

SOCIOLOŠKI DISKURS

NAUČNI ČASOPIS IZ OBLASTI DRUŠTVENIH NAUKA

Godina XI, broj 21 - 22

Časopis je indeksiran u:

CEEOL; Google Scholar; ERIH PLUS; EBSCO; DOI SRPSKA

Banja Luka, maj 2022.

Izdavač:

Naučno udruženje Sociološki diskurs
Srpska 2/2, 78 000 Banja Luka;
Republika Srpska, Bosna i Hercegovina

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović - redovni profesor; Predsjednik Naučnog udruženja Sociološki diskurs

Uredivački odbor:

prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor (glavni i odgovorni urednik)
prof. dr Vladimir Stojanović, redovni profesor (urednik)
prof. dr Biserka Košarac, vanredni profesor (urednik)
Dušanka Slijepčević, MA - viši asistent (urednik)
prof. dr Ivan Šijaković (počasni urednik)
prof. dr Braco Kovačević (počasni urednik)
prof. dr Jagoda Petrović (urednik)
prof. dr Dragana Vilić (urednik)
Dijana Mizdrak, MSc (urednik)

Redakcioni odbor:

Prof. dr Ivan Šijaković, profesor sociologije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (BiH)
Prof. dr Jagoda Petrović, profesor socijalnog rada, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (BiH)
Prof. dr Ronaldo P. Munck, profesor političke sociologije / šef civilnog angažmana, Kancelarija predsednika, Dublin City University (Irska)
Prof. dr Lazo Ristić, profesor metodologije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (BiH)
Prof. dr Stephen P. Turner, profesor istraživač, University of South Florida (SAD)
Prof. dr Richard William Outhwaite, profesor sociologije, Newcastle University, emeritus (UK)
Prof. dr Saša Bosančić, Goethe University (Frankfurt), Institut za sociologiju, gostujući profesor (Njemačka)
Prof. dr Dragoljub B. Đorđević, profesor sociologije, Univerzitet u Nišu (Srbija)
Prof. dr Sergej Flere, profesor sociologije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Mariboru (Slovenija)
Prof. dr Gabriela Klajn, profesor sociologije, Odsjek za kinezologiju, Univerzitet u Hamburgu (Njemačka)
Prof. dr Chris Baldry, profesor za ljudske resurse, University of Stirling, emeritus, Škotska, (UK)
Prof. dr Slavo Kukić, profesor sociologije, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Mostaru (BiH)
prof. dr Braco Kovačević, profesor sociologije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (BiH)
prof. dr Duško Vejnović, profesor sociologije, Fakultet bezbjednosnih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci (BiH)
prof. dr Ivana Spasić, profesor sociologije, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu (Srbija)
dr Ewa Dąbrowska - Prokopowska, istraživač i lektor, Institut za sociologiju, Univerzitet u Bjalistoku (Poljska)
prof. dr Merima Čamo, profesor sociologije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu (BiH)
Prof. dr Dželal Ibrahimović, profesor sociologije, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu (BiH)

Sekretar redakcionog odbora:

mr Mirjana Čeko
mr Vanja Nišić

Kontakt podaci uredništva:

Srpska 2/2, 78 000 Banja Luka; Republika Srpska, Bosna i Hercegovina
E-mail: naucnicas@gmail.com, profdusko@gmail.com, dusankaslijepcevic92@gmail.com
Tel: +387 (0) 65 526 793

Štampa:

MARKOS design and print studio, Banja Luka

Tiraž:

400

Ministarstvo za naučnotehnoški razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo Republike Srpske
sufinansira izdavanje ovog naučnog časopisa

Rješenjem ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske br: 07.030-053-85-6/11, od 12.05.2011. godine,
„Sociološki diskurs“ Banja Luka upisan je u Registar javnih glasila pod rednim brojem 616.

UVODNIK

Cijenjeni publikume, poštovani čitaoci, dragi simpatizeri,

*Predstavljamo vam **ново, jedanaesto (11.), izdanje Sociološkog diskursa**, naučnog časopisa iz oblasti društvenih nauka.*

I ovoga puta, kao i do sada, uredili smo naučne radove domaćih i inostranih naučnih radnika, za koje se nadamo da će nastaviti započetu tradiciju publikovanja rezultata svojih autorskih istraživanja u Sociološkom diskursu i ubuduće, kako bismo širili granice spoznaje o društvenim fenomenima u akademsku javnost i širu društvenu zajednicu, na lokalnom i globalnom nivou. Javnost se tiče javne upotrebe uma (Imanuel Kant), pa je prezentovanje rezultata naučnih istraživanja neminovno bez javnosti i u javnosti. Javni uvid u domete naučnih istraživanja obezbjeđuje transparentnost i kontinuitet (kritičkog) promišljanja društvene stvarnosti u sadašnjosti, prošlosti i bliskoj budućnosti.

*Čast nam je i zadovoljstvo ovoga puta sarađivati, na planu naučno-istraživačke djelatnosti, sa kolegama iz inostranstva, i to sa **Univerziteta „Pajsije Hilandarac“ u Plovidivu iz Bugarske, te Univerziteta u Bjalistoku iz Poljske**, kao i sa kolegama iz Bosne i Hercegovine, tačnije sa **Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Banjoj Luci**. Njihovi radovi iscrpno osvjetljavaju obilježja savremenog društva i njegove transformacije (tranzicije) pod uticajem procesa globalizacije, a u duhu ideje da je „drugačiji svijet moguć“ (alterglobalizacija).*

U kvalitetnim naučnim radovima autora raznih akademskih zvanja, a na aktuelne teme i probleme, imaćete priliku da saznate i proširite spoznaje o:

- *„izazovima i poteškoćama stručnjaka za rad sa socijalno-isključenom grupom ljudi – migrantima“ (za više vidjeti: **Socijalni rad sa migrantima – Pravid ili stvarnost: Primjer kantona Sarajevo**);*
- *„modelima identiteta stanovnika pograničnih područja, kao otvorenim oblicima složenih mreža povezanih elemenata“ (za više vidjeti: **Modeli društvenog identiteta pograničnih stanovnika iz perspektive teorija složenih sistema i kulturne evolucije**);*
- *„specifičnostima izbornog procesa u maloj opštini u Bugarskoj, te nedostacima lokalne demokratije“ (za više vidjeti: **Izborni proces za lokalne vlasti u Bugarskoj: Pokroviteljsko-klijentelistički odnosi, rodbinske mreže i imitacije demokratije**) i*

- „igri kao ophođenju sa imaginarnim prividom i segmentu čovjekove individualne i kolektivne egzistencije“ (za više vidjeti: ***Igra kao egzistencijalni fenomen***).

*Budući da nauka, kao nadnacionalna djelatnost, podrazumijeva prekogranične oblike istraživanja i saradnje i širenje istraživačkog kruga radi prevazilaženja partikularnosti u korist univerzalnosti, važno je zajedničkim snagama doprinosti realizaciji misije „**Nauka za društvo**“ u praksi. Pridružite nam se!*

S poštovanjem,

Urednički odbor naučnog časopisa Sociološki diskurs

SADRŽAJ

Sabira Gadžo-Šašić

Valida Repovac Nikšić

SOCIJALNI RAD SA MIGRANTIMA

– PRIVID ILI STVARNOST: PRIMJER KANTONA SARAJEVO 7

Ewa Dąbrowska-Prokopowska

MODELI DRUŠTVENOG IDENTITETA POGRANIČNIH STANOVNIKA IZ

PERSPEKTIVE TEORIJA SLOŽENIH SISTEMA I KULTURNE EVOLUCIJE 25

Пламен Нанов

ИЗБОРНИ ПРОЦЕС ЗА ЛОКАЛНЕ ВЛАСТИ У БУГАРСКОЈ:

ПОКРОВИТЕЉСКО-КЛИЈЕНТЕЛИСТИЧКИ ОДНОСИ,

РОДБИНСКЕ МРЕЖЕ И ИМИТАЦИЈЕ ДЕМОКРАТИЈЕ 45

Dragana Vilić

IGRA KAO EGZISTENCIJALNI FENOMEN 71

Sabira Gadžo-Šašić¹
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Valida Repovac Nikšić²
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Originalni naučni rad

UDK: 364-787-054.7:316.662-054.7

DOI: 10.7251/SOCSR2221005G

COBISS.RS-ID 136047873

Prihvaćeno: 25.10.2021.

SOCIJALNI RAD SA MIGRANTIMA – PRIVID ILI STVARNOST: PRIMJER KANTONA SARAJEVO

Apstrakt

Prve decenije 21. vijeka obilježile su krize iz kojih su proizašle i mnoge negativne promjene. Migrantska kriza je samo jedna u nizu koja se veže za taj period, a koja je eskalirala u vrijeme takozvane Corona krize. Nepovoljan položaj ljudi u pokretu, te neophodnost uključivanja važnih aktera u rješavanje migrantske krize, samo su neki segmenti na koje je stavljen naglasak u ovom tekstu. Također, teoretski su elaborirani mogući pristupi rada stručnjaka, posebno socijalnih radnika u radu sa migrantima. Kroz kvalitativnu analizu ukazano je na izazove i poteškoće s kojima se susreću stručnjaci u radu sa ovom socijalno isključenom skupinom ljudi.

Ključne riječi: migracije; krize; socijalni rad; profesionalni pristup; Bosna i Hercegovina; Kanton Sarajevo

---

1 Korespondencija: Prof. dr Sabira Gadžo-Šašić, vanredna profesorica na Odsjeku za socijalni rad Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

2 Korespondencija: Prof. dr Valida Repovac Nikšić vanredna profesorica na Odsjeku za sociologiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

Uvod

Savremeno društvo obilježeno je fenomenom „novih migracija“ koje su još prije četiri decenije potaknute globalizacijskim procesima.³ Savremena sociologija ulaže teorijske napore da objasni takozvane „trenutne“ migracije koje za cilj imaju posao, školovanje ili turizam, ali i „nasilne migracije“ kojima svjedočimo a izazvane su sukobima, ratovima, stradanjem stanovništva, te socioekonomskim uvjetima života.⁴ Najrecentnija migrantska kriza, uz brojne krize koje su obilježile 21. vijek (na primjer svjetska ekonomska kriza 2008. godine ili trenutna zdravstvena kriza, pandemija COVID-19) kreirala je kompleksne probleme koji nisu adekvatno adresirani. Prisiljenost na napuštanje doma, nesigurnost putovanja, „bježanje“ ka boljem svijetu (razvijenim zemljama Zapada) ostavlja duboke posljedice na pojedince, žene, djecu, porodice i grupe u pokretu. Stoga se u društvenim naukama otvara pitanje neophodnosti interdisciplinarnog promišljanja i konkretnog djelovanja stručnjaka koji profesionalnim pristupom mogu ublažiti utjecaj negativnih promjena na život individua i grupa u pokretu, a koji/e se u datom trenutku nađu na određenom području.

„Evropska migracijska kriza 2015“⁵ rezultat je, u prošlosti, kontinuiranog urušavanja odnosa između država Bliskog istoka, starih i novih sukoba. Također, migrantska kriza prouzrokovana je i činjenicom zabrinjavajućeg siromaštva brojnih zemalja Istoka i Afrike, ali i autoritarnih, retrogradnih i nasilnih političkih sistema. Najrecentnija migrantska kriza je u toliko složenija jer se radi o pretežno ilegalnim pokušajima da se dođe do zemalja blagostanja (u slučaju od 2015., zemalja članica EU). U nemogućnosti da stignu do zacrtanog odredišta, ljudi u pokretu su prisiljeni ostati u tranzitnim zemljama u koje su također ušli ilegalno. Na primjer, Bosna i Hercegovina, kao tranzitna država, sa najdužom granicom prema Hrvatskoj (zemlji članici EU) postala je „neželjena čekaonica“ iz koje migranti odlaze u „game“ i mnogo puta bivaju nasilno „gurnuti nazad“, često teško povrijeđeni. Brojne tragične priče maloljetnika ili djece koja su izgubila roditelje, samohranih majki sa malom djecom, porodica

3 „Preciznije „nove migracije“, kako ih Giddens (2003) naziva, vežu se za pad Berlinskog zida 1989. godine, kolaps socijalističkog sistema i raspad Sovjetskog bloka“. Valida Repovac Nikšić, Refugees, Migration and Trafficking in Humans in What is the Gender of Security, Ždralović Amila & Gavrić Saša & Rožajac-Zulčić Mirela (ed.) (Sarajevo: Sarajevo Open Center, 2020), p. 202.

4 Milan Mesić, Globalizacija migracija, Migracijske i etničke teme, 1: 7–22., 2002.

5 BBC, Migrant Crisis: Migration to Europe Explained in Seven Charts, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>, 2016.

koje putuju sa članovima koji su oboljeli, pojedinaca ili grupa koji/e su bile izložene gladi i nasilju, samo su neki od problema ljudi u pokretu u određenim područjima Bosne i Hercegovine.⁶ Navedeni problemi posebno su došli do izražaja u vrijeme pandemije COVID-19. Zdravstvena kriza doprinijela je složenosti migrantske situacije u Bosni i Hercegovini, te potencijalno može da ima nove implikacije i proizvede različite društvene krize. Sa ovim brojnim izazovima teško su se nosile, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, neuporedivo razvijenija društva i države.

S tim u vezi, javila se potreba za modifikacijom postojećih i kreiranjem novih politika, programa i mjera za prevazilaženje migrantske krize, posebno izražene na području nekoliko kantona Federacije Bosne i Hercegovine. U vremenu pandemije koju karakterišu socijalno isključivanje i društvene nejednakosti, koncept kvalitetnog i sveobuhvatnog pristupa za rješavanje problema nastalih iz migrantske krize ostao je neprepoznat. To je posebno slučaj u segmentu unapređenja kvalitete uslova u kampovima za migrante, a što iziskuje angažman većeg broja i raznovrsnijeg stručnog osoblja od postojećeg. Iz navedenog proizlazi da u procesu ublažavanja problema s kojima se suočavaju migranti na putu do željenog odredišta, značajno mjesto zauzimaju pomažuće profesije među kojima krucijalnu ulogu ima socijalni rad. U najširem smislu riječi, socijalni rad obuhvaća skup mjera i postupaka koje treba da realiziraju profesionalci, socijalni radnici u cilju pružanja pomoći i podrške pojedincima i/ili grupama koji/e se nađu u nepovoljnom položaju.

Teorijsko metodski pristupi u socijalnom radu sa migrantima

Imajući u vidu interdisciplinarni pristup istraživanju, teorijsko ishodište rada nalazi se u savremenim sociološkim teorijama, primarno sociologa Anthony Giddensa i njegovih saradnika.⁷ Pomenuti autori u ovoj oblasti decenijama izučavaju savremene globalizacijske procese koji su između ostalog potakli i globalne migracije. Globalizacijski procesi integracije svijeta, od početka 80-tih godina 20. vijeka do danas, primarno su obilježeni neoliberalnom ideologijom. Taj predatorski kapitalizam produbio je nejednakosti (jaz između velikog broja siromašnog i malog broja bogatog stanovništva), te prouzrokovao

6 "Nove migracije" ka i na evropskom tlu svoj najveći intenzitet dosegle su u 2015. godini. Pretežno su se odvijale preko takozvane Balkanske rute (od Turske preko Grčke i Italije, zemalja Balkana prema Evropskoj uniji)". Valida Repovac Nikšić, op. cit. str. 205.

7 Vidjeti opširnije: Anthony Giddens & Mitchell Duneier & Richard P. Appelbaum & Deborah Carr, Introduction to Sociology (Seagull Twelfth Edition4), W. W. Norton & Company, Kindle Edition, 2021

masovne ekonomske migracije. Nepovoljna ekonomska situacija otvorila je prostor za političku nestabilnost, sukobe i ratove, te kretanja stanovništva pretvorila u prinudne ili nasilne migracije.⁸ Način na koji su ljudi u pokretu (izbjeglice, ekonomski migranti i drugi) prisiljeni na kretanje, te svjedočanstva (lična, iz medija, ili druga) o okolnostima koje ih prate na putu, dovoljan su argument za poticanje društvene i institucionalne odgovornosti, i pružanju ljudske ali i profesionalne podrške ljudima u nesreći.

U pružanju stručne podrške nezamjenjivo mjesto bi trebao da ima socijalni rad koji prema globalnoj definiciji predstavlja praktično utemeljenu profesiju i akademsku disciplinu koja promiče društvenu promjenu i razvoj, socijalnu koheziju te osnaživanje i oslobađanje ljudi, a socijalna pravda, ljudska prava, kolektivna odgovornost i poštivanje različitosti navedeni su kao središnji principi u socijalnom radu.⁹ Svojim djelovanjem socijalni rad odgovara na krizna i hitna stanja kao i na svakodnevne lične i socijalne probleme upotrebom različitih intervencija koje variraju od onih koje su fokusirane na psihosocijalne procese samo jedne osobe, do onih koje imaju za cilj uključivanje u socijalnu politiku, socijalno planiranje i socijalni razvoj.¹⁰ Osnovni zadatak socijalnog rada je pružanje pomoći ljudima u nevolji,¹¹ a kao osnovni razlog navedenom je ostvarivanje pretpostavki za socijalni razvoj koji u najširem smislu riječi predstavlja proces kvantitativnog rasta i kvalitativnih promjena koje se dešavaju u sferi životnih, radnih i društvenih uslova svih ljudi na određenom području.¹²

Nije teško uočiti da se mjerama socijalnog razvoja obuhvata kompletno stanovništvo određene države u cilju unapređenja kvalitete života bez isticanja razloga zbog kojih su se određene osobe našle na teritoriju neke države. U kreiranju mjera socijalnog razvoja posebnu pažnju treba pružiti socijalno isključenim skupinama. U te skupine, prema podacima objavljenim u publikaciji *Socijalna uključenost u BiH*¹³ ubrajaju se: starije osobe, mladi, osobe s invaliditetom, raseljene osobe, te Romi. Migranti nisu prepoznati kao posebna socijalno isključena skupina, za koju se u kreiranju mjera za ostvarivanje dostojanstvenog života, posebno treba uzeti u obzir značaj uključivanja socijalnih

8 Vidjeti opširnije o vrstama migracija u: Silva Mežnarić, Migracijske aktualnosti: stanje, problemi, perspektive paradigmi istraživanja u: Migracijske i etničke teme 19 (2003), 4: 323–341

9 Globalna definicija profesije socijalnog rada — EASSW

10 Ivan Vidanović, Rečnik socijalnog rada (Beograd: Autorsko izdanje, 2006), str. 374.

11 Sabira Gadžo-Šašić, Socijalni rad s osobama s invaliditetom (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2020), str. 18.

12 Mira Lakićević & Ana Gavrilović, Socijalni razvoj i planiranje (Banja Luka: Biblioteka udžbenici, 2009), str. 8.

13 UNDP. Socijalna uključenost. Izvještaj o humanom razvoju. 2007. str. 33.

radnika, ali i ostalih stručnjaka iz oblasti pomažućih profesija (npr. psihoterapeuti, sociolozi, pedagozi i sl.). Kao objašnjenje može se uzeti u obzir činjenica da problemi migranata nisu bili aktualni u periodu provođenja istraživanja o socijalno isključenim grupama u BiH.

Zato analiza pristupa socijalnog rada sa migrantima postaje predmet interesiranja tek sredinom druge decenije 21. vijeka (2015. godina) kada dolaze do izražaja migracije stanovništva zbog oružanih sukoba, kršenja ljudskih prava ili progona iz ratom razorene Sirije, Afganistana i drugih zemalja pogođenih navedenim problemima. Od tada do danas postaje aktualno ulaganje napora različitih profila stručnjaka u rješavanje migrantske krize. Rad sa migrantima je izazovan zbog činjenice što su to ljudi različitih kultura, jezika i običaja. Rad sa tim osobama iziskuje posebne profesionalne pristupe, a zbog čega je i neophodno da socijalni radnici budu u mogućnosti prilagoditi se različitim osobinama ljudi, pomoći im u skladu sa važećim nacionalnim propisima, ali i uložiti nadljudske napore da se, u pravom smislu, pomogne tim osobama, posebno u pandemijskim prilikama, kada je ekonomska kriza dosegla nepredvidive razmjere, a što se direktno odražava na kvalitetu rada sa migrantima.

Barijeru u radu sa migrantima čini nepoznavanje jezika, te različito socijalno i kulturno nasljeđe. Međutim, ne gubi na važnosti obaveza svake države da unatoč navedenim barijerama svakom migrantu pruži dostojanstven život sve dok se nalazi na teritoriji određene države. Stoga, svi migranti dok borave na teritoriji bilo koje države imaju pravo na socijalna davanja.

Stručnjaci poput socijalnih radnika, ali i pedagoga, psihologa, nastavnika i drugih koji su uključeni u pružanje usluga migrantima suočavaju se sa višestrukim problemima¹⁴ zbog pomenutih jezičkih barijera, ali i zbog različitog kulturalnog nasljeđa. Zapravo svi profili stručnjaka obavezni su da pruže podršku i pomoć migrantima. No, zbog jezičkih i kulturoloških barijera, ali i zbog ograničenog budžeta za tu namjenu nisu u mogućnosti da primjene tradicionalne pristupe rada sa migrantima.

Primjer Njemačke koja se suočavala sa migrantskim krizama mnogo ranije, može da bude primjer postupanja sa migrantima. Njemačka kontinuirano ulaže napore u kreiranje projekata koji sadrže široko prihvaćen model rada prvenstveno socijalnih radnika, a onda i ostalih pomažućih profesija. Prema dostupnim izvorima¹⁵ projekti za obuku stručnjaka u radu sa migrantima imaju slijedeće ciljeve:

---

14 Klaudija Kreger, Multikulturalni socijalni rad s migrantima - iskustva Njemačke U: Studijski centar socijalnog rada (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1999), str. 99.

15 Klaudija Kreger. op. cit.

1. Rješavanje problema nerazumijevanja jezika (prvenstveno kod djece migranata);
2. Rad na promjeni stavova (kako kod populacije migranata, tako i kod lokalnog stanovništva);
3. Kreativno ispunjavanje slobodnog vremena (na primjer: otvaranje mogućnosti druženja lokalnog stanovništva i stranaca).

U skladu sa navedenim ciljevima neophodno je poduzeti aktivnosti za njihovo ostvarivanje. Neke od tih aktivnosti su:

- a) organiziranje dodatnih časova jezika u školama, ali i u kampovima, kako bi se prevladale jezičke barijere;
- b) osmišljavanje mjera za prevladavanje međusobnih kulturalnih predrasuda;
- c) otvaranje centara za mlade u kojima je, važno, ponuditi i druženje s mladim ljudima različitog kulturnog nasljeđa.

Osim realizacije gore navedenih ciljeva mogu se kreirati i druge različite aktivnosti na lokalnom nivou, ali i one vezane uz grupni rad, tj. grupne aktivnosti. Socijalni radnici kao profesionalci i sa migrantima mogu da koriste tradicionalne pristupe rada. Prvi pristup, rad sa pojedincem podrazumijeva pružanje pomoći osobama koje se nađu u nepovoljnom položaju i kada svoje probleme nisu u stanju samostalno da riješe. Profesionalci se u primjeni ovog pristupa posebno trebaju fokusirati na proučavanje ličnosti klijenta i okoline u kojoj živi. Dakle, u radu sa migrantima posebno je važno proučiti okolnosti u kojima je osoba ranije živjela i u skladu s tim promisliti i kreirati načine pomoći, pri tom vodeći računa o dostupnim resursima. Također je važno da profesionalci rade na otkrivanju uzroka nesklada između pojedinca i sredine u kojoj pojedinac živi, ali i da sagleda mogućnosti mobiliziranja ostalih aktera u pružanju pomoći i podrške. Posebno je važno razvijati kooperativan odnos na relaciji profesionalac - klijent.

U radu sa migrantima, ali i ostalim socijalno isključenim skupinama pružanje individualne pomoći samo je jedan pristup u pružanju pomoći i podrške osobama koje su se našle u nepovoljnoj situaciji. Zato nezamjenjiv značaj u radu socijalnih radnika ima grupni rad koji je usmjeren na rad sa grupom, te se stoga često smatra i efikasnijim jer omogućava brže rješavanje problema i iznalaženje mjera za ostvarivanje zajedničkog cilja. Svakako da pored socijalnog rada sa pojedincima i grupom, poseban značaj ima pristup socijalnog rada u zajednici koji podrazumijeva uključivanje različitih aktera lokalne zajednice u kreiranje mjera koje imaju za cilj učiniti život migranata kvalitetnijim,

ali i svih onih koji se nađu u nepovoljnoj poziciji.¹⁶ Iz svega opisanog vidi se da je od neprocjenjivog značaja za rješavanje migrantske krize uključivanje predstavnika centara za socijalni rad, predstavnika nevladinih organizacija, mjesnih zajednica, posebno onih na čijem području su sagrađeni migrantski centri, ali i predstavnika okolnih mjesnih zajednica.

Kako bi se ublažile posljedice mnogih kriza koje su pogodile svijet u prvim decenijama 21. vijeka, ali i Bosnu i Hercegovinu, neophodno je da svi vladajući akteri budu uključeni u ostvarivanje unutrašnjeg razvoja kroz adekvatno vođenje vanjske politike. Kako ističu neki autori¹⁷ to je put uspješnog održavanja društvenog reda, harmonije i postizanja brzog i stabilnog ekonomskog razvoja koji je po svemu sudeći ključan za prevazilaženje posljedica mnogobrojnih kriza, a samim tim i posljedica migrantske krize. Naime, iako je većina migranata u BiH samo privremeno, ne treba zanemariti nužnost pružanja osmišljene pomoći, prije svega stručne, jer je to jedini put kvalitetnog rješavanja nagomilanih problema koji će dodatno eskalirati ukoliko se ne pristupi njihovom blagovremenom rješavanju.

Migrantska kriza u Bosni i Hercegovini - kontekst Kantona Sarajevo

Nakon zatvaranja oficijelne rute u martu 2016. godine i zatvaranja granica Evropske unije, preostala mogućnost za neregularne migracije i zloupotrebe krijumčarenja i trgovine jeste tranzit kroz Bosnu i Hercegovinu, što profesor sociologije Dželal Ibraković (2019) naziva "Bosanskom rutom" (...) Da bi situacija bila još složenija, ljudi u pokretu koji prelaze granicu na Drini, Bosnu i Hercegovinu primarno vide na način "brze" tranzicije kroz teritorij, prolaska u Hrvatsku, da bi došli do planiranih destinacija u Evropskoj uniji i obećanog boljeg života. Zbog dobro čuvane i zatvorene granice i mnogostrukih propalih pokušaja mnogih migranata da pređu dalje prema Sloveniji, njih preko 20 000 "prolazi" kroz Bosnu i Hercegovinu. Većina njih u zemlji se duže zadržavaju pretežno u zimskim periodima kada je nemoguće otići, odnosno učestvovati u takozvanom "gameu" – igri, kako oni nazivaju brojne opasne i teške pokušaje prelaska u Hrvatsku.¹⁸

Dakle, očigledno da je Bosna i Hercegovina migrantsku krizu dočekala nespriprema. Prije otprilike šest godina desetina hiljada izbjeglica i migranata su se kretale preko Jugoistočne Evrope pokušavajući da dopru do Zapadne

16 Muhamed Dervišbegović, Socijalni rad: teorija i praksa (Zonex: Sarajevo, 2003)

17 Meho Bašić, Makroekonomska efikasnost kao faktor ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine u: Pregled br. 4. 2006. str. 17.

18 Valida Repovac Nikšić, *op. cit.* str. 205.

Evrope.¹⁹ Danas je najveći dio Balkanske rute zatvoren, a humanitarna kri-za je produbljena, jer je ugroženim grupama onemogućeno kretanje. Zbog navedenog je BiH već pet godina opterećena migrantskim talasom koji ima svoje varijacije u obimu i intenzitetu (u zavisnosti od godišnjeg doba), ali je još uvijek aktivan. Prema podacima nadležnih institucija i prema procjeni međunarodnih organizacija od 2018. godine pa do danas, oko 60 000 migranata i izbjeglica je prošlo preko teritorije BiH. Neke slobodnije procjene govore da se radi o čak 100 000 ljudi u pokretu koji su zadnjih godina prošli preko BiH i otišli u države EU. U 2019. godini bilo je prisutno 29 302 migranta i azilanta na teritoriji BiH. Služba za poslove sa strancima BiH od početka 2020. godine registrovala je 15 311 migranata. Trenutno u BiH boravi 6 155 migranata koji se nalaze u sedam privremenih prihvatnih centara koje finansira EU u Unsko-sanskom (USK) i Sarajevskom kantonu (KS), navodi se u izvještaju Evropske Unije za 2020. godinu. Pretpostavlja se da je blizu 3 000 migranata van registrovanih prihvatnih centara, uglavnom na području USK-a i da migranti borave u krajnje nehumanim uslovima.

Zemlje porijekla migranata kao i razlozi njihovih migracija mijenjali su se od početka tranzita kroz BiH do danas. Na primjer, u 2018. godini bilježi se dolazak, primarno, izbjeglica iz ratom zahvaćenih područja Sirije, potom Iraka i Afganistana. Također, osim mladića koji su bježali od vojne obaveze, registrovan je značajan broj porodica sa starijim osobama ili sa djecom. U 2019. broj izbjeglica se smanjio dok je bio primjetan porast ekonomskih migranata, pretežno mladića iz Sjeverne Afrike (Maroka, Alžira, Tunisa), potom iz Pakistana i Bangladeša koji kao razlog za migraciju najčešće navode loše socio-ekonomske uvjete u domovini ali i druge probleme izazvane diskriminacijom - političkom, ekonomskom ili identitarnom (po spolu, seksualnoj orijentaciji, itd.). Već ranije je navedeno da je značajka ovih migracija u tome što su one ilegalne. I danas, 2021. godine, ako putujete prema istočnoj granici BiH sa Srbijom, prostim okom vidite mladiće koji preplivavaju rijeku Drinu i onda se mokri kreću cestama ka Sarajevu. U slučaju da ne ostanu u dva prihvatna centra (Ušivak i Blažuj) u Kantonu Sarajevo, migranti sa vozovima i autobusima odlaze na granicu sa Hrvatskom, primarno na sjeverozapad BiH, u Krajinu. Prema podacima iz 2019. godine osim dva prihvatna centra u KS, postoji prihvatni centar u Salakovcu u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, te njih najviše u Unsko-sanskom kantonu (Bira, Miral, Borići, Sedra). Potrebno je napomenuti da osim ovih privremenih prihvatnih centara u BiH imamo centre za prihvat

---

19 BBC, Migrant Crisis: Migration to Europe Explained in Seven Charts, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>, 2016.

stranaca koji se nalaze u Istočnom Sarajevu i Hercegovačko-neretvanskom kantonu.²⁰

*Krajem 2019. godine zatvoren je kamp Vučjak zbog uvjeta u njemu, za koje je Dunja Mijatović, povjerenica za ljudska prava Vijeća Evrope, izjavila da su "sramota za BiH". Osim loših uvjeta u kampovima i prihvatnim centrima gdje humanitarnu pomoć pretežno koordiniraju međunarodne organizacije poput IOM-a (a koje finansira Evropska unija), veliki broj njih se doslovno nalazi na ulici i spava po autobusnim i željezničkim stanicama. Zahvaljujući određenom broju građana i građanki volontera, te pojedinim nevladinim organizacijama tu direktno na cesti mogu dobiti pomoć u toploj odjeći i hrani. No, kako je taj priliv ljudi u pokretu značajan i kontinuiran, volonteri i nevladine organizacije zaista nailaze na brojne objektivne prepreke da im adekvatno pomognu. Odgovor države na svim nivoima je daleko od zadovoljavajućeg. Zbog nepostojanja koordinacije i saradnje između različitih nivoa, najveći teret migrantske krize je na lokalnim zajednicama. Izostanak institucionalnog strateškog planiranja i organizacije prepreka je i za stavljanje u funkciju novca koji je Evropska unija osigurala Bosni i Hercegovini u cilju efikasnog upravljanja migrantskom krizom i sprječavanja humanitarne krize.*²¹

Pored veoma loših uvjeta u prihvatnim centrima zbog kojih su neki i zatvoreni poput kampa Vučjaka krajem 2019. godine, a nakon reakcije Vijeća Evrope da se radi o direktnom kršenju ljudskih prava unutar tih nehumanih smještaja, postoji niz drugih problema. Potrebno je naglasiti da postoji poprilična konfuzija statistika/zvaničnih podataka o broju ljudi u pokretu, a pogotovo o broju maloljetnika bez pratnje, djece koja su na putu ostala bez roditelja, bolesnih, migranata koji pripadaju LGBT populaciji, samohranih majki, itd. Vrlo zabrinjavajuće je što opisano stanje usložnjava i često nekorektno/diskriminirajuće medijsko izvještavanje koje doprinosi kreiranju nerazumijevanja i jaza između lokalnog stanovništva koji „goste/Druge“ smatra nepoželjnim i opasnim po vlastiti život i zajednicu. U cijeloj ovoj zamršenoj slici koju možemo smatrati humanitarnom krizom, uloga međunarodnih organizacija koje koordiniraju brigu o migrantima kao i novčanu pomoć koja dolazi u ove svrhe jer vrlo netransparentna.

Zahvaljujući samo svjedočanstvima migranata i njihovim izjavama za pojedine medije, kao i svjedočanstvima volontera i nezavisnih novinara, moguće je saznati o teškim uvjetima u kampovima u Kantonu Sarajevo koji su u

20 Sead Turčalo, Sigurnosni aspekti migrantske krize u BiH (Sarajevo: Neobjavljeni istraživački rad, 2019)

21 Valida Repovac Nikšić, op. cit. str. 206-207.

potpunosti popunjeni. Iz tog razloga, značajan broj ljudi u pokretu se nalazi van tih prihvatnih centara i preživljava zahvaljujući posvećenim volonterima i nezavisnim novinarima aktivistima. Također, zabrinjavajuće je da građani u Kantonu Sarajevo koji su opredijeljeni da pomognu unesrećenim ljudima često i sami bivaju izloženi govoru mržnje, nasilju i brutalnosti od strane policije. Nažalost, o ovim incidentima ne piše se često u javnosti i ne razgovara otvoreno u institucijama vlasti. Naprotiv, čak i tematske sjednice o migrantskoj krizi i sigurnosnoj situaciji u KS su pokazale koliko je nerazumijevanje ove krize i od strane samih političara koji tešku situaciju koriste u populističke svrhe „zaštite“ lokalnog stanovništva, pogotovo u onim dijelovima KS u kojim je prisutnost migranata veća (na primjer dijelovi oko prihvatnih centara Općina Hadžići). Upravo je opisana slika bila motivacija za ovo istraživanje, pogotovo nakon dobijenih informacija da u ovakvim uvjetima postoje slučajevi teških psiho-socijalnih stanja i da ne postoje sistemski načini da se tim osobama pomogne.²²

Postupak istraživanja

Glavni cilj istraživanja bio je dobiti uvid u ne/zastupljenost profesionalnih pristupa u radu sa migrantima smještenim u migrantskim centrima na području Kantona Sarajevo i na ne/mogućnosti djelovanja socijalnih radnika u njima.

Istraživanjem su obuhvaćeni stručnjaci koji su direktno ili indirektno uključeni u proces saniranja posljedica migrantske krize i pružanja pomoći migrantima na području Kantona Sarajevo. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno šest (6) ispitanika koji su željeli ostati anonimni, a poštivajući Etički kodeks bosanskohercegovačkih sociologa u kojem se ističe obaveza zaštite sudionika u istraživačkom procesu neće se navoditi imena, funkcije i organizacije u kojima rade učesnici u istraživanju.²³ Sudionici su odabrani na način da su prethodno kontaktirane određene nevladine organizacije čiji su stručnjaci uključeni u proces pružanja podrške i pomoći migrantima, ali i javne ustanove koje su uključene u kreiranje mjera za ublažavanje posljedica migrantske krize uz molbu da se izabere socijalni radnik ili stručnjak srodnog zanimanja koji je uključen u proces kreiranja mjera za ublažavanje posljedica migrantske krize koja je posebno evidentna u vrijeme pandemije. Većina ispitanika je završila VSS ili neki vid dodatne specijalizacije, te je većina (66,7%) ispitanika

22 Izvodi iz intervjua obavljenih sa građanima aktivistima, volonterima i nezavisnim novinarima.

23 Pogledati dio sociološko-istraživačkog rada A) integritet i objektivnost u Etičkom kodeksu bosanskohercegovačkih sociologa.

uključena u proces borbe sa posljedicama migrantske krize od samog početka ove krize u BiH.

Istraživanje je provedeno u periodu mart-april 2021. godine. Podaci su prikupljeni metodom ispitivanja pomoću anketnog upitnika u kojem su dominirala pitanja otvorenog tipa. U uvodnom dijelu ankete sudionici su mogli da se upoznaju sa svrhom i ciljem istraživanja. Zajamčena je povjerljivost svih dobijenih podataka što je i bio uslov učešća određenih stručnjaka u ovom istraživanju kako je već i navedeno

U obradi podataka korištena je kvalitativna analiza, odnosno analiza odgovora dobijenih na pitanja otvorenog tipa. Empirijska građa uređena je tako što su odgovori sudionika sažeti i parafrazirani, nakon toga su dorađene rečenice kao jedinice kodiranja, a zatim je realizovana procedura otvorenog kodiranja koje je urađeno u nekoliko koraka: a) pripisivanje kodova empirijskoj građi; b) pridruživanje srodnih kodova u kategorije i c) analiza značenja pojmova i kategorija.²⁴

Rezultati istraživanja

Kvalitativnom analizom odgovora stručnjaka, posebno socijalnih radnika uključenih u rad sa migrantima u migrantskim kampovima na području Kantona Sarajevo, odnosno postupkom analize sadržaja navedenih istraživačkih pitanja dobijeni odgovori kategorizovani su unutar tematskih područja: 1. poteškoće i 3. izazovi u radu.

---

24 Hsieh Hsiu Fang & Sarah Shannon, Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. in Sage journal 15(9), 1277-1288. doi: 10.1177/104973230527668. 2005.

Tabela 1: Analiza ograničenja/poteškoća i izazova u radu sa migrantima u migrantskim centrima na području Kantona Sarajevo

Tematsko područje	Teme	Kategorije
Poteškoće/ ograničenja u radu sa migrantima	1. Nezastupljenost stručnog socijalnog rada	1. Nije targetirana potreba za stalnim uslugama socijalnog rada 2. Povremeni angažman preko nevladinih organizacija
	2. Nedefinisan djelokrug rada	1. Nezainteresiranost socijalnih aktera za utvrđivanje potreba za stručnim socijalnim radom 2. Socijalni radnici uključeni u realizaciju aktivnosti koje nemaju dodirnih tačaka sa stručnim socijalnim radom
	3. Položaj socijalnog radnika u kampovima	1. Neadekvatan položaj povremeno angažovanih socijalnih radnika 2. Općenito nedovoljna zastupljenost socijalnih radnika
Izazovi u radu sa migrantima	1. Neophodnost izrade standarda	1. Standardi/propisi za rad socijalnih radnika u migrantskim centrima 2. Potrebno je definisati djelokrug rada socijalnih radnika u kampovima za migrante
	2. Potreba za dodatnom edukacijom	1. Organizacija dodatnih edukacija kako bi se socijalni radnici upoznali sa specifičnim kulturama i običajima migranata 2. Edukacije o problemima migranata i pristupa u rješavanju problema migrantske krize drugih država

Poteškoće u radu s migrantima

Analizom dobijenih odgovora ispitanika izdiferencirale su se tri oblasti koje predstavljaju poseban problem u radu sa migrantima. Prvi i možda najozbiljniji je *nedovoljna zastupljenost stručnog socijalnog rada* u migrantskim centrima na području Kantona Sarajevo. Također, kao važni problemi istaknuti su *nedefinisanost djelokruga rada socijalnih radnika i neadekvatan položaj socijalnih radnika angažovanih u kampovima*.

Važnost rada socijalnih radnika sa migrantima smještenim u migrantskim centrima je neupitna što potvrđuju i rezultati provedenog istraživanja u kojem su svi ispitanici istakli da bi socijalni radnici trebali biti nezaobilazni članovi stručnih timova koji svakodnevno treba da budu na raspolaganju migrantima smještenim u kampovima. Međutim, poražavajuća je spoznaja da veliki broj ispitanika navodi da se socijalni radnici u pojedinim kampovima na području Kantona Sarajevo angažuju samo povremeno preko nevladinih organizacija (33,3 %) ili nisu upoznati sa načinom angažmana tih stručnjaka (16,7 %). Također je poražavajuća spoznaja da je, prema rezultatima istraživanja, čak 33,3 % ispitanika odgovorilo da se socijalni radnici ne uključuju ni preko drugih organizacija. Rezultati ukazuju da situacija po pitanju pružanja stručne pomoći nije ujednačena u svim kampovima, ali i da migranti smješteni u kampovima nemaju stalnu podršku stručnjaka iz oblasti socijalnog rada, odnosno da se radi samo o povremenoj i prividnoj podršci. Prateći navedeno, ne iznenađuje podatak da je čak 66,7% ispitanika navelo da djelokrug djelovanja socijalnih radnika sa ovom socijalno isključenom skupinom nije definisan propisima. Samo je jedan ispitanik (33,3 %) odgovorio da nije upoznat sa informacijom koja se odnosi na definisanost zadataka socijalnih radnika dokumentima.

Nesporno je da ovakav pristup pridonosi da se usluge unutar kampa ne pružaju profesionalno, te da u datim situacijama socijalni radnici nerijetko budu pretrpani nekim poslovima koji nemaju dodirnih tačaka sa profesionalnim socijalnim radom. Nedvojbeno da socijalni radnici treba da budu uključeni i u druge poslove vezane za rad sa migrantima u kampovima, ali problem se javlja u situacijama kada nije adekvatno struktuiran rad stručnjaka, odnosno u situaciji kada socijalni radnici bivaju zaokupljeni drugim poslovima puno više u odnosu na primarne poslove koji se od njih zahtijevaju. Upravo zbog navedenog potrebno je uključiti socijalne radnike u kampove koji bi bili na raspolaganju migrantima svakodnevno i to na način da im bude primaran stručni rad koji bi pridonio kvalitetnijem životu za vrijeme boravka u kampovima. Socijalni radnici bi trebalo da rade i na razvijanju saradnje sa svim drugim akterima od značaja za kvalitetno prevazilaženje migrantske krize. Tačnije, trebalo bi da budu most za iznalaženje kvalitetnih rješenja.

Prema Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH, jedno od prava iz oblasti socijalne zaštite su „usluge stručnog i drugog socijalnog rada“ (čl. 19). Upravo navedeno pravo trebalo bi se urediti propisima i usluge proširiti prema migrantima smještenim u kampovima. Posebno bi bilo neophodno uvesti individualni rad sa migrantima, ali i grupni rad gdje bi se odgovarajućim pristupima obuhvatile određene grupe migranata koje vežu iste ili slične poteškoće za čije rješavanje je potrebna stručna podrška.

Izazovi u radu sa migrantima

Činjenica rasutosti migranata van prihvatnih centara, netransparentno vođenje kampova i loši uvjeti u istim, kulturološke barijere, prepreke su sistemskom pristupu rješavanja krize. Potrebno je naglasiti da svi migranti nisu obuhvaćeni zdravstvenim i socijalnim uslugama. Isto tako izostaju razni vidovi stručne podrške koju bi trebali pružati stručnjaci - socijalni radnici u kampovima. Zapravo, ako su i uključeni socijalni radnici, onda oni dijele obaveze sa svim ostalim osobljem unutar kampa zaduženim za ostvarivanje najosnovnijih potreba, a to su potreba za hranom i minimalnom higijenom. Najzastupljeniji zaposlenici u kampovima su tzv. asistenti za migrante koji im dijele obroke, vode evidencije o preuzimanju obroka na dnevnom nivou, održavaju higijenu u okviru kampa. Aktivnosti koje podrazumijevaju organizovani socijalni rad sa migrantima kao što su: pružanje podrške, rad sa starosnim grupama, osnaživanje migranata, očigledno ne postoje. Isto tako izostaje i razvijanje kooperativnog odnosa sa okolinom u kojoj se kampovi nalaze i sa institucijama od značaja za zajedničko iznalaženje ideja za ublažavanje poteškoća. U cilju kreiranja uvjeta i unapređenja svega navedenog potrebno je izraditi standarde za rad sa migrantima. Također, zbog specifičnosti s kojima se mogu suočiti socijalni radnici potrebno je osmisliti i realizirati kraće edukacije za stručnjake u kampovima.

Nužnost navedenog istakla je većina ispitanika obuhvaćenih istraživanjem (66,7%). S tim u vezi posebno su naveli da bi (iako nije definisan djelokrug socijalnih radnika određenim propisima) profesionalci iz tog domena trebali biti angažovani na: olakšavanju integracije migranata u novu zajednicu, kroz interpersonalni rad - rad u zajednici i ostala područja; pružanju psiho-socijalnog rada sa mladim migrantima - sagledavanje aspekata socijalnog stanja i statusa migranata; potom na izradi evidencije sa socijalnim karakteristikama; saradnji sa nadležnima za prihvatne centre. Također, ispitanici su naveli da bi socijalni radnici trebali biti uključeni u aktivnosti unapređenja

kvalitete života migranata i djece bez pratnje, kako bi zaštitili njihov najbolji interes i poštivanje ljudskih prava, ali i pružili pomoć u sprječavanju kršenja migrantskih prava. Čini se da sve navedeno predstavlja izazov za socijalne radnike jer se trenutno ne može govoriti o aktivnom kreiranju mjera čija realizacija bi značila ostvarivanje svega navedenog, imajući u vidu da u kampovima nisu uposleni socijalni radnici koji rade isključivo na realizaciji navedenih aktivnosti. Također, ne postoje aktivnosti za izradu standarda za rad tih profesionalaca sa socijalno isključenom skupinom migranata.

Zaključak i preporuke

„Nove migracije“ nisu ništa novo. Iz tog razloga, prilikom analize recentne migrantske krize koja je potresala Evropu, i koja je još uvijek aktualna u tranzitnim zemljama Zapadnog Balkana, treba imati u vidu da su migracije iz siromašnijih država prema bogatijim kontinuirane i da postoje oduvijek, a da faktori poput ratova ili ekonomskih kriza samo dovode do većeg intenziteta migracija.²⁵

Nužnost ozbiljnog i humanog pristupa rješavanju aktualne migrantske krize posebno proističe iz „Izvola iz završnog akta ambasadora pri Ujedinjenim narodima sa konferencije o statusu izbjeglica i osoba bez državljanstva“ na kojoj su usvojene preporuke koje se odnose na postupanja prema izbjeglicama/migrantima, a među kojima se, između ostaloga navodi da je izbjeglicama potrebno pružiti pomoć u moralnoj, pravnoj i materijalnoj sferi, odgovarajućih službi socijalne zaštite, a naročito pomoć odgovarajućih nevladinih organizacija. Iz navedenog se nameće neophodnost sistemskog pristupa u uključivanju profesionalaca, preko „kvalificiranih“ organizacija, kako se navodi u istom dokumentu, ali i preko osnivanja službe za podršku migrantima u samim kampovima u kojima su migranti smješteni. Naravno, brojnost angažiranih stručnjaka trebalo bi da bude usklađena sa brojem migranata u kampovima, a među osnovnim zaduženjima stručnih timova bili bi organiziranje u primjeni tradicionalnih pristupa u radu sa migrantima, tj. rad sa pojedincem, grupom, ali i kontinuirani rad na razvijanju saradnje sa ostalim društvenim akterima od značaja što bi sve skupa trebalo pridonijeti kvalitetnom životu ljudi u migrantskim centrima, ali i očuvanju sigurnosti stanovništva koje živi u blizini kampova.

Prema mišljenju ispitanika u cilju saniranja posljedica migrantske krize neophodno je uložiti napore u izgradnju mehanizma povezivanja

---

25 Anthony Giddens & Mitchell Duneier & Richard P. Appelbaum & Deborah Carr , op. cit. p. 512

migranata sa institucijama i organizacijama civilnog društva koje mogu značajno pridonijeti u pružanju podrške ljudima u pokretu. Također su istakli da bi bilo dobro jačati kapacitete lokalnih institucija koje pružaju usluge migrantima, te raditi na poboljšanju uslova smještaja za migrante. Navedena je i važnost izrade jedinstvene evidencije za migrante kao i programa rada.

Kako se može zaključiti iz prezentiranih rezultata istraživanja neophodno je uložiti napore u kreiranje kontinuirane obuke za osoblje koje radi sa migrantima iz oblasti socijalne zaštite, psihologije, prava i sigurnosti. Iako je možda pandemijska kriza uticala na kvalitetu razvoja pristupa u pružanju pomoći i podrške osobama u pokretu ne treba smetnuti s uma da su oni tu i da je potrebno što prije pripremiti kvalitetan plan rada relevantnih institucija, te uz znanja i iskustva stručnih ljudi napraviti sistemski pristup podrške migrantskoj populaciji. Jednostavno rečeno, potrebno je uspostaviti jedinstvenu politiku migracija, a budući da je istraživanje provedeno za područje Kantona Sarajevo svi pokazatelji ukazuju na neophodnost formiranja posebnog educiranog tima stručnjaka iz oblasti socijalne zaštite, ljudskih prava, sigurnosti i prava koji bi se aktivno bavio ovom problematikom dok je aktualna.

Literatura

- Autor nije naveden. Etički kodeks bosanskohercegovačkih sociologa. Dija-log - Časopis za filozofiju i društvenu teoriju 01+02:169-186. 2013.
- BBC. Migrant Crisis: Migration to Europe Explained in Seven Charts. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>. 2016.
- Bašić, Meho. Makroekonomska efikasnost kao faktor ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. u. Pregled br. 4. 2006. p. 17
- Dervišbegović, Muhamed. Socijalni rad: teorija i praksa. Zonex. Sarajevo. 2003.
- Gadžo-Šašić, Sabira. Socijalni rad s osobama s invaliditetom. Sarajevo: Fakultet političkih nauka. 2020.
- Gidens, Antoni. Sociologija. Beograd: Ekonomski fakultet. 2003.
- Giddens, Anthony & Duneier, Mitchell & Appelbaum, Richard P. & Carr, Deborah. Introduction to Sociology (Seagull Twelfth Edition). W. W. Norton & Company. Kindle Edition. 2021.

- Hsiu Fang, Hsieh & Shannon, Sarah. Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*. in Sage journal 15(9), 1277-1288. doi: 10.1177/104973230527668. 2005.
- Lakićević, Mira & Gavrilović, Ana. *Socijalni razvoj i planiranje*. Banja Luka. Biblioteka udžbenici. 2009.
- Kreger, Klaudija. *Multikulturalni socijalni rad s migrantima - iskustva Njemačke u Studijski centar socijalnog rada*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta. 1999.
- Mesić, Milan. *Međunarodne migracije. Tokovi i teorije*. Zagreb: Societas Zavod za Sociologiju. 2002.
- Mesić, Milan. Globalizacija migracija. u *Migracijske i etničke teme* 18 (2002), 1: 7–22.
- Mežnarić, Silva. Migracijske aktualnosti: stanje, problemi, perspektive paradigmi istraživanja. u *Migracijske i etničke teme* 19 (2003), 4: 323–341
- Repovac Nikšić, Valida. *Refugees, Migration and Trafficking in Humans*. in *What is the Gender of Security*. Ždralović Amila & Gavrić Saša & Rožajac-Zulčić Mirela (ed.). Sarajevo: Sarajevo Open Center. 2020.
- Turčalo, Sead. *Sigurnosni aspekti migrantska krize u BiH*. Sarajevo: Neobjavljeni istraživački rad. 2019.
- UNDP. *Socijalna uključenost. Izvještaj o humanom razvoju*. 2007.
- Vidanović, Ivan. *Rečnik socijalnog rada*. Beograd: Autorsko izdanje. 2006.

Ewa Dąbrowska-Prokopowska¹
Univerzitet u Bjalistoku
Institut za sociologiju
Poljska

Originalni naučni rad
UDK: 316.774:930.85(100)
DOI: 10.7251/SOCSR2221023D
COBISS.RS-ID 136048897
Prihvaćeno: 12.02.2022.

MODELI DRUŠTVENOG IDENTITETA POGRANIČNIH STANOVNIKA IZ PERSPEKTIVE TEORIJA SLOŽENIH SISTEMA I KULTURNE EVOLUCIJE²

Apstrakt

Važne su promjene u načinu na koji ljudi grade svoj identitet i kreiraju svoje strategije djelovanja. U slučaju pograničnih stanovnika, situacija je još složenija zbog kulturno oblikovanog poretka, zasnovanog na sistematskim interkulturalnim kontaktima. U toj situaciji, postoji potreba za prilagođavanjem dosadašnjeg naučnog saznanja kako stanovnici pograničnog područja mogu oblikovati svoj identitet u tako složenoj i dinamično promjenljivoj društvenoj stvarnosti. Glavni cilj ovog članka je pokazati, na primjeru stanovnika pograničnih područja, kako se njihovi modeli identiteta mogu kreirati u odnosu na systemske analize, složene sisteme i teorije kulturne revolucije. U ovom članku će biti predstavljen pristup percepciji identiteta pograničnih stanovnika, ne kao statičnih konstrukcija koje prolaze kroz jednostavne linearne transformacije već, kao otvorenih oblika složenih mreža sastavljenih od povezanih elemenata.

Ključne riječi: *identitet; pogranično područje; složeni sistemi; složene mreže; teorija evolucije kulture; model složenog ideniteta*

---

1 Korespondencija: Ewa Dabrowska Prokopowska, PhD, ewa.dabrowska@uwb.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8296-365X>

2 Rad je preveden, uz dopuštenje autora dato 19.03.2022. godine preko mejl korespondencije na akademskoj mreži Istraživački krug (Research Gate), od strane: Dušanke Slijepčević, MA – viši asistent; Univerziteta u Banjaluci, Fakultet političkih nauka; Studijski program: Sociologija i Primijenjena sociologija; Uža naučna oblast: Teorijska sociologija

Uvod

Problem kompleksnosti lokalnog identiteta je savremena dilema, tipična za dinamična postmoderna društva. Rast individualizma i subjektivnosti i uticaj savremenih komunikacijskih tehnologija doprinijeli su situaciji u kojoj su ljudi sami počeli da stvaraju svoje društvene identitete. S druge strane, pojedinci su još uvijek uključeni u složene interakcije društvenih struktura. Kao rezultat toga, savremeni ljudi osjećaju napetost između potrebe pojedinca da oblikuje svoje fleksibilne identitete i podređenosti strukturalnim zahtjevima koji ih okružuju. Odnosi između pojedinaca, grupa, drugih elemenata i stvarnosti koja ih okružuje stvaraju dinamičan i samoorganizujući kompleksni sistem.

Na sferi pograničnog područja situacija postaje još složenija. Pogranično područje je sfera sa kulturnom raznolikošću i dugogodišnjim kontaktima pojedinaca iz brojnih etničkih, nacionalnih i vjerskih grupa. Funkcioniranje pograničnih ljudi oblikuje njihov specifičan tip identiteta, zasnovan na društvenom individualizmu te sfere, simbolički definisane "periferija". Današnji porast značaja modernih i komunikacijskih tehnologija i uticaj globalizacije doveli su do još složenijeg oblikovanja lokalnih identiteta na pograničnom području. Elementi ovog identiteta prolaze kroz brze i neplanirane promjene i još uvijek imaju relativno čvrste elemente. Oni čine specifični kompleksni sistem, koji je subjekt procesa učenja i samoorganizacije.³

Teorije o evoluciji kulture objašnjavaju kako se kulturna promjena i njeni sastavni elementi razlikuju u različitim populacijama. Osim toga, one imaju različite mehanizme selekcije određenih kulturnih karakteristika, koje se prenose na sljedeće generacije. Kao rezultat toga, u svakoj populaciji postoje različiti mehanizmi selekcije, replikacije i mrežnog prenosa ili promjene pravila, koja su osnova za društvene odnose i izgradnju ljudskog identiteta. Teorija evolucije kulture dobro objašnjava mehanizme koji uzrokuju da su neka pravila relativno stalna u datoj populaciji, a druga mogu biti podvrgnuta brzim promjenama.

Ljudi koji funkcionišu u složenim društvenim kontekstima kao pogranično područje slijede takozvani "intuitivni moral" u svojim međusobnim odnosima, koji imaju svoje korijene u biološkim strategijama preživljavanja. Za razliku od životinja, osobena karakteristika ljudske kulture je tzv.

---

3 Cliff Hooker, "Re-modelling scientific change: complex systems frames innovative problem solving", *Lato Sensu: Revue De La Société De Philosophie Des Sciences*, Vol. 5 (1), 4-12., 2018, p. 5

akumulacijski uticaj.⁴ To znači da samo ljudi imaju sposobnost da taj uticaj racionalno modifikuju iz generacije u generaciju. Kultura je dinamičan proizvod društvenih interakcija među njima, koje se vremenom konsoliduju u modele, standarde i strategije djelovanja.

U stvari, njihova složena stvarnost je pojednostavljena. Ovakvo postupanje značajno ograničava primjenljivost pretpostavke o potpuno racionalnom ljudskom ponašanju, posebno u smislu suočavanja sa biološkim aspektima našeg ponašanja. Formiranje fleksibilnog identiteta, u složenom kontekstu, u velikoj se mjeri zasniva na brzom postizanju individualnog zadovoljstva, a ne na traženju potpuno racionalnih modela maksimizacije profita. U tom slučaju, možemo govoriti o racionalnosti ograničenoj na definisani nivo resursa i znanja, koja su dostupna u datom trenutku i na datom mjestu.⁵ Postavlja se pitanje kako se definisanje identiteta pograničnih stanovnika može transformisati zbog takozvanog „efekta osnivača“⁶.

Teorijski okvir: Definicija pograničnog područja – Formiranje kompleksnih identiteta pograničnih stanovnika

Diferencijacija definicije graničnog područja proizlazi iz činjenice da je ona predmet mnogih naučnih disciplina, među kojima su ekonomija, političke nauke, istorija i sociologija. Predstavnici različitih naučnih disciplina fokusiraju se na njene različite aspekte. Osnovni element svih definicija graničnog područja je njegov trodimenzionalni aspekt. Vezan je za opisivanje graničnog područja kao periferne sfere, u susjedstvu državne granice. Pogranično područje se odnosi na zasebnu teritoriju koju naseljavaju dvije ili više zajednica sa zasebnim kulturama i često različitim idejama društvenog poretka.⁷

Kulturna diferencijacija sfera pograničnih područja je posljedica istorijskih promjena političke pripadnosti date teritorije i miješanja stanovništva usljed procesa naseljavanja. Element koji integriše različite zajednice, koje žive u pograničnom području, za njih je specifična teritorijalna veza,

4 Alex Mesoudi, *Cultural Evolution: How Darwinian Theory Can Explain Human Culture and Synthesize the Social Sciences* (Chicago: University of Chicago Press, 2011), p. 12

5 Tomasz Szapiro, *Co decyduje o decyzji* (Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993), p. 39

6 Alex Mesoudi & Peter Danielson, "Ethics, evolution and culture", *Theory Biosci.*, Vol. 127(3), 2008, 229-40., p. 236

7 Krystyna Romaniszyn, "Czynniki potencjalnej dekonstrukcji pogranicza etnicznego", *Pogranicza Studia Społeczne*, Vol. XXVII, 2016, 93-107., p. 94

povezana sa određenim moralnim navikama, usmjerenim na definisanu teritoriju. Prema *Gabrijeli Polini (Gabriele Pollini)* (2005), teritorijalna veza se sastoji od četiri važne komponente: ekološkog kompleksa teritorijalne lokacije i ekološke interakcije; mentalnog kompleksa identiteta ličnosti; društvenog kompleksa solidarnosti mjesnog kolektiviteta; i kulturnog kompleksa ekspresivnog simbolizma⁸.

Teritorijalne veze su faktor koji snažno utiče na formiranje kolektivnih identiteta pograničnih stanovnika. Oni odlučuju da se stanovnici pograničnog područja identifikuju i da ih drugi identifikuju kao predstavnike datih društvenih zajednica. Izgradnja nečijeg kolektivnog identiteta od strane pojedinca zasniva se na igranju određenih društvenih uloga, kompatibilnih s vrijednostima i očekivanjima članova zajednice kojoj taj pojedinac pripada. Kolektivno upućivanje svih članova na određeni simbolički kompleks koji definiše njihovu zajednicu je integrišući faktor te zajednice. U situaciji kada u pograničnom području paralelno funkcionišu različite zajednice, može se pretpostaviti da među njihovim pripadnicima postoji potreba za jačanjem simboličkog značenja teritorijalnih veza kroz sistematski izvođene rituale.

Različite nacionalne i etničke zajednice, koje žive na pograničnom području, počinju da simboličkim radnjama i ritualima, ponavljanim u određenim vremenskim intervalima, obilježavaju granice identiteta članova svoje zajednice. Ovakve akcije se tretiraju kao sistematska demonstracija različitog članstva zajednice u pograničnom području. Teritorijalne veze, rituali, definisane kolektivne vrijednosti i standardi, u kombinaciji sa simboličkim aspektom, izgrađuju u svijesti ljudi osjećaj sigurnosti i životne stabilnosti unutar zajednice, koja zahtijeva sistematsku demonstraciju.

Ova demonstracija pripadnosti definisanim zajednicama, u pograničnim područjima, kao rezultat, jača prijetnje „zamađljivanjem identiteta“ zbog sistematskih interkulturalnih kontakata njenih pripadnika. Drugi faktor, koji jača potrebu različitih zajednica za razvojem moralnih i simboličkih veza sa datom teritorijom, jeste proces globalizacije i uticaj savremenih informacionih tehnologija.

U socijalnom pogledu, u svijesti svojih stanovnika, pogranično područje se uglavnom vezuje za osjećaj mnogostrukosti, različitih granica i potrebe da ih se kontinuirano prelazi.⁹ Društvena kategorizacija granica izražena je mnogim binarnim distinkcijama (mi-oni), koje podvlače oštru ivicu granica

8 Gabriele Pollini, "Elements of a Theory of Place Attachment and Socio-Territorial Belonging". *International Review of Sociology*. Vol. 15(3), 2005, 497-515., p. 501

9 Andrzej Sadowski, "Pogranicze- Pograniczność-Tożsamość Pogranicza", *Pogranicza Studia Społeczne*, Vol. XIV, 2008, 17-30., p.20

i jasnu liniju razlikovanja između dvije odvojene zajednice.¹⁰ U pogledu dinamične izgradnje identiteta pograničnih stanovnika postoji potreba za kreiranjem takvog načina identifikacije koji, s jedne strane, omogućava kombinovanje komponenti zatvorenog članstva zajednice i otvorenosti za uspostavljanje odnosa sa predstavnicima različitih grupa.

Oba ova elementa, uprkos međusobnoj kontradiktornosti, moraju se sintetički integrisati u pogledu izgradnje racionalnih strategija djelovanja pojedinih pojedinaca. Ovi postupci savršeno objašnjavaju teorije koje pokazuju da, u savremenom svijetu, globalizacijski procesi, zasnovani na prekidanju odnosa sa vremenom i prostorom, nisu identični odbacivanju veza lokalne zajednice sa određenom teritorijom.

Teritorijalnost prvenstveno znači diferencijaciju društvenog prostora i stvaranje definisanih granica. S druge strane, savremene teorije globalizacije i informacionog društva baziraju se na procesima deteritorijalizacije, čija je značajna reperkusija međusobna zavisnost na globalnom nivou, uzrokovana transnacionalnim procesima i odnosima. Savremeni razvoj informacionih tehnologija i mobilnost društvenih grupa mijenja i modifikuje lokalne kulture, što je realizacija danas uobičajene ideje deteritorijalizacije.

Savremena pogranična područja doživljavaju istovremene procese deteritorijalizacije i teritorijalizacije, stvarajući istovremeno za svoje stanovnike specifičan i složen društveni kontekst.¹¹ Pogranično područje je složena i dinamična konstrukcija. Oblikuje se kako eksterno, kroz uticaj makrosistemske politike date zemlje i širi uticaj procesa globalizacije, tako i iznutra, kroz permanentnu reprodukciju i prelazak društvenih granica od strane njihovih stanovnika.

Identitet pograničnih stanovnika odraz je složenog strukturalnog konteksta, ali i efekat cjelokupnosti međukulturalnih kontakata među njima. Interkulturalni kontakti u pograničnom području imaju različit intenzitet, različite ciljeve i tok. Njihova glavna funkcija je uspostavljanje definisanog društvenog poretka, koji bi trebao biti prihvatljiv za različite zajednice, koje nastanjuju pogranično područje, i koji bi trebao garantovati socijalnu sigurnost. Svijest o neophodnosti razrade definisanog društvenog poretka među predstavnicima različitih pograničnih zajednica raste u situaciji preklapanja ova dva procesa.

S jedne strane, povećanje moći uticaja procesa demokratizacije, povezanih sa formiranjem javne sfere, a s druge strane – intenziviranje uticaja

10 David Newman, "Borders and Bordering Towards an Interdisciplinary Dialogue", *European Journal of Social Theory*, Vol. 9(2), 2006, 171–186., p. 176

11 Basia Nikiforova, "Transforming Borders Functions in the Lithuanian-Polish-Belarusian Borderland", *Limes, Cultural Regionalistics*, Vol. 3 (2), 2010, 124-132., p. 127

globalizacije i razvoj informacionog društva.¹² Može se postaviti teza da je to paradoksalno kombinovano sa povećanjem individualnosti stanovnika pograničnog područja. Ovaj proces je povezan sa razvojem građanskog subjektivnog stava stanovnika pograničnog područja¹³ i njihovim pristupom širokim informacionim mrežama, tipičnim za savremeno informaciono društvo. Preklapanje navedenih procesa rezultuje povećanjem složenosti i fragmen-tarnošću okolne društvene stvarnosti, koju pojedinac percipira.

Zbunjenost pojedinca u kompleksnosti današnjeg svijeta rezultuje povećanjem privlačnosti razmišljanja zajednice¹⁴, fokusiranog na teritorijalne veze. Međutim, to nije identično sa odbacivanjem njihovog individualizma od strane pograničnih stanovnika ili prekoračenjem sfere uticaja složenih društvenih mreža. Svi gore navedeni faktori se tretiraju kao ekvivalentni, ali se aktiviraju u glavama stanovnika pograničnog područja na asinhroni način, stvarajući složen i dinamičan identitet.

Gore navedene pretpostavke usklađene su s višeslojnim i stalno izgrađujućim konceptom identiteta pograničnih stanovnika koji je kreirao Jerzy Nikitorowicz. Ovaj koncept pretpostavlja da tako shvaćen dinamički identitet prolazi kroz trajne transformacije u sljedećim aspektima: naslijeđeni identitet, identitet osobe i identitet koji se konstantno oblikuje.¹⁵

Taj identitet uspostavlja i zaustavlja aktivni subjekt, koji funkcioniše u definisanom društvenom kontekstu. Pogranično područje čini društveni prostor visokog stepena diferencijacije koji u percepciji subjekata izaziva potrebu za stvaranjem složenijih oblika vlastitog identiteta. Takva osoba prolazi kroz permanentni pritisak fleksibilnog i kreativnog spajanja naslijeđenih elemenata, povezanih sa definisanom društvenom grupom, sa potrebom prilagođavanja složenim strukturalnim uslovima.¹⁶

Međutim, to ne znači da povećanje pritiska sve složenijeg društvenog konteksta određuje unutrašnje sukobe u identitetu pojedinaca koji paralizuju njihovu sposobnost djelovanja. Novi stimulansi koji dolaze iz sve više i više različitog, umreženog i složenog društvenog konteksta uzrokuju privremene unutrašnje konflikte u mislima stanovnika pograničnih područja, ali na

12 Frank Webster, *Theories of the Information Society* (New York: Routledge, 2006), p. 163

13 Małgorzata Bienkowska-Ptasznik, "Od wielokulturowości do postkolonializmu-czy etniczność ma pleć?" *Pogranicze, Studia Społeczne*, Vol. XVI, 2010, 41-61, p. 42

14 Michel Maffesoli, *Czas plemion* (Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008), p. 220

15 Jerzy Nikitorowicz, "Tożsamość wobec dylematów generowania dziedzictwa kulturowego", *Psychologia Rozwojowa*, Vol. 10 (2), 2005, 35-47, p. 36

16 Ben Goertzel, *From Complexity to Creativity. Explorations in Evolutionary, Autopoietic, and Cognitive Dynamics* (New York: Publisher Plenum Press, 1997), p. 196

pozitivan način, takođe, utiču na rast njihovih vještina prilagođavanja.

Gore navedene pretpostavke savršeno su objašnjene teorijom "složenosti društvenog identiteta"¹⁷. Složenost društvenog identiteta odnosi se na način na koji pojedinci subjektivno predstavljaju odnose tokom funkcionisanja u različitim društvenim grupama. Da budemo precizniji, ljudi sa niskom složenošću društvenog identiteta svoje grupe doživljavaju kao veoma preklapajuće i konvergentne, dok ljudi sa visokom složenošću doživljavaju svoje članova grupe kao različite i profilisane.

Rezultati istraživanja pokazuju da su ljudi sa višim nivoom složenosti svog identiteta istovremeno mnogo tolerantniji prema različitim grupama u svom društvenom okruženju. Konkretno, budući da pojedinci sa niskom složenošću društvenog identiteta smatraju svoje grupe veoma preklapajućima i konvergentnima, oni vjeruju da pojedinac koji nije član grupe po jednoj dimenziji identiteta da nije član grupe ni po svim ostalim dimenzijama identiteta¹⁸.

Ljude sa visokom kompleksnošću identiteta karakteriše profilisano razmišljanje. Pretpostavljaju da ljudi, sa kojima imaju određene društvene interakcije, samo fragmentarno funkcionišu u grupi u kojoj se određena osoba trenutno nalazi. To se odnosi na percipiranje ljudi, grupa i zajednica ne kao statičnih konstrukcija, već kao elemenata povezanih sa složenim društvenim mrežama.

Igre identiteta stanovnika pograničnog područja iz perspektive teorije složenih sistema: Složeni modeli identiteta stanovnika pograničnih područja

Sam koncept sistema je izmislio i opisao *Ludwig von Bertalanffy* (1984). Njegova najjednostavnija definicija opisuje sistem kao organizaciju međusobno zavisnih varijabli.¹⁹ Među odgovarajućim elementima sistema određeni nizovi međusobnih odnosa dešavaju se u određenim okvirima, koji čine strukturu kao cjelinu. Svi elementi nisu povezani samo jedan s drugim, već i sa vanjskim okruženjem objekta.

17 Marilyn Brewer & Kathleen Pierce, "Social identity complexity and outgroup tolerance", *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 31(3), 2005, 428–437.

18 Sufei Xin, Ziqiang Xin & Chongde Lin, "Effects of trustor's social identity complexity on interpersonal and intergroup trust", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 46(4), 2016, 428–440, p. 429

19 Ludwig Bertalanffy, *Ogólna teoria systemów* (Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984), p. 47

Sistem je integritet, koji ima relativno stabilnu unutrašnju strukturu povezanih elemenata, koji su u međusobnim odnosima i utiču na njega kao na cjelinu. Svi sistemi imaju posebne zajedničke karakteristike: morfologiju, različite kombinacije međusobnih odnosa među elementima sistema, specifičnu konfiguraciju funkcija i pozicija koje realizuju pojedini elementi i pod-sistemi, hijerarhiju datog sistema, sposobnost prilagođavanja.²⁰

Sistem, kao cjelina, nikada ne funkcioniše u prazno.²¹ Sistemsko okruženje, s jedne strane, stalno utiče na njega, ali istovremeno na njega utiče sistem. Kao rezultat, i unutrašnja struktura sistema i njegov cjelokupni oblik prolaze kroz stalne, progresivne ili skokovite promjene. Izvor ovih promjena su, s jedne strane, zahtjevi vanjskog okruženja, a s druge strane – specifične konfiguracije odnosa između pojedinih elemenata sistema.

Koncept kompleksnosti u obrazovanju ima svoje izvore u nauci. U biološkim naukama, kompleksnost se opisuje kao prirodni efekat procesa evolucije. Prema Peteru Jedlicki (2007) glavni trend u evoluciji prirodnog okruženja je porast složenosti.²² Istraživači iz različitih grana nauke nastoje da objasne postupke djelovanja različitih sistema, pozivajući se na specifične odnose među njihovim elementima. Takozvani redukcionizam znači objašnjavanje fenomena kroz nešto jednostavnije (...). Posebno ekspresivan oblik poprima u fizici elementarnih čestica gdje dominira težnja za otkrivanjem "teorije svega". Takva teorija bi, pomoću nekoliko jednačina, izrazila osnovne reakcije svih oblika materije.²³

Takva pretpostavka nije identična s mišljenjem da složenost znači jednostavnu kontradikciju ideji jednostavnosti. Sistem složenosti nije komplikacija ili preklapanje jednostavnih sistema. Sistemi složenosti su konfiguracije u kojima ne postoje jasne veze između uzroka i posledice jer prolaze kroz promene u vremenu²⁴ (Olmedo, 2010: 74).

Sama ideja jednostavnosti nije redukcionizam čitavog sistema na osobene karakteristike njegovih elemenata. John Collier (2009) tvrdi da: U nekim

20 Janusz Sztumski, *Systemowa analiza społeczeństwa* (Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk, 2013), p. 23

21 Czesław Mesjasz, "Complexity of Social Systems", *Acta Physica Polonica*, Vol. 117(4), 2010, 706-715, p. 706

22 Peter Jedlicka, *Physical complexity and cognitive evolution*. In: C. Gershenson, D. Aerts, B. Edmonds (Eds.), *Worldviews, Science and us, Philosophy and Complexity* (pp.221-231). (London: World Scientific Publishing Co. Pte., 2007). p. 221

23 Peter Coveney & Roger Highfield, *Granice złożoności, Poszukiwania porządku w chaotycznym świecie*, (Warsaw: Prószyński i S-ka, 1997), p. 33

24 Elena Olmedo, "Complexity and chaos in organisations: complex management", *International Journal of Complexity in Leadership and Management*, Vol. 1 (1), 2010, 72-82, p.74

aspektima ovo je pristup „odozdo prema gore“, budući da se jednostavniji sistemi poklapaju sa komponentama složenijih sistema, ali se isti principi primjenjuju na svim nivoima u zajedničkom kontekstu dinamičke otvorenosti interakcije sistema, sa svojim inherentnim holizmom i mogućnostima za nastanak.²⁵

Složeni sistemi nastaju u situaciji kada, vremenom razvijajući se, jednostavni sistem prelazi određenu granicu nastanka strukture. Tada tako dosad jasno definisan sistem počinje da se ponaša neočekivano.

I složenost i jednostavnost povezane su specifičnostima pojedinih objekata koji funkcionišu kao cjelina. *Christoph Adami* (2002) naglašava da: U teoriji dinamičkih sistema nas zanima opšta složenost procesa. Na primjer, periodični i nasumični procesi se percipiraju kao jednostavni (...) uprkos skali na kojoj mogu funkcionisati.²⁶

Složeni sistemi uvijek uključuju određeni nivo haosa i karakteriše ih nedostatak jasnih granica. Međutim, ovo nije identično sa nedostatkom unutrašnje strukture ili nedostatkom reda njenih elemenata. Složeni sistemi su dinamični, nelinearni i otvoreni, ali je istovremeno njihova karakteristika i specifičan unutrašnji poredak. Kompleksnost pretpostavlja određeni nastanak, postojanje posebne unutrašnje strukture, u kojoj su elementi povezani složenom mrežom međusobnih odnosa.

Prema *Andrzej Nowak* (2009): To proizilazi iz činjenice da se, u skupu koji se sastoji od jednostavnih elemenata u interakciji, kompleksnost pojavljuje samo na nivou ukupnog sistema – pa se može uočiti efekat nastanka. Nastanak ima specifične karakteristike, koje se javljaju na nivou sistema, a koje nisu prisutne na nivou elemenata i koje ne treba očekivati među karakteristikama samih elemenata.²⁷

Kreiranjem analitičkih modela identiteta različitih pograničnih stanovnika, treba uzeti u obzir složene veze između različitih elemenata na tom području (Slika br. 1). S jedne strane, potrebno je opisati odnose među elementima, kojima pojedinac raspolaže (socijalizovani standardi i vrijednosti, sredstva i resursi društvenog znanja), a s druge strane – treba takve determinante razmotriti kao uticaj određenih mezofaktora (funkcionisanje u određenim institucijama i organizacijama) i makrostrukturnih faktora (npr.

25 John Collier, *Organized Complexity: Properties, Models and the Limits of Understanding*, 2009, Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/c670/78a7636e2f4ad7c2483c1d494e766c8bc11f.pdf>

26 Christoph Adami, "What is Complexity?", *BioEssays*, Vol. 24 (12), 2002, 1085-1094, p.1085

27 Andrzej Nowak, Wojciech Borkowski & Katarzyna Wnikowska-Nowak, *Układy złożone w naukach społecznych*. (Warsaw: Scholar,2009), p. 12

važeci zakon, specifični karakter ekonomskih ili političkih odnosa u zemlji), ali i globalnih (npr. moda, novi stilovi života, protok informacija putem medija i društvenih mreža).

To podrazumijeva da ideja identiteta stanovnika pograničnog područja počinje da liči ne na čvrstu konstrukciju već na složenu mrežu, u kojoj se različiti sastavni elementi aktiviraju u različitim kombinacijama, zavisno od vanjskih podražaja.

Samo granično područje treba tretirati kao kompleksan sistem u kojem se pojedini elementi nalaze u interakciji u složenim odnosima, zasnovanim na recipročnim (povratnim) vezama.²⁸ Te odnose treba dinamički prepoznati jer predstavnici dvije ili više grupa naseljavaju određenu strukturnu stvarnost. Identiteti pograničnih stanovnika su dinamični i složeni konstrukti, koji neprestano prolaze kroz adaptivne redefinicije, ali u isto vrijeme održavaju stabilan oblik u svijesti pojedinca.

Potrebno je naglasiti da su osjetljivi na način na koji se strateške igre realizuju među različitim grupama, u složenim mrežama međusobnih odnosa, u određenom strukturnom okruženju pograničnog područja, koje se nasljeđuje u kulturnim obrascima od predaka. Na tom modelu se nameće specifična jedinstvena sklonost individualnom učenju i provjeravanju dosad korištenih elemenata identiteta, ažuriranih, uklonjenih ili korigovanih, zavisno od vrste prihvaćene strategije djelovanja.

U tom kontekstu, složeni model identiteta stanovnika pograničnog područja, uprkos njegovoj stabilnosti u percepciji pojedinaca, u stvari je kulturno programirana konstrukcija za prilagođavanje na veoma komplikovano i dinamično promjenljivo društveno okruženje.

Visoka fleksibilnost kompleksnog identiteta pograničnih stanovnika omogućava im da kreiraju takve strategije djelovanja koje su, s jedne strane, snažno ugrađene u kulturni prenos određene zajednice i drugih makrostrukturnih oblika (npr. date nacije, nadnacionalne institucije) i, s druge strane, usmjerene na interakciju s različitim grupama ili članovima zajednica. Ovakvi postupci, uprkos činjenici da su zasnovani na unutrašnjoj kontradikciji, grade racionalnu strategiju djelovanja za stanovnike pograničnog područja.

To je moguće zbog njihovog složenog identiteta čiji pojedini elementi međusobno djeluju u različitim kombinacijama ovisno o tome u kojem društvenom kontekstu određena osoba funkcioniše. U stvari, ponašanje ljudi na granici, koje je rezultat različitih strukturalnih stimulansa (npr. nova vladina

---

28 James Ladyman, James Lambert & Karoline Wiesner, "What is a complex system?", *European Journal for Philosophy of Science*, Vol. 3, 2013, 33–67 (2013), p. 35

politika prema nacionalnim manjinama, ekonomska kriza, dolazak liberalnih ili konzervativnih partija na vlast) ili je rezultat određenih događaja na određenom mjestu i vremenu, često može proizvesti nepredvidive oblike kolektivnih akcija, često zasnovanih na međusobnom oponašanju.

Unutar ovog složenog pograničnog sistema, ljudi koji žive u njemu imaju svoje strategije djelovanja zasnovane na jednako složenim identitetima. Društveno razumijevanje pograničnog područja, kao složenog sistema u kojem se odvijaju određeni interkulturalni kontakti, zasniva se na opisu društvenih dinamičkih igara, unutar specifičnog strukturalnog konteksta, koje rezultuju definisanim društvenim poretom. Ljudi koji žive u tako dinamično promjenjivoj društvenoj stvarnosti, da bi mogli djelotvorno funkcionisati u njoj, moraju prilagoditi svoje identitete i strategije, kako bi stekli visok nivo prilagođenosti.

U sistematskim analizama, stanje društvenog poretka shvata se kao stabilna ravnoteža. Stabilnost kompleksnog društvenog sistema povezana je sa njegovom sposobnošću unutrašnjeg automatskog prilagođavanja i konačno prilagođavanja čitavog sistema u slučaju bilo kakvih stimulansa koji narušavaju ravnotežu.²⁹ Moć sistema je unutrašnji regulator, koji omogućava brzu identifikaciju i rješavanje sistemskih problema, koji narušavaju balans sistema. U tom kontekstu, pretpostavlja se da se složeni sistem, nakon što je lišen stimulansa, vraća u ravnotežu.³⁰ U slučaju otvorenih kompleksnih sistema, koje karakteriše nelinearnost, sistem može imati nekoliko stanja ravnoteže.

Ne može se pretpostaviti da će kao rezultat takvih dinamičnih radnji, koje se odvijaju na pograničnom području, postojati jedna opšteprihvaćena ideja društvenog poretka, strategija djelovanja ili oblik društvenog identiteta, koji će biti posljedica igara među pojedincima, grupama ili zajednicama. Takva situacija se može dogoditi, ali to će biti samo alternativa drugim državama. Tačke ravnoteže u složenim i nelinearnim sistemima povezane su sa početnim uslovima sistema. Stoga je važno kulturno porijeklo i način na koji se prenosi s generacije na generaciju, u odgovarajućim pograničnim zajednicama.

Ti kulturni prenosi, u različitim pograničnim zajednicama, ne moraju biti međusobno kompatibilni. U određenim strukturalnim uslovima ili situacijama, mogu izazvati konflikte među predstavnicima različitih zajednica ili akcije koje imaju za cilj dominaciju jednog oblika nad drugim. Moguć je i scenario namjerne asimilacije date zajednice od strane druge i stvaranja na toj osnovi novog stabilnog stanja ravnoteže. Stanje pluralističke multikulture,

29 Joe Tranquillo J., *An Introduction to Complex Systems* (Switzerland: Springer Springer International, 2019), p. 301

30 Manuela R. Contini, "The Paradigm of the Complex Dynamic Systems and Sociological Analysis", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 92 (10), 2013, 207 – 214. p. 209

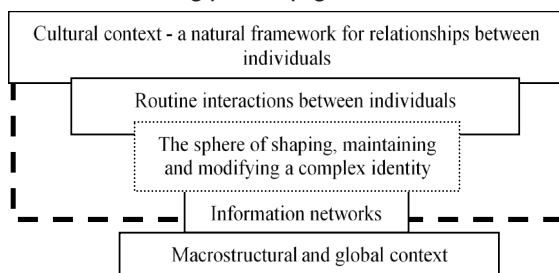
zasnovane na međusobnom povjerenju i toleranciji, u tom je smislu jedan od mnogih mogućih oblika stanja stabilne ravnoteže.

Stabilnost cjelokupnog kompleksnog sistema posljedica je stabilnosti strategija djelovanja pograničnih stanovnika koji postoje u njegovim okvirima i njihovog identitetskog stanja. Međutim, postoji mogućnost da ideja o stabilnom sistemu, kao cjelini, sa stanovišta pojedinaca neće biti kompatibilna sa logikom stabilnosti, koja dominira u datom trenutku u sistemu.

U toj situaciji možemo govoriti o jasnoj prijetnji dinamičke ravnoteže u složenom sistemu. Stabilnost društvenog sistema nikada nije apsolutna jer apsolut isključuje bilo kakve promjene. U situaciji idealne interakcije stabilnosti u sistemu, svi stimulansi koji narušavaju stanje ravnoteže bili bi poništeni u izvorno stanje sistema, iako bi mogli unijeti pozitivne promjene, povećavajući nivo njegove prilagodljivosti.

U slučaju pojedinaca u dinamično složenim sistemima, stabilnu ravnotežu oni doživljavaju kao garanciju sposobnosti da izgrade individualne strategije djelovanja. To ne funkcionise na idealan način, već se smatra stanjem kojem otvoreni sistem teži. Cjelokupno postizanje tog stanja povlači se stalnim protokom nadražaja, kojima se treba prilagoditi. *John Collier (2010)* tvrdi da: Ova ravnoteža nije apsolutna, već je vjerovatnoća nad dimenzijama i granicama kohezivnosti. Kao što postoje intenziteti sila i tokova, koji moraju biti uravnoteženi, postoje, zbog fluktuacija, sklonosti sila i tokova koji pokazuju neku statističku distribuciju u prostoru i vremenu.³¹

To podrazumijeva da su igra identiteta, kolektivnog pamćenja ili grupnog poslovanja u pograničnom području prirodno i trajno stanje, a njihovi efekti će oblikovati nove oblike stabilnog društvenog poretka. Nova stanja društvenog poretka uspostavljena u datom trenutku odrazila bi se u dominantnim identitetima i strategijama njegovih stanovnika.

Slika br. 1. Kompleksni model identiteta pograničnih stanovnika

31 John Collier, *A Dynamical Approach to Identity and Diversity in Complex Systems*, In: P. Cilliers, Rika Preiser (Eds), *Complexity, Difference and Identity: An Ethical Perspective* (pp.83-97), (Dordrecht: Springer, 2010), p. 90

Kompleksni identitet pograničnih stanovnika i individualno i društveno učenje iz perspektive teorije kulturne evolucije

U teorijama kulturne evolucije, promjena društvenog sistema shvaćena je kao sporedni proizvod brojnih individualnih interakcija među ljudima i njihovim društvenim okruženjem. Glavni cilj kulturne evolucije je najviši mogući nivo adaptacije određene zajednice. Pretpostavlja se da su ljudi kulturna vrsta, što je odlika koja ih razlikuje od životinjskog društva.

Kroz cijeli život, ljudi stiču vrijednosti, standarde ili pravila od drugih članova datog društva. To se ostvaruje kroz procese društvenog učenja i međusobnog oponašanja, koji u velikoj mjeri određuju njihovo daljnje djelovanje. Ljudi koji odrastaju u različitim društvima pokazuju različite načine razmišljanja i ponašanja jer usvajaju različite kulturne standarde, koji imaju za cilj da povećaju njihovu sposobnost prilagođavanja stvarnim uslovima. Složenost i rast umrežavanja savremenih društava uzrokuje viši nivo diferencijacije unutar samih zajednica.

U svakoj populaciji postoje različiti mehanizmi selekcije, replikacije i mrežnog prenosa ili promjene. Osim toga, svaka osoba je opremljena sposobnošću individualnog učenja, što joj omogućava brzu i stvarnu adaptaciju na promjenjive uslove okoline. Međutim, individualno učenje je skupo i dugotrajno, zbog toga što kultura značajno ograničava njegovu primjenu. Kultura nam omogućava da koristimo stvari, sposobnosti i znanja drugih ljudi, koji su nam prenijeti u okviru našeg kulturnog nasleđa.³² Kulturno nasljeđe se, u tom smislu, definiše kao međugeneracijski prenos stavova, vrijednosti i strategija djelovanja koji omogućavaju sagledavanje kulturne evolucije, paralelno sa biološkom evolucijom, u kojoj su nasumični elementi ključni.

Međutim, u svakoj populaciji postoje različiti mehanizmi selekcije ili modifikacije određenih kulturnih elemenata, što je povezano sa zahtjevom prilagođavanja specifičnim uslovima. Konstatcija da samo one strategije djelovanja koje povećavaju optimalnost djelovanja u određenom okruženju imaju najveću šansu da se preslikaju na sljedeće generacije, važna je pretpostavka teorije kulturne evolucije.

Rast složenosti, fragmentarnosti i umreženosti savremene društvene stvarnosti pograničnih stanovnika mora se odraziti na njihove identitete i strategije djelovanja. Stoga je uspostavljanje specifičnog stava prema predstavnicima drugih pograničnih zajednica efekat individualnih i grupnih

---

32 Alex Mesoudi, *Cultural Evolution: How Darwinian Theory Can Explain Human Culture and Synthesize the Social Sciences* (Chicago: University of Chicago Press, 2011), p. 17

interakcija među ljudima koji su se, kao posljedica selekcije u specifičnim strukturnim uslovima, konsolidovali.

Međutim, to ne znači da predstavnici date zajednice, zbog novih i snažnih stimulansa, neće početi provjeravati i svoje dosadašnje strategije djelovanja i identitete. U tom smislu, pojedinačna identitetska stanja ljudi i njihove strategije djelovanja bili bi dinamičan sistem, koji se prilagođava određenom kulturnom okruženju.

Richerson i Boyd (2005) dodatno naglašavaju da se teorija kulturne evolucije zasniva prvenstveno na ideji moći i konkurencije. Po njima se kulturni sistem može podijeliti na dva dijela. S jedne strane, imamo posla sa inercijom, što znači da u društvenom sistemu postoje takvi procesi koji, nametanjem definisanog društvenog poretka, održavaju određeni pravac u razvoju stanovništva. Moć ovih procesa leži u tendenciji međusobnog oponašanja određenih standarda ili strategija djelovanja od strane pojedinaca, što se uobičajeno dešava unutar društava. S druge strane, u svakom sistemu postoje suprotstavljeni procesi, koji stvaraju nove procese i nepredvidive promjene. Kao rezultat: Ovi procesi prevazilaze inerciju i stvaraju evolucijsku promjenu.³³

Alex Mesoudi (2016) skreće nam pažnju na činjenicu da su mnogi eksperimenti pokazali da ljudi imaju sklonost ka dvije vrste kulturnog učenja. Prva se bazira na takozvanoj „grešci u plaćanju“, imitirajući ljude koji predstavljaju atraktivan nivo uspješnosti, u pogledu visoke ili više plate. Druga, alternativa prvoj, odnosi se na takozvane “konformističke predrasude”, što znači da postoji nesrazmjerno veća mogućnost da ljudi kopiraju najčešće ponašanje u populaciji, bez obzira na dobijenu platu.³⁴ Razmišljanje populacije se oslanja na pretpostavku da možemo kolektivno prenijeti odluke, donesene na maloj individualnoj skali, na uzorke velikih razmjera, na nivou populacije. Učenje je ovdje ključna komponenta kumulativne kulturne evolucije, gdje se određene strategije djelovanja, definisane na mikro nivou kao korisne, čuvaju i prenose na sljedeće generacije.

Društveno učenje omogućava određenim zajednicama da brzo reaguju na promjene okoline, ali to dolazi samo kroz korištenje cjelokupnog adaptivnog znanja, koje je pohranjeno u naučenom glumačkom repertoaru stanovništva. Međutim, to ne znači da dominacija socijalnog učenja u datoj populaciji na jednostavan način povećava njenu prilagodljivost. Situacija je komplikovaniya. Individualno učenje uprkos svojim troškovima često ima inovativne efekte,

33 Peter Richerson & Robert Boyd, *Not by genes alone: how culture transformed human evolution* (Chicago: The University of Chicago Press, 2005), p. 68

34 Alex Mesoudi, “Cultural Evolution: A Review Of Theory, Findings and Controversies”, *Evolutionary Biology*. Vol. 43 (4), 2016, 481–497. p. 494

pokazujući nove mogućnosti delovanja i razmišljanja. Da bi se povećale adaptivne sposobnosti i prilagođavanje stanovništva, socijalno učenje mora, na neki način, povećati korisnost individualnog učenja, kroz smanjenje troškova.³⁵

Ovo je posebno važno u slučaju složenosti rasta savremene društvene stvarnosti. U slučaju savremenih ljudi, sposobnost društvenog učenja doprinosi održavanju i akumulaciji kulture, kao osnove za inovativnije oblike djelovanja. Stvaranje kompleksnog identiteta pojedinaca i njima prilagođenih strategija djelovanja u sredinama visokog stepena složenosti (što je danas nesumnjivo savremeno pogranično područje), povezano je sa specifičnim preklapanjem oblika društvenog i individualnog učenja. Ljudi koji žive u tako dinamičnom i složenom društvenom okruženju, koje se značajno oslanja na kulturno učenje, mogu steći mnogo optimalnije strategije, kada se takve pojave u njihovoj populaciji. Te strategije se, zatim, u maloj mjeri poboljšavaju kroz individualno učenje određenih ljudi.

Ovaj proces će se ponavljati u svakoj generaciji. Kao rezultat toga, danas u oblastima velike raznolikosti i interkulturalnih kontakata, najoptimalnija strategija je kompleksna izgradnja identiteta, koja omogućava kombinovanje kumuliranog društvenog znanja sa mogućnošću ograničenog individualnog testiranja djelovanja, kroz ulazak u različite mreže društvenih odnosa.

Fenomen uticaja osnivačkog efekta na promjene strategija djelovanja pograničnih manjina zanimljiv je fenomen u aspektu transformacije pograničnog identiteta. Uzimajući u obzir različite migracije u istoriji čovječanstva, osnivački efekti su prilično česti u različitim vremenima i na različitim mjestima. Osnivački efekat se dešava kada novu populaciju ljudi pronade mali broj pojedinaca iz veće populacije. Manja populacija u novim društvenim uslovima može poprimiti potpuno drugačija obilježja od matične populacije. Migriranje u određenu zemlju određene klase ili društvene grupe datog društva može izazvati takozvanu "grešku uzorkovanja" koja se može pojaviti u daljoj evoluciji te populacije, npr. migracija radničke klase dovešće do širenja isključivo njihovog sistema vrednosti i pravila delovanja.

Zato je prilikom ispitivanja pojedinih nacionalnih ili etničkih pograničnih manjina potrebno ispitati njihovu istoriju dolaska na ovo posebno područje. Njihova kultura može, kao posljedica "greške uzorkovanja", pretpostaviti potpuno drugačiji način kulturne evolucije od onog u njihovom matičnom društvu, idući prema potpuno drugačijim putevima daljeg razvoja.³⁶ Takvi postupci mogu biti povod za društvene sukobe ili nove forme igre

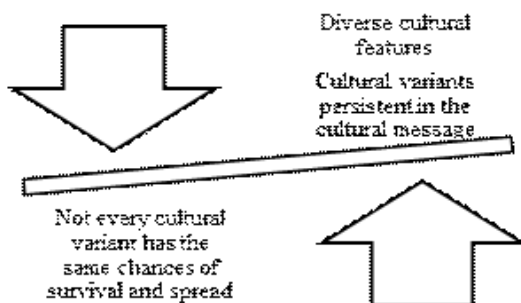
35 Joseph Henrich & Richard McElreath, "The Evolution of Cultural Evolution", *Evolutionary Anthropology*, 12Vol. (3), 2003, 123–135, p. 127

36 Alex Mesoudi & Peter Danielson, "Ethics, evolution and culture", *Theory Biosci.*, Vol. 127(3), 2008, 229-40, p. 235

identiteta u slučaju određene manjine, u pograničnom području, koja može osjetiti nedostatak kompatibilnosti svojih kulturnih obrazaca, kao rezultat kontakata sa svojim roditeljima.

Kultura je dinamičan proizvod specifičnih društvenih igara, koje se odvijaju u određenom kontekstu, a koje su konsolidovane u određene obrasce i pravila i strategije djelovanja u vremenu (slika br. 2). Kulturno stečene karakteristike u datoj populaciji, međutim, pokazuju veoma različite oblike. Kao posljedica toga, uvijek postoji određena konkurencija među tim kulturnim varijantama prema određenim resursima, kao što je mjesto u kolektivnom sjećanju ili pristup ekonomskim ili političkim resursima. Vrlo je važna pretpostavka da nemaju sve kulturne varijante jednake šanse za opstanak i širenje. Pobjednici su oni koje većina ljudi percipira kao atraktivne i popularne.

Navedeni obrasci prolaze kroz selekciju u narednim generacijama i u njihovim okvirima nastaju slučajne mutacije, u skladu sa neophodnošću stalnog prilagođavanja okruženju, a procesi kulturne difuzije, danas intenzivirani globalizacijom i razvojem informacionog društva, počinju da utiču. Važan faktor koji mijenja prirodno i kulturno strujanje transmisije određenih oblika jeste rast kulturne difuzije i, s njom povezane, rekombinantne i transformacijske moći u savremenim društvima. U slučaju pograničnih stanovnika, kompleksni identitet koji se manifestuje u istovremenom boravku u kulturnom prostoru sopstvene zajednice i stalnom ulasku u dinamične odnose sa predstavnicima različitih grupa čini se najefikasnijom strategijom prilagođavanja.

Slika br. 2 Model identiteta pograničnih stanovnika u odnosu na teorije evolucije kulture

Zaključci

Ovdje predstavljeni modeli identiteta stanovnika pograničnih područja odnose se na njihove metode suočavanja sa složenom i dinamičnom društvenom stvarnošću. Ljudi koji žive na pograničnom području kulturno su prilagođeni funkcionisanju u raznovrsnijem okruženju od predstavnika drugih regija. Ovo suštinski utiče na činjenicu da imaju bolje predispozicije za hibridno identitetsko kombinovanje komplikovanih oblika pripadnosti grupi i zajednici. U percepciji pograničnih stanovnika, stvarnost koja ih okružuje, s jedne strane, neprestano stvara brojne mogućnosti za poduzimanje inovativnih akcija, a s druge strane – zasniva se na neophodnosti kulturnog pokazivanja njihove pripadnosti određenoj grupi ili zajednici.

Dodatno, kao rezultat globalizacijskih procesa rastuće moći i razvoja informacionih tehnologija, društvena stvarnost oko njih počinje da se doživljava kao još dinamičnija, složenija i haotičnija. Kao rezultat, pojedinci su stalno primorani da uređuju pravila igre koja ih okružuju u racionalnu strategiju djelovanja zasnovanu na pravilno oblikovanom kreativnom identitetu. Sa stanovišta teorije složenih sistema, nije moguće stvoriti čvrst društveni identitet i s njim povezanu strategiju djelovanja. Dinamika, nastanak i promjene poremećene nelinearnim skokovima u društvenom sistemu primoravaju pojedince na kontinuirano redefinisane svojih identiteta, a istovremeno ne ometaju njihov kontinuitet u vremenu.

To, međutim, ne znači stalno inovativno stvaranje novih društvenih konstrukcija od strane stanovnika pograničnih područja. Takve akcije bi bile veoma skupe i rizične. Kako bi stekli svijest o društvenom naselju, pojedinci često koriste, u svojim adaptivnim strategijama, elemente koji već postoje u sistemui koji se kombinuju sa novim pravilima igre. S obzirom na metode izgradnje identiteta pograničnih stanovnika može se reći da su njihova osnovna karakteristika dinamičnost i ponavljanje oblika u vremenu. Identitet pojedinca, slično kao i sam društveni sistem, prolazi kroz transformacije na linearan ili nelinearan način, stvarajući nove forme koje zahtijevaju ažuriranje već postojećih identifikacionih oblika.

Složena sistemaska logika preferira one oblike prilagođavanja pojedinaca koji su u stanju da uravnoteže mnogostrukost važnih i varijabilnih strukturalnih faktora. Ovaj kriterijum ispunjava složeni model identiteta koji je izgrađen sa organizovanim, ali otvorenim za nove stimulanse, konstruktom. S jedne strane, to omogućava pojedincima da se smjeste u siguran i poznat svijet tradicionalnih vrijednosti, a s druge strane – njegovi elementi su otvoreni za intenzivno traženje, čitanje i prilagođavanje novim zahtjevima sistema.

Njegov oblik, koji kombinuje i pasivni i aktivni element identiteta istovremeno uzimajući u obzir subjektivna pravila delovanja, omogućava pojedincima da uravnoteže oba djelovanja. Prvo, očuvanje osjećaja kontinuiteta u društvenoj stvarnosti koja se brzo mijenja i drugo, aktivno ugrađivanje novih elemenata sistema u njegovu mrežnu konstrukciju. Identitet pograničnih stanovnika niske složenosti je neefikasan u pogledu konsolidacije i rasta složenog društvenog sistema. Međutim, to ne znači da se gore spomenuti identitet možda neće iznenada vratiti u pogranično područje.

Uticaj određenih sistemskih stimulansa ili širenje pojedinih interpretacija određenog događaja, u složenim društvenim graničnim mrežama (npr. opis protesta, opis razloga krize), može dovesti do situacije povratka na identitetski model niže složenosti. U tom smislu se ne može pretpostaviti da bi se transformacije identiteta pograničnih stanovnika razvijale uvijek linearno, prema vidljivom obrascu uzročno-posljedičnih veza. Takva situacija je moguća, ali ostaje jedna od mnogih dostupnih alternativa razvoja.

Složeni sistemi i teorije kulturne evolucije pretpostavljaju da je određeno stanje društvenog poretka derivat spontanih interakcija među ljudima na mikronivou, u situaciji uticaja složenog društvenog okruženja. Specifičnost kulturnih dobara ljudi je sposobnost individualnog i društvenog učenja, što je povezano sa neophodnošću očuvanja određenog kulturnog kontinuiteta i visokog stepena adaptacije. Današnja visoka dinamika, složenost i fragmentarnost okolne društvene stvarnosti, koja je izvorno u pograničnom području na prirodno visokom nivou, počinje stvarati nove oblike identifikacije ljudi.

Međutim, ti novi oblici identifikacije nisu obična negacija prethodnih visoko tradicionalnih identiteta već su kreativni konstrukt urastao u zahtjeve savremenog društva. Zapravo, oni uopšte nisu konstrukt već otvorena mreža složenih identifikacionih veza, koje grade jedinstvo svojim ispunjavanjem odabranih elemenata kulturne tradicije.

Reference

- Adami, Ch. (2002). What is Complexiti?. *BioEssays*, 24 (12), 1085-1094. <https://doi.org/10.1002/bies.10192>
- Bertalanffy, L. (1984). *Ogólna teoria systemów*. Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bieńkowska-Ptasznik, M. (2010). Od wielokulturowości do postkolonializmu-czy etniczność ma pleć?. *Pogranicze. Studia Społeczne*, XVI, 41-61.
- Brewer, M. B., & Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup

- tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 428–437. <https://doi.org/10.1177/0146167204271710>
- Contini, M. (2013). The Paradigm of the Complex Dynamic Systems and Sociological. *Analysis, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 92 (10), 207 – 214. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.661>
  - Collier, J. (2009). *Organized Complexity: Properties, Models and the Limits of Understanding*, Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/c670/78a-7636e2f4ad7c2483c1d494e766c8bc11f.pdf>
  - Collier, J. (2010). A Dynamical Approach to Identity and Diversity in Complex Systems. In P. Cilliers, Rika Preiser (Eds), *Complexity, Difference and Identity: An Ethical Perspective* (pp.83-97). Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9187-1>
  - Coveney, P. & Highfield, R. (1997). *Granice złożoności. Poszukiwania porządku w chaotycznym świecie*, Warsaw: Prószyński i S-ka
  - Goertzel, B. (1997). *From Complexity to Creativity. Explorations in Evolutionary, Autopoietic, and Cognitive Dynamics*. New York: Publisher Plenum Press.
  - Henrich, J. & McElreath, R. (2003). The Evolution of Cultural Evolution. *Evolutionary Anthropology*, 12(3), 123–135. <https://doi.org/10.1002/evan.10110>
  - Hooker, C. (2018). Re-modelling scientific change: complex systems frames innovative problem solving. *Lato Sensu: Revue De La Société De Philosophie Des Sciences*, 5 (1), 4-12. <https://doi.org/10.20416/lrsrps.v5i1.2>
  - Jedlicka, P. (2007). Physical complexiti and cognitive evolution. In C. Gershenson, D. Aerts, B. Edmonds (Eds.), *Worldviews, Science and us, Philosophy and Complexity* (pp.221-231). London: World Scientific Publishing Co. Pte. https://doi.org/10.1142/9789812707420_0014
  - Ladyman, J., Lambert, J. & Wiesner, K. What is a complex system?. *Euro Jnl Phil Sci* 3, 33–67 (2013). <https://doi.org/10.1007/s13194-012-0056-8>
  - Maffesoli, M. (2008). *Czas plemion*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
  - Mesjasz, C. (2010). Complexity of Social Systems. *Acta Physica Polonica A*, 117(4), 706-715.
  - Mesoudi, A. & Danielson, P.(2008). Ethics, evolution and culture. *Theory Biosci.*, 127(3), 229-40. DOI:10.1007/s12064-008-0027-y
  - Mesoudi, A. (2011). *Cultural Evolution: How Darwinian Theory Can Explain Human Culture and Synthesize the Social Sciences*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: 10.7208/chicago/9780226520452.001.0001
  - Mesoudi A. (2016). Cultural Evolution: A Review Of Theory, Findings and Controversies. *Evolutionary Biology*. 43 (4), 481–497. <https://doi.org/10.1007/s11692-015-9320-0>.

- Newman, D. (2006). Borders and Bordering Towards an Interdisciplinary Dialogue. *European Journal of Social Theory*. 9(2),171–186. <https://doi.org/10.1177/1368431006063331>
- Nikiforova, B. (2010). Transforming Borders Functions in the Lithuanian-Polish-Belarusian Borderland. *Limes. Cultural Regionalistics*. 3 (2), 124-132. DOI 10.3846/limes.2010.13
- Nikitorowicz, J.(2005).Tożsamość wobec dylematów generowania dziedzictwa kulturowego. *Psychologia Rozwojowa*. 10(2), 35-47.
- Nowak, A., Borkowski, W. & Wnikowska-Nowak, K. (2009). *Układy złożone w naukach społecznych*. Warsaw: Scholar.
- Olmedo, E. (2010). Complexity and chaos in organisations: complex management. *International Journal of Complexity in Leadership and Management*.1(1),72-82. DOI: 10.1504/IJCLM.2010.035790
- Pollini, G. (2005). Elements of a Theory of Place Attachment and Socio-Territorial Belonging. *International Review of Sociology*. 15(3),497-515. <https://doi.org/10.1080/03906700500272483>
- Richerson, P. J., & Boyd, R. (2005), *Not by genes alone: how culture transformed human evolution*. Chicago: The University of Chicago Press
- Romaniszyn, K. (2016). Czynniki potencjalnej dekonstrukcji pogranicza etnicznego. *Pogranicza Studia Społeczne*. XXVII, 93-107. DOI 10.15290/pss.2016.27.01.06
- Sadowski, A. (2008). Pogranicze- Pograniczność-Tożsamość Pogranicza. *Pogranicza Studia Społeczne*. XIV,17-30.
- Szapiro, T. (1993). *Co decyduje o decyzji*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztumski, J. (2013). *Systemowa analiza społeczeństwa*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Tranquillo, J. (2019). *An Introduction to Complex Systems*. Switzerland: Springer Springer International. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-02589-2>
- Webster, F. (2006). *Theories of the Information Society*. New York: Routledge.
- Xin, S., Xin, Z. & Lin, Ch. (2016). Effects of trustor's social identity complexity on interpersonal and intergroup trust. *European Journal of Social Psychology*. 46(4),428–440. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2156>

Пламен Нанов¹
Универзитет „Пајсије Хиландарац“
у Пловдиву, Бугарска

Оригинални научни рад
UDK: 342.826:321.74(497.2)
DOI: 10.7251/SOCSR2221043N
COBISS.RS-ID 136049153
Прихваћено: 12.03.2022.

ИЗБОРНИ ПРОЦЕС ЗА ЛОКАЛНЕ ВЛАСТИ У БУГАРСКОЈ: ПОКРОВИТЕЉСКО-КЛИЈЕНТЕЛИСТИЧКИ ОДНОСИ, РОДБИНСКЕ МРЕЖЕ И ИМИТАЦИЈЕ ДЕМОКРАТИЈЕ²

Апстракт

Бугарска је међу земљама бившег комунистичког блока, које након његовог распада убрзано покушавају верификално демократизацију и економску либерализацију, како би се постепено интегрисале у структуру Европске уније. Методом партиципативног истраживања, овај чланак открива логику и специфичности изборног процеса у малој општини у Бугарској, а посебно недостиге у функционисању локалне демократије у свим њеним аспектима: изборне комисије, политички учесници и понашање бирача. Закључци, до којих се долази у чланку, су да на површном нивоу постоји само имитација демократије, вешто пошкочана добро усављеним мрежама сродничких и патриронско-клијентелистичких зависности. Њихов паразитизам на јавном ресурсу уништава друштвени оквир и чини процес демократизације практично недовршеним у бесконачном временском периоду.

Кључне ријечи: изборни процес; средство; клијентелизам; демократија; Бугарска

1 Доцент; Студијски програм примијењене и институционалне социологије; Универзитет „Пајсије Хиландарац“ у Пловдиву; Бугарска; plamen_nanov@abv.bg

2 Рад је преведен, уз допуштење аутора дато 20.03.2022. године преко мејл кореспонденције на академској мрежи Истраживачки круг (Research Gate), од стране Душанке Слијепчевић, МА – виши асистент; Универзитет у Бањалуци, Факултет политичких наука; Студијски програм: Социологија и Примијењена социологија; Ужа научна област: Теоријска социологија

Увод

Не без разлога, термин „бугарски избори“ добија пежоративно значење у контексту бугарске политичке транзиције. Томе доприносе бројни фалсификати избора током година, куповина гласова, присуство „мртвих људи“ на бирачким списковима и блиска умијешаност политичких партија у „обруч компанија“³. Иако су дефинисани као „избори другог реда“⁴, локални избори у Бугарској имају другачији набој, а супротно тенденцијама мањег одзива бирача на изборима истог типа у Западној Европи и САД⁵, од уласка земље у ЕУ 2007. године, њихова активност се повећавала.⁶

Овај чланак је заснован на студији, спроведеној методом партиципативног посматрања изборног процеса, у малој општини у јужној Бугарској. Одржава се у периоду септембар – новембар 2019. године и изражава се учешћем аутора у Општинској изборној комисији (ОИК). Према коришћеном методу, анонимизирају⁷ се: имена кандидата за изборне функције, назив општине и имена осталих насеља. У чланку ће се нагласити главни проблеми у изборном процесу на локалним изборима са фокусом на: изборе за градоначелника; прегледање учесника предизборног конкурса: биографске биљешке, партијску припадност, предизборне поруке, алате за спровођење кампање; њихове резултати, који ће, такође, бити интерпретирани.

У студији је брањена теза да се на први поглед организација изборног процеса и изборна кампања одвијају по демократским процедурама и праксама, али да у суштини постоје значајни дефицити, који нарушавају њихове темеље и утичу на изборне резултате: лоше припремљена изборна администрација, покровитељско-клијентелистички односи,

3 Термин који је председник етничке партије ДПС (Покрет за права и слободе), Ахмед Доган, употребио у вечерњем ток шоу 2005. године, да опише повезаност бугарских политичких партија са компанијама и корпорацијама.

4 Anthony Heath et al., “Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain”, *European Journal of Political Research* 35, 1999

5 Hester M. van de Bovenkamp and Hans Vollaard, “Strengthening the local representative system: the importance of electoral and non-electoral representation”, *Local Government Studies*, 45(2), 2019; Christopher Warshaw 2019, “Local Elections and Representation in the United States”, *Annual Review of Political Science* 22, 2019

6 Antoniy Todorov, “Politicheski izbori i demokratsia”. In: Kanev, D. and Todorov, A. (eds.) *Kachestvo na demokratsiata v Balgaria* (Sofia: Iztok-Zapad, 2014), p. 192

7 Alexey Pamporov, “Saper vedere: The Observation as a Method of Data Collection in the Sociology”, *Sociological problems*, 2007

породична зависност и вјерску припадност.

Истраживачки интерес за конкретну општину диктирају два међусобно повезана фактора: 1. Од 1999. године, њоме управља члан десничарске странке ЕПП СДС (Савез демократских снага) – страначки симбол бугарске демократије и транзиције, која је до данас постала butik организација са мање од 1% изборне подршке на националном нивоу. У том смислу, дугогодишње изборне побједе СДС-а у општини представљају преседан, који захтијева обавезно објашњење; 2. Истраживана општина је у потпуности рурална, укључујући петнаестак насеља и 10.518 становника.⁸

Структурни сектори локалне привреде су пољопривреда, храна, преграда дрвета, намештај и одјећа.⁹ На крају 2018. године, радно способног становништва у општини је било 50,67%, а незапосленост је износила 6,42%. У погледу старости, удио становника старијих од 64 године је био преко 30%.¹⁰ Подаци о степену образовања су били показали да 6,2% становника има високо образовање, 38,3% има средње образовање, 36,7% има предсредње образовање, 12% има основно образовање, а 6,6% нема никакво образовање.¹¹ Социо-економска структура становништва, са социолошке тачке гледишта, изазива интересовање, јер су политички процеси, који се одвијају унутра, показатељ развоја модернизације и квалитета демократије у овој географској зони ЕУ.

Дизајн и рад Општинске изборне комисије (ОИК)

Према Хантингтону, колапс комунизма и демократска транзиција земаља источне Европе и неких бивших совјетских република су врхунац трећег таласа демократизације.¹² Као дио овог процеса, Бугарска је међу првим пост-комунистичким земљама које су спровеле политичку, административну и финансијску децентрализацију, а од 1991. године грађанима пружа могућност да самостално бирају своје представнике у локалној самоуправи.¹³ Међутим, трансплантација демократских процедура не

8 National Statistic Institute, NSI

9 District Development Strategy 2014-2020

10 Youth Plan 2019

11 NSI, Census 2011

12 Samuel Huntington, *“The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century”* (Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991)

13 Garry Bland, “Elections and the Development of Democratic Local Governance”. *RTI International*, 2006; Pawel Swianiewicz, “An Empirical Typology of Local Government Systems in Eastern Europe”, *Local Government Studies*, 40(2), 2014

значи увијек адекватну заступљеност. Избори за локалне власти који су одржани 2019. године показују недостатке бугарске демократије, коју су научници из друштвених наука дефинисали као „дефектну“¹⁴, „ухваћену“¹⁵, „ухапшену“¹⁶, а државну власт као „аутократизујући режим“¹⁷.

Међународни институт за демократију и изборну помоћ (The International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Међународна ИДЕА) дефинише органе изборне администрације као „примарног гаранта интегритета и чистоће изборног процеса“¹⁸, док их Тодоров сматра „најважнијим актером на изборима“¹⁹. У Бугарској су њихова конструкција и функције регулисане Изборним закоником, усвојеним 2013. Према његовим ријечима, током локалних избора, ОИК се именује на мандат од четири године. Сваког члана предлаже странка представљена у парламенту или странка која има представнике у Европском парламенту.

Они добијају квоте у зависности од њихове изборне тежине. Укупан број становништва анкетираних општине предодређује да састав ОИК-а чини најмање 11, а највише 13 чланова. Тачан број, као и кадар комисије, требало би да се прецизира на радном састанку свих заинтересованих партија са актуелним начелником општине. Уколико није могуће постићи консензус између странака, ОИК именује Централна изборна комисија (ЦИК). Проучени случај је такав. Ту се дешава први продор у механизам.

ЦИК именује ОИК без прописа или процедуре за одређивање комисије која руководи лицима, већ само на основу имена и образовања предложених лица. У проучаваном случају, локално руководство владајуће партије ГЕРБ (Грађани за европски развој Бугарске) покушало је да лобира за одлуку ЦИК-а, слањем списка имена чланова руководства

---

14 Atanas Slavov, "Ten Years of European Membership: Defective Democracy, Dependent Institutions", *Sociological problems* 1-2, 2017

15 Antoaneta Dimitrova, "The uncertain road to sustainable democracy: elite coalitions, citizen protests and the prospects of democracy in Central and Eastern Europe", *East European Politics*, 34(3), 2018; Andrey Nonchev, "State Capture of the Post-Socialist State: Challenges to European Integration", *Research Papers of UNWE* 3, 2019

16 Ben Stanley, "Backsliding Away? The Quality of Democracy in Central and Eastern Europe", *Journal of Contemporary European Research*, 15(4), 2019, p. 350

17 Anna Luhrmann et al., "Democracy Facing Global Challenges: V-Dem Annual Democracy Report 2019" (University of Gothenburg: Varieties of Democracy Institute, 2019), p. 11

18 Cited in: Joo-Cheong Tham, "Deliberative Democracy and Electoral Management Bodies: The Case of Australian Electoral Commissions", *Election Law Journal*, 12(4), 2013, p. 386

Antony Todorov, *op. cit.*, p. 151

19 *Ibidem*

комисије који му је одговарао. Резултат је да половина приједлога локалног руководства добија подршку ЦИК-а.

Услов за све чланове комисија је да имају високо образовање, и ако је могуће, да имају дипломирани правници. Састав ОИК-а (13 чланова) покрива услов само у његовом обавезном дијелу. Професионалне области чланова су веома разноврсне: два адвоката; двије медицинске сестре; троје рачуновођа; два пензионисана наставника; социолог; канцеларијски помоћник; инсталатер клима уређаја; инсталатер ЦЦТВ-а („телевизије затвореног круга“ тј. видео надзора). Што се тиче подјеле по полу, осам је жена и пет мушкараца. Укупно седам чланова има искуство у одржавању претходних избора, што је блиско налазу Килестајна, да је чак и у земљама са успостављеним демократијама, као што су САД, Канада, Аустралија и Уједињено Краљевство, сваки други изборни званичник неискусан²⁰. Одлука ЦИК-а ефективно поставља на четири позиције у управном тијелу адвоката, инсталатера видео надзора, канцеларијског помоћника и пензионисаног наставника, од којих двоје немају изборног искуства.

ЕК забрањује члановима ОИК да буду из исте породице, као и члану њихових породица да буду кандидати за изборну функцију. Међутим, Изборни законик не забрањује друге родбинске везе, што у пракси доводи до преседана – секретар ОИК је сестра једног од кандидата за начелника општине, а један заменик председника је нећак кандидата за општинског одборника. Током читавог периода истраживања, ова сродност се ни на који начин није манифестовала у раду појединих чланова, али је, ипак, постојање такве могућности слаба тачка ЕК и у одређеним околностима би представљала разлог за компромитовање изборног процеса.

Рад ОИК-а је у потпуности управљан Изборним закоником и одлукама ЦИК-а. Углавном се састоји од: дневних дежурстава, редовних и ванредних састанака ради разматрања документације за регистрацију кандидата, притужби и сигнала о кршењу Изборног закона и одлучивања о њима, те објављивања резултата избора.

Чланови ОИК-а пролазе кроз добровољну обуку, коју организује ЦИК у трајању од сат времена. Рад ОИК-а подржавају два техничка помоћника и експерт. Они се, такође, именују по нејасним критеријумима, у зависности од тога ко има блиске везе са актуелним градоначелником или председавајућим ОИК-а. Тако, на инсистирање странке која

20 Ed Killesteyn, "Polling Officials: The Strength and Weakness of Democratic Systems", *Election Law Journal*, 14(4), 2015

је Општину водила посљедњих 20 година, два именована техничка помоћника су службеници општинске управе, а стручњак, који је такође неискусан, поставља се на инсистирање председника ОИК-а.

Још једна карактеристика која се манифестује у предмету који се проучава је да, иако су номиноване од стране политичких партија, међу члановима ОИК-а нема јаке партијске припадности. Ове слабе везе са политичким партијама су, такође, присутне у регрутовању и именовању чланова секцијских изборних комисија. Поново, на необавезној основи, поједини чланови ДИК-а пролазе једносатну обуку, коју организује ОИК, што је крајње недовољно за упознавање са изборним законодавством, њиховим функцијама на дан избора, пребројавањем гласова и уписивањем резултата у изборне протоколе.

Ове празнине, у активностима локалних изборних администрација, свједоче о њиховој релативно слабој обучености²¹, о њиховом несавршеном регрутовању, именовању и дјеловању, јер умјесто да буду „кичма театра демократије“²² више стварају неповјерење у односу на цјелокупну организацију изборног процеса. Њихово структурисање, рад и кадровско попуњавање далеко су од идеалног типа Веберове²³ рационалне бирократије, али у проучаваном случају њихове акције немају пресудан утицај на изборни резултат.

Изборно такмичење

Регистрација и профил кандидата

Према Закону о локалној самоуправи и локалној администрацији, начелник општине је извршни орган, то јесте своје функције и поступање руководи одлукама општинског вијећа. Тсонева и Георгиев виде у структури локалне власти системски проблем, јер с једне стране начелника бира становништво да спроводи свој изборни програм, а са друге стране вијеће је то које одлучује да ли ће се то десити, у зависности од његове подршке или недостатка подршке.²⁴ Због овог проблема, начелници се, по преузимању дужности, упуштају у тражење и обезбјеђивање већине која

21 Antony Todorov, *op. cit.*, p. 224

22 Ed Killesteyn, *op. cit.*

23 Max Weber, “*Sociologia na gospodstvoto. Sociologia na religiyata*”, Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1992

24 Antoaneta Tsoneva and Svetoslav Georgiev, “*Kmetove na lizing*”, Sofia: Fondatsia RiskMonitor”, 2008, p. 20

им је потребна, не на основу „принципа и програма управљања, већ на танким билансима и задовољавању различитих економских захтјева“²⁵.

Регистрација партија за учешће на изборима и њихових кандидатских листи врши се најкасније 32 дана прије избора и овај процес се посебно наплаћује за све учеснике, укључујући и ОИК. Непотпун комплет докумената, недостатак потписа, лажни потписи, недостатак печата, погрешна имена само су неки од главних проблема, који прате регистрацију, и који погоршавају односе у комисији и изазивају скандале око прихватљивости и законитости таквих докумената.

Величина становништва одређује мандате општинских одборника, који морају бити бирани - за анкетирану општину то је 17 људи. Шест партија и једна локална коалиција регистровале су укупно 81 кандидата за учешће на општинским изборима.

Избори за локалног начелника одржавају се и у осам насеља. На овом такмичењу учествује укупно 26 кандидата. У осталим селима (са мање од 350 становника) начелнике именује општинско вијеће на приједлог начелника општине.

Преседан је једно од насеља са мање од 350 становника. Неколико мјесеци прије доношења начелничког декрета за спровођење избора, актуелни начелник је успио да се „побрине“ да обезбиједи минимално потребан број становништва, тако што је убиједио своју родбину, познанике и групу Рома да промијене своју адресу регистрације. Циљ је, како каже, „да село демократски изабере начелника, а не да га неко постави“. На такмичењу за начелника општине три странке и локална коалиција пријавиле су четири кандидата.

Први кандидат је мушкарац од 42 године, ожењен и са једним дјететом. Дипломирао је право и теологију и ради као стручњак за државну управу. Четврти пут се кандидује за начелника општине. Њега је предложила патриотска партија НФСБ (Национални фронт за спас Бугарске), чији је он начелник општине. Његово политичко искуство се састоји од два мандата општинског одборника из различитих политичких партија. Живи у центру општине и исповиједа источно Православље.

Други кандидат је мушкарац од 39 година, ожењен и са двоје дјеце. Има факултетску диплому из агрономије и развија сопствени посао у области трговине средствима за заштиту биља. Први пут је кандидат за начелника општине кога је предложила десничарска партија ГЕРБ. Кандидат 2 није члан странке ГЕРБ и нема политичког искуства. Од недавно

---

25 *Ibidem*, p. 21

је почео да живи у центру општине, а родом је из насеља ван општине. Он исповиједа источно Православље. Његову кандидатуру подржава и странка Воља (Volya).

Трећи кандидат је мушкарац од 64 године, ожењен и са двоје дјеце. Има средњу стручну спрему и ради као надзорник у земљорадничкој задрузи. По други пут је кандидат за начелника општине, кога је предложила љевичарска БСП (Бугарска социјалистичка партија). Кандидат је предсједник општинске организације странке, која га предлаже. Има два мандата као општински одборник из исте странке. Живи у центру општине и исповиједа источно Православље.

Четврти кандидат је мушкарац од 39 година, ожењен и са двоје дјеце. Има високу стручну спрему из педагошког образовања. У периоду од 2015 до 2019. године обавља функцију начелника општине. Дугогодишњи је члан десничарске странке СДС. На изборима 2019. године, СДС наступа у локалној коалицији са странком БДЦ (Бугарски демократски центар), која нема структуре у општини. Живи у малом селу и исповиједа католичанство.

Као што се може видјети из профила кандидата за начелнике у предметном случају, углавном се ради о младим људима. Друга њихова карактеристика је да је само један од њих четворице више пута мијењао партијску припадност, што није изолован случај ни у ЕУ²⁶, ни ван ње. Међутим, међу кандидатима за општинске одборнике снажно је изражен партијски номадизам.

Президборна кампања и кришење изборног законика

Изборни законик предвиђа да се президборна кампања одржи у року од 30 дана и да се прекине дан уочи избора. У истраживаној општини се кампања углавном одвија лијепљењем плаката, дистрибуцијом материјала за кампању, позоришним представама, концертима, организовањем сајмова и састанака са бирачима. Канали преко којих президборне поруке стижу до грађана су друштвена мрежа Фејсбук, креирање и емитовање видео-снимака на Јутјубу, као и плаћене публикације у регионалним медијима.

---

26 Antonio Costabile and Antonella Coco, Social actors and social ties in multiple modernity: Familism and social change in the South of Italy, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 4(1), 2017

Ширење свих врста гласина и дезинформација је такође један од начина вођења изборне кампање.²⁷ Иванова чак тврди да ова нестандартна агитација има већи ефекат, као и да се „у свакој општини која не обухвата велики град углавном шушка“²⁸. Ова врста кампање између другог и четвртог кандидата је посебно акутна. Гласине се тичу биографије, породичне или компанијске припадности кандидата, расподјеле јавних набавки и именована у структурама општинске администрације, као и начелништва у сваком насељу. Арсенал ове врсте 'технике' обухвата међусобне оптужбе за зависност од дроге, алкохола и коцкања кандидата и чланова њихових породица; корупције и тајних веза са олигархијским круговима. Активну улогу у овој кампањи имају брачни партнери и најближа родбина и пријатељи кандидата за начелника, али и запослени у општинској администрацији, бивши начелници општина и општински одборници.

Први кандидат је, у стандардној кампањи, организовао три јавне манифестације, на којима је представио своју кандидатуру за начелника, као и листу општинских одборника и кандидата за начелнике неких од насеља. Његове презентације се више фокусирају на разјашњавање структуре општинске администрације, функција органа локалне самоуправе и потенцијалних могућности за аплицирање за различите оперативне програме ЕУ. Први кандидат је, такође, активно укључен у отварање игралишта у општинском центру, за које се прича да је лично лобирао за његову изградњу својим контактима са вишим ешалонима власти у Бугарској. Други метод који први кандидат користи је кампања од врата до врата.

Кампања другог кандидата је усмјерена на организовање јавних догађаја у већим насељима, уз одржавање три концерта са познатим бугарским умјетницима. Главни нагласци његовог изборног програма су: обнова старе водоводне мреже; завршетак канализационог система; организовање *самосталног* прикупљања и одвожења смећа; модернизација и реконструкција школа, вртића и физкултурних сала; проширење дјелатности медицинских тимова; приоритет локалних приватних компанија у расписивању јавних набавки.

Трећи кандидат се не ослања на широку кампању, већ на индивидуалне и колективне састанке са уским кругом бирача. Одржава два јавна догађаја, од којих једном присуствује председник Партије европских

27 Satendra Kumar, "Uttar Pradesh local elections 2015: money, muscle and manipulation in a village", *Commonwealth & Comparative Politics*, 2019

28 Evgeniya Ivanova, "Local Elections 2003 – ethnic or political vote? Kirkovo Municipality, Kardzhali Area", *Sociological problems 1-2*, 2004, p. 379

социјалиста. Поруке кандидата се углавном односе на поштење, отвореност и посвећеност увођењу бесплатних вртића и јаслица. Друго средство његове кампање је лијепољење плаката, дистрибуција летака и објава на друштвеној мрежи Фејсбук члановима и симпатизерима странке.

Четврти кандидат користи различите канале за ширење изборних порука: постере, летке, брошуре које покривају протекле четири године и програм за наредни мандат. У његовом предизборном арсеналу налазе се и позиви за подршку на Фејсбуку, плаћене медијске објаве, организовани и спонтани сусрети са бирачима, као и одржавање два јавна догађаја – позоришне представе и концерта. Предизборна одређења четвртог кандидата су : смањење незапослености и унапређење запошљавања; оснивање средње школе у општини; изградња система за видео надзор у школама, вртићима и улазно-излазним саобраћајницама у сваком насељу; завршетак канализације и водовода у већим насељима; реконструкција спортских објеката; увођење породичног компостирања, самосталног сакупљања и одлагања смећа; привлачење страних инвестиција; давање приоритета домаћим приватним предузећима у спровођењу тендера за мале јавне набавке.

Кера и Хиса бране тезу да „слободни и поштени избори представљају важан стуб демократије. За поштено политичко такмичење потребна је транспарентност финансирања кампање и уопште новца у политици“.²⁹ Финансијска средства која користе кандидати у анкетираној општини нису транспарентна. У основи, то су донације компанија блиских уздигнутом кандидату, лична средства, а мањи дио долази из странке.

То значи да ће онај ко прикупи више средстава бити боље позициониран у кампањи. Повезивање неких од кандидата са „кругом компанија“ је предуслов за зависност и формирање покровитељско-клијентелистичких ланаца, посебно који напредују након приступања Бугарске ЕУ.³⁰ Разлог за повећано интересовање приватног сектора за локалне изборе и подршку појединих кандидата је, по ријечима бившег председника Врховног административног суда и бившег омбудсмана Бугарске, Константина Пенчева, то што „ако има још шта да се пљачка“, онда је то у општинама.

29 Gentiana Kera and Armanda Hysa, “Influencing votes, winning elections: clientelist practices and private funding of electoral campaigns in Albania”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2020, p. 13

30 Antoaneta Tsoneva and Svetoslav Georgiev, *op. cit.*; Antoniy Todorov, *op. cit.*;

Штавише, избори ће се одлучивати на основу принципа као што је «понуа - потражња»³¹. У дванаестој години пријема Бугарске у ЕУ, овај образац и даље постоји. Занимљиво је, на примјер, да, како би одговорили на поклон који добијају од локалних предузећа, два кандидата у својим предизборним порукама изјављују опредељеност да дају приоритет локалним компанијама у јавним набавкама, што је тактика која је неспојива са принципима неолибералне тржишне привреде и слободне конкуренције.

ОИК је, током предизборне кампање, примила три сигнала о кршењу Изборног законика, изражена у дистрибуцији предизборних материјала на Фејсбуку, на којима је недостајао обавезни натпис „Куповина и продаја гласова је злочин“, уз изостављену бугарску заставу, као и нерегулисано постављање плаката на јавне објекте. Поводом једног од сигнала ОИК је утврдила да није учињен прекршај.

У друга два је потврдио повреду на основу доказа подносиоца, али није сачинио акт, пошто су у вријеме службеног увида повреде отклоњене. Самом уклањању је претходио телефонски позив члана комисије, најчешће из исте политичке квоте, што у пракси представља цурење и компромитује свако даље поступање. Други разлог за недостатак воље за изрицањем новчаних казни су релативно високи износи за бугарске стандарде предвиђени у Изборном законнику, као и преовлађујуће конформистичко мишљење међу члановима ОИК-а да се „у малој општини сви познају и да је боље не покварити односе“. Другим ријечима, де јуре демократске институције су присутне, али де факто њихово демократско функционисање није развијено.³²

Први круи

На дан избора, бирачи имају посебне гласачке листиће за сваки избор: за начелника општине, који се бира по већинском изборном систему; за општинске одборнике, који се бирају по пропорционалном изборном систему са могућношћу престојавања листа преференцијалним гласањем у формули за израчунавање резултата методом Хер-Нимајера; за локалне начелнике (гдје се такви избори одржавају), који се бирају по већинском изборном систему.

Изборни дан карактерисали су тензије и проблеми - одсуство чланова секцијских изборних комисија, нестанак струје у три секције по два

31 Cited in: Antoaneta Tsoneva and Svetoslav Georgiev, *op. cit.*

32 Daniela Pastarmadzhieva and Yliyana Yarkova, "Electoral Behavior and Citizen Participation: A View from the Bulgarian Villages", *Balkanistic Forum* 1, 2020, p. 206

сата и блокада процеса гласања, сигнали кршења Изборног законика. Два сигнала прекршаја односе се на нерегулисану кампању испред бирачких мјеста. Провјером нису утврђени прекршаји, али су, као и у предизборној кампањи, прекршиоци унапријед обавјештени да је увиђај у току.

Слично Штокемеровим налазима о изборним прекршајима у Сјеверној Македонији,³³ у посматраној општини током изборног дана, редовно праћење бирачких мјеста открива и друге проблеме попут окупљања великих група људи испред бирачких мјеста, који се састају и убјеђују пристигле грађане да гласају на одређени начин. Неки од људи у групама обављају и контролне функције – да прате и провјеравају да ли су „њихови људи” гласали, а ако нису да их позову на то, а по потреби и да их превезу на бирачка мјеста. За разлику од етаблираних демократија, као што је Велика Британија, гдје је гужва испред секција прије изузетак,³⁴ ова пракса у Бугарској је постала регуларност и не импресионира ни изборне администрације ни полицијске органе, који чувају изборне просторије.

Током изборног дана примљена су још два сигнала за кршење Изборног законика: за нерегулисано прикупљање личних података из личних карата бирача од стране чланова једног од бирачких мјеста и за упис групе бирача у бирачке спискове, проглашавање адреса на којој у ствари нема стамбене зграде. У оба случаја, ОИК не врши инспекцијски надзор, већ сигнале просљеђује надлежности Комисије за заштиту личних података односно вршиоцу дужности начелника општине.

Изборни законик пружа могућност грађанима да гласају на садашњој адреси уз потврду коју унапријед издаје надлежна матична служба. Ови грађани нису присутни у званичним бирачким списковима и стога су уписани на дан избора. Ово је још једна пракса у бугарском изборном процесу, позната као „изборни туризам“, која практично предодређује многе изборе. Овај парадокс долази до тога да у једном од насеља гласачких листића не буде довољно, јер се испред бирачког мјеста појави скоро 50% више бирача од стварног броја становника који имају право да гласају на сталној адреси. Таква регистрација је присутна у свакој од секција у општини и углавном их унапред организују актуелни председници општина уз учешће општинске управе.

33 Daniel Stockemer, "Gender equality and electoral corruption: some insights from the local elections in Macedonia", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 2018

34 Toby James and Alistair Clark, "Electoral integrity, voter fraud and voter ID in polling stations: lessons from English local elections", *Policy Studies*, 2019

Пребројавање гласова постаје „истински друштвени процес“³⁵, у којем, према Изборном закону, на бирачком мјесту, поред чланова ДИК-а, могу бити присутни и чланови ОИК-а, заступници и представници политичких партија, посматрачи невладиних организација, сами кандидати, представници медија. Окупљање великог броја људи, с једне стране, даје публицитет изборном процесу, али са друге стране окупљање великог броја људи у секцијама предодређује тензије и скандале, а самим тим и грешке у пребројавању и грешке у извјештавању резултата. Све су се сазнале касније, када су протоколи пријављени ОИК-у. Најчешће грешке су погрешан збир резултата појединачних кандидата, непријављени и изгубљени гласачки листићи, вишеструко брисање и исправке. ОИК има овлашћење да захтијева поновно бројање гласачких листића само када се утврде груби чињенични прекршаји. Таква опција се обично не јавља због жеље већине чланова ОИК-а да што прије окончају рад.

Након пријављивања посљедњег протокола са бирачких мјеста у ОИК, компјутерском обрадом се сумирају резултати. Први круг је завршен са излазношћу од 62,9%. Сумирани подаци са избора за начелника општине показују да први кандидат остварује 12,17%, други кандидат 33,84%, трећи кандидат 12,86%, а четврти кандидат 38,7%. На гласачком листићу је предвиђено и мјесто за протестно гласање, гдје бирачи могу да назначе да не подржавају ниједног од кандидата. Ово право је искористило 2,43% грађана. Укупан број неважећих гласова на овој врсти избора је 4,07%. Са овим резултатима, други кандидат и 4 кандидата су одређени да учествују у другом кругу, који је заказан за недјељу дана касније.

Резултати избора за општинске одборнике показују да је партија НФСБ добила подршку 11,09% бирача и освојила 2 мандата; ГЕРБ је освојио 23,46% и добио 4 мандата; Воља је сакупила гласове 11,53% грађана и добила 2 одборничка мјеста; БСП је освојио 16,63% и добио 3 мандата; Локална коалиција СДС-БДЦ освојила је 36,26% и добила 6 мандата. Преференцијални цензус за преуређење кандидатских листи је 7% од укупног броја бирача странке. Ове преференције практично преуређују листе сваке од партија и коалиције, али у стварности три кандидата успијевају да преуреде листе своје странке како би обезбиједили мјесто у Општинском вијећу. Право да никога не подржи остварује 3,45 одсто бирача, а неважећих листића на овој врсти избора је 24,9 одсто.

35 Achim Goerres and Evelyn Funk, "Who Counts, Counts: An Exploratory Analysis of How Local Authorities Organise the Electoral Count in Germany's Most Populous State", *German Politics*, 2018, p. 6

Једно од природних објашњења високог удјела неважећих гласачких листића је њихов дизајн.³⁶

Сложеност гласачког листића за избор општинских одборника је у томе што поред означавања жељене странке или коалиције, постоји и могућност преференцијалног гласања. Али преференцијално гласање је уведено у Бугарској од 2014. године и није ништа ново за бугарске бираче. Поред тога, неважећи гласови у анкетираној општини за исту врсту избора у 2015. години износили су 20,1%, односно умјесто да је бирач показао навикавање и разумијевање начина на који треба да гласа, примјјећује се инверзна корелација.

Тодоров поставља још једну хипотезу. Он признаје да је на локалним изборима релативно већи број неважећих гласачких листића и сугерише да иза тога стоји мобилизација одређених група становништва, често маргинализованих, за које је већа вјероватноћа да ће погријешити при гласању.³⁷ Иако звучи увјерљиво, дјелимично је тачно. У једном од дијелова општине, гдје гласа етнички хомогено становништво, неважећи гласови су 15,8%, док у дијелу мјешовите изборне јединице, гдје је укључен велики дио ромске популације, достижу 27,2%.

Разлика је очигледна, али проценат у првом дијелу је, такође, довољно висок, посебно када се упореди са неважећим гласовима на локалним изборима у Сјеверној Рајни-Вестфалији, гдје овај проценат варира од 0,35% - 2,7%.³⁸ Аутори ове студије сматрају да уддио неважећих гласова зависи од начина организовања изборног процеса.³⁹ Очигледно је да је у проучаваном случају висок уддио неважећих гласова узрокован низом фактора: сложеност гласачког листића, лошом припремљеношћу и обученошћу изборних комисија, грешкама или манипулацијама у пребројавању гласова, групама за притисак испред бирачких мјеста, ниском политичком културом грађана, слабо образованим друштвеним групама, високим процентом (11%) ромске популације.⁴⁰

Стручне области новоизабраних општинских одборника су: три привредника; три фармера; двоје рачуновођа; двије медицинске сестре; љекар опште праксе; два секретара ГП; надзорник у потрошачкој задрузи; управник пред средње школе; љекар опште праксе, инжењер. Већина

36 Michal Pierzgalski et al. "Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link", *East European Politics and Societies and Cultures*, 2019, p. 22

37 Antoniy Todorov, *op. cit.*, p. 210

38 Achim Goerres and Evelyn Funk, *op. cit.*, p. 9

39 *Ibidem*, p. 16

40 NSI, Cencus 2011

општинских одборника има више од једног мандата, а само троје нема политичког искуства.

На изборима за начелника у пет насеља, начелник је биран у првом кругу, а у остала три заказан је други круг. Грађани који су изабрали да не подрже ниједног од наведених кандидата у насељима крећу се од 0,73% - 4,38%, а неважећи гласови од 0,83% - 5%. Тројица изборних побједника остају на дужности. Једног је предложила странка ГЕРБ, а два СДС, од којих је један са изреченом и извршеном казном условне слободе због премлаћивања фудбалског судије. У друга два насеља, новоизабране начелнике је предложила партија БСП, а немају претходног политичког искуства и потичу из ватрогасне бригаде и војне професије. Међу изабранима у првом кругу нема начелника са високим образовањем.

Дрући круг

У оквиру изборне кампање између два круга нема званичних догађаја. Оба кандидата се најприје ослањају на преговоре са пораженима. Први кандидат званично стоји иза четвртог кандидата, а дио њиховог договора подразумијева да први кандидат добије мјесто замјеника начелника општине у случају побједе четвртог кандидата. Ова предизборна коалиција се ослања на индивидуалне састанке са бирачима, локалним привредницима и притиске на запослене у општинској управи да активирају ближу породицу и пријатеље, као и притисак на одбачене кандидате за локалне начелнике да пруже подршку.

Другог кандидата званично подржава дио структуре БСП, док други дио ове странке позива бираче да гласају по савјести. За другог кандидата стоји и бивши начелник општине, који се, у ствари, противи својој странци. За неке бираче СДС-а то се сматра издајом.

Дио предизборног арсенала су и гласине, овога пута везане за међусобне оптужбе за куповину гласова и нове међусобне нападе на друштвеној мрежи Фејсбук. Није било доказа о куповини гласова, али су полицијске патроле упућене у највеће ромско насеље у општини, 48 сати прије другог круга, као мјера поштовања и превенције.

Дан избора пролази без напетости, типичне за први круг. За цијели дан, ОИК добија само један сигнал за нерегулисану кампању, али као и у случају првог круга, цурење информација предодређује исход инспекције. И поред слабијег интересовања за изборе, у појединим насељима остаје карактеристична концентрација испред бирачких мјеста.

Дан избора завршен је мањом излазношћу у односу на први круг од

55,55%. Изборни штабови политичких партија спровели су паралелно пребројавање према подацима из протокола са бирачких мјеста и на основу тогај око сат времена по завршетку изборног данај звоно са православне цркве најављује побједу католичког кандидата. Званични подаци показују да је за другог кандидата гласало 42,14 одсто, а за четвртог кандидата 56,45 одсто. 1,4 одсто бирача изразило је протестно „не подржававам никога“, а неважећих листића је било 19,74 одсто, односно опет висок удио у поједностављеном гласачком, листићу, који садржи само два имена.

У три насеља, у којима су одржани избори за локалног начелника, два су новоизабрана начелника које је предложио СДС, а трећи, којег је поставио ГЕРБ, остаје на функцији. Новоизабрани начелници су пољопривредник и возач аутобуса. Они, такође, немају високо образовање.

Интерпретација резултата

За Брусаторција, „локалне власти представљају прву и примарну каррику у ланцу управљања на више нивоа који на крају води ка Европској унији“⁴¹. У ствари, правац процеса, у предмету који се проучава, јесте управо супротан и умјесто да се креће ка језгру ЕУ, локалне власти гурају земљу ка Трећем свијету. На шта мислим?

Од 1999. до 2015. године изборе за начелника у анкетираној општини добио је исти кандидат СДС-а у првом кругу, али је владајућа већина увијек коалициона. 2015. године на изборима је поново побиједио СДС, али други кандидат, који је до тог тренутка био у тиму бившег начелника. 2019. поново је освојио други мандат. На основу тога, на републичком нивоу, на прошлим изборима на којима је СДС самостално учествовао 2013. године, добио је 1,37%. Од тада до 2019. године учешће те странке на изборима одвијало се у разним коалицијама и максимални резултат који је са њима постигнут био је 8,88%.

Еванс постулира да су „фер, демократски избори кључни за легитимитет доносилаца одлука у очима јавности“⁴². Упркос бројним празнинама у изборном законодавству, „изборном туризму“, кршењу Изборног законика и лоше припремљеним изборним комисијама, студија је показала да се

41 Gianfranco Brusaporci, “The impact of EU multi-level regionalism strategy on Bulgarian local authorities: qualitative comparative analysis among nine border areas”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 2016, p. 6

42 Matt Evans, “Democracy, Legitimacy and Local Government Electoral Reform”, *Local Government Studies*, 40(1), 2014, p. 44

формално на површини изборни процес одвија по демократским процедурама. Међутим, испод површине, откривају се процеси који су дубоко уплетени у друштвено ткиво и нагризају ионако крхке демократске темеље.

Изборна пobjеда СДС-а 2019. године у проучаваној општини заслужна је за стриктно успостављену мрежу покривитељско-клијентелистичких односа. Скот их сматра „посебним случајем односа двије особе који укључује пријатељство, у којем појединац са вишег социо-економског статуса (покривитељ) користи сопствени утицај и ресурсе да обезбиди заштиту или бенефиције, или обоје, за људе који су нижег статуса (клијенти), који узвраћају нуђењем подршке и помоћи, укључујући личне услуге или заштиту“, ⁴³односно „покривитељство или клијентелизам је концепт моћи који се рађа из неуравнотеженог односа између патрона у једној странци и клијента на другој страни“. ⁴⁴

Заснива се на принципу узајамне користи. Покривитељ добија политичку подршку, а средства која расподјељује могу бити новац, добра, услуге, олакшан приступ социјалним бенефицијама, политичка именовања у структурама управе, заштита од разрјешења, приступ јавним средствима за пословање и јавне набавке. ⁴⁵

С тим у вези, стратегија СДС-а се одвија у неколико сценарија. На првом мјесту, ради се о неколико вишечланих породица из којих се предлажу кандидати за градоначелнике и општинске одборнике. Новоизабрани начелник општине потиче из велике (вишечлане) католичке породице из трећег по величини насеља у општини. Слично, из такве породице потиче и његова жена, која је из истог села. Међутим, обоје живе у сусједном малом, такође, католичком селу, одакле је и начелников отац. Да би ојачао ову везу, његов први рођак је уврштен на врх листе општинских одборника.

Кандидат за начелника трећег по величини насеља са хомогеним католичким становништвом је из друге велике породице, а представник

43 James Scott, *Comparative Political Corruption* (New Jersey: Prentice-Hall, 1972), p. 92

44 Robi Kurniawan, “The Pattern of Clientelism in Lampung Local Election”, *MIMBAR*, 34(2), 2018, p. 285

45 Charles Tilly, “Trust and Rule”, *Theory and Society*, 33(1), 2004; Francis Fukuyama, *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroud, 2011); Herbert Kitschelt, “Divergent Paths of Postcommunist Democracies”, In: Diamond, L. and Gunther, R. (eds.). *Political Parties and Democracies* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001); Shmuel N. Eisenstadt and Luis Roniger, *Patrons, clients and friends: Interpersonal relations and the structure of trust in society* (Cambridge University Press, 1984)

исте породице налази се на врху листе општинских одборника. У сусједном насељу са претежно католичким становништвом важи иста формула, односно кандидат за локалног начелника долази из вишечлане породице католичке вероисповијести. Два насеља са католичким становништвом дају 31% гласова другом кандидату, док четврти кандидат успијева да тамо сакупи само 14,3% гласова.

Генерално, религија има периферну функцију у јавном животу Бугарске, али то није случај са католичком заједницом, чији број у Бугарској износи 0,85% укупног становништва, а у проучаваној општини је приближно 30% укупног становништва.⁴⁶ „Католицизам заправо сматра породицу вриједношћу по себи и специфичним моделом око којег се организује друштвени живот. Католичка религија продира у друштво, укључујући његове јавне и политичке димензије, кроз своје моделе породичног образовања и социјализације“.⁴⁷

Отуда, чисто примарна мотивација бирача да подрже „рођака“ постаје веома лични и интиман чин. У оквиру ове стратегије укључене су још двије вишечлане породице, али овога пута из круга православних хришћана из општинског центра, који успијевају да предложе једног свог представника међу општинским одборницима. Једина препрека коју ова линија даје јесте покушај етничког супротстављања подизањем кандидатуре младе жене ромског поријекла за начелницу у једном од мањих насеља. Иако је у многим демократијама то уобичајена пракса,⁴⁸ у Бугарској још увијек постоји посебна осјетљивост по овом питању. У конкуренцији са остала три кандидата, успјела је да победи у првом кругу, али ју је у другом кругу консолидација бугарских гласова лишила успјеха.

Сроднички модел политичке партиципације и прилагођавања породичних веза у политичком тијелу карактеристичан је за друштва „ниског повјерења“, попут Грчке и јужне Италије, у којима је породица основа друштвене сарадње, односно гдје су неформалне групе и удружења одсутне између породице и државе⁴⁹ или у друштвима као што је Индија, гдје локалне изборе користе привилеговане касте за стварање држава у сјенци, као средства за контролу локалне и регионалне економије.⁵⁰

46 NSI, Census 2011

47 Antonio Costabile and Antonella Coco, *op. cit.*, p. 92

48 Timothy Krebs, "Local Campaigns and Elections", In: Haider-Markel, D. (ed.). *Oxford Handbook of State and Local Government* (Oxford: Oxford University Press, 2014), p. 246-266

49 Francis Fukuyama, "Political Order and Political Decay" (New York: Farrar, Straus and Giroud, 2014)

50 Satendra Kumar, *op. cit.*, 2019

Очигледно, три деценије од почетка бугарске транзиције, породичне везе и њихово коришћење и даље могу бити „стратешки ресурс за политички и изборни успјех“.⁵¹ Истовремено, резултат показује да су односи с јавношћу у Бугарској на предмодерном нивоу, типичном за западноевропска друштва све до средине 19. вјека, када су традиционалне породичне везе још увијек обликовале политичке партије и локалну политику.⁵²

Други сценарио је бирократско гласање. Под притиском локалних страначких лидера, функционери општинске управе, у вијећницама које воде СДС-ови начелници, те запослени у вртићима и школама, активно воде кампању међу својим породицама, родбином и пријатељима, са главним циљем да задрже посао. Осим тога, неки од послова у администрацији резервисани су и за родбину покровитеља, начелника и одборнике.

Модел, познат и као „партијско покровитељство“, заснива се на „политизацији државне службе“⁵³ и способности политичких партија да расподјељују и контролишу именована у јавном сектору.⁵⁴ Иванова тврди да је то природно, јер већину послова обезбјеђује општина.⁵⁵ Али, наравно, само тамо гдје вертикални покушај модернизације и демократизације није достигао врхунац, односно тамо гдје немамо друштвене претпоставке и основе за стварање слободних, независних и критично мислећих појединаца, за развој грађанског друштва и институционализованих облика истинског политичког учешћа. У таквом контексту и окружењу се одвија локална демократија. Ово предодређује да је већина бирача, прије свега, заинтересована за сопствено благостање⁵⁶, а посебно у малим насељима, у којима су могућности запошљавања ограничене.

Овакав начин самодовољности или сређивања сопствене ситуације постао је норма током читаве бугарске транзиције. Многи Бугари не одржавају друштвене везе изван сопствене породице, рођака или блиског круга пријатеља. Они нису чланови невладиних организација, политичких партија, добровољних удружења итд, или ако јесу, то је у замјену за

51 Antonio Costabile and Antonella Coco, *op. cit.*, p. 78

52 Carola Lipp, “Kinship Networks, Local Government, and Elections in a Town in Southwest Germany, 1800-1850”, *Journal of Family History*, 30(4), 2005, p. 362

53 Guy Peters and Jon Pierre, “Politicization of the Civil Service. Concepts, Causes, Consequences”, In: Peters, G. and Pierre, J. (eds.). *Politicization of the civil service in comparative perspective: The quest for control* (London: Routledge, 2004)

54 Petr Kopecký et al., “Party patronage in contemporary democracies: Results from an expert survey in 22 countries from five regions”, *European Journal of Political Research* 55, 2016

55 Evgeniya Ivanova, *op. cit.*, p. 385

56 Zeynep Uslu et al. “The Factors Affecting Voter Behaviour in Local Elections Kocaeli Sample”, *Turkish Studies*, 12(3), 2017

неки лични интерес. Дакле, овдје налазимо праћење и спровођење прва два корака Масловљеве хијерархије⁵⁷, формирање људског понашања, које се односи прије свега на задовољење физиолошких потреба, као што су храњење, пиће и спавање, а друго на задовољење безбједности, што укључује рад, здравље и сигурност имовине.

„Земље које касне у процесу економског развоја и модернизације, или релативно сиромашнији људи ових земаља дају примат не квалитету живота, самоизражавању, слободи или бољем окружењу већ, у складу са хијерархијом потреба везаних за физиолошке и безбједносне захтјеве, придају већи значај економској добити, условима рада, избјегавању ризика/неизвијесности и постизању материјалног успјеха“.⁵⁸

Стога, у овом гласању не можемо истаћи класично схватање рационалног избора, вођено политичким понашањем усмјереним ка циљу, кроз које рационални грађанин испитује политике и платформе политичких партија, како би процијенио њихову вриједност и на основу тога направио информисан избор.⁵⁹ У овом контексту, нема постматеријалистичких вриједности, нема образоване класе, нема цивилног друштва,⁶⁰ нема невладиних организација из јединог разлога што друштвени развој у проучаваној општини, у овој фази, није достигао зрелост да их омогући.

У друштвима са огромним сиромашним масама и слабо образованим бирачима, најлакши облик изборне мобилизације је пружање индивидуалних бенефиција, као што су послови у јавном сектору, брошуре или политичке услуге.⁶¹ Зато је физиолошки избор сам по себи рационалан избор за клијенте. Не занимају их никаква обећања за далеку будућност, развој било каквих идеја или поштовање одређених политичких принципа. Они живе овдје и сада и за њих је избор оно што им даје извијесну сигурност, неку стабилност, додуше на штету демократије.

На врху мреже сложених зависности је градоначелник СДС-а, 50-годишњи мушкарац са средњом школом, православац источне провинције, који је власник грађевинске фирме за поправке. Његово политичко искуство је шест мандата као општински одборник из СДС-а. Сва именовања у општинској управи морају проћи кроз његову санкцију. Његову

57 Abraham Maslow, "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50(4), 1943

58 Zeynep Uslu et al., *op. cit.*, p. 5

59 Betty Dobratz et al. "Power, Politics, and Society: An Introduction to Political Sociology" (London: Routledge, 2016)

60 Kathleen Dowley, "Local Government Transparency in East Central Europe", *Local Government Studies*, 32(5), 2006

61 Francis Fukuyama, *op. cit.*, p. 456

компанију подржавају углавном спровођење малих јавних набавки унутар општине, које се односе на поправку вртића, школа, јавних објеката у општинском власништву, тротоара, паркова и игралишта.

Према члану 20., ставу 4. Закона о јавним набавкама, наручилац може додијелити јавну набавку директно за грађевинске дјелатности процијенене вриједности до 50.000 бугарских лева без тендерског поступка. Често се годинама, велике грађевинске поправке, које прелазе минимум, свјесно исјецају у засебне дјелатности, како би их СДС-ова градоначелничка фирма добила без такмичарског елемента и без публицитета. Према његовим ријечима, у приватном разговору са аутором текста, оно што је толико година градио у општини личи на „структуру сицилијанске мафије“. Ово је трећа линија фокуса овдје, односно мрежа сложених интеракција покривитељ-клијент. У оквиру тога, дио јавних набавки добијају и компаније из дугогодишњих коалиционих партнера БСП-а.

Посљедња, четврта, линија која улази у „локалну изборну машину“ СДС-а је стални рад са маргинализованим групама – Ромима, социјално угроженим и усамљеним пензионерима. Поново се спроводи под руководством СДС предсједника у блиској сарадњи са кључним општинским званичницима, начелником општине и начелницима насеља. То укључује олакшан приступ социјалним бенефицијама, легализацију нелегалне имовине и објеката ромске популације, обезбјеђење превоза инвалидних и усамљених пензионера до јавних установа или болница, постављање социјалних помоћника за оне којима је потребна помоћ. Оно што добијају заузврат је политичка подршка на дан избора.

Варсхав сматра да су на локалним изборима странке од секундарног значаја и да су многи избори технички не-страначки.⁶² Студија практично потврђује валидност ове тврдње показујући да иза странке СДС не стоје принципи, идеје и вриједности карактеристични за десничарске странке, као што не постоји друштвена основа за њихов развој. Сходно томе, странка углавном служи као легално средство, за учешће на локалним изборима, преко којег се остварују лични, економски и каријерни интереси – преузимање мјеста начелника, именовање или задржавање посла у администрацији или коришћење јавних ресурса без правила и без препрека. Закључак је, у складу са општијом изјавом Христова, да су бугарске политичке партије, без изузетка, групе моћи које не испуњавају основни услов да буду политичке организације, односно да представљају

62 Christopher Warshaw, *op. cit.*.

посебан, познати и легитимни групни интерес, који има своје носиоце.⁶³

Закључак

Почетак бугарске демократије након распада СССР-а спроведен је „вертикално“⁶⁴, то јесте уведене су демократске процедуре и механизми који су прилагођени бугарској друштвеној стварности. Овај вертикални покушај демократизације односно европеизације, доводи до разних нупојава и грешака, а анализа изборног процеса локалне самоуправе истиче неке од њих.

На први поглед, изборни процес се одвија по свим демократским процедурама, али испод површтине постоје озбиљни недостаци као што су празнине у Изборном законнику, лоше припремљене изборне комисије, „изборни туризам“, висок проценат неважећих гласова, ненамјерних и намјерних грешака у бројању и извјештавању резултата. Овоме треба додати и танку мрежу патрон-клијентелистичких зависности, изграђених око локалног политичког врха владајуће партије, на основу паразитирања на јавним финансијским средствима, и продора породичних и родбинских односа у дубину локалне политике и администрације.

У заједници са високим нивоом маргинализованих, слабо образованих и старијих људи, у којој је приступ пословима ограничен, физиолошки опстанак постаје сам себи циљ за многе бираче. То пролази кроз инструмент покровитељства, које странка СДС већ двије деценије може обезбиједити.

Насупрот тврдњи да „распад демократије данас почиње са кутијом гласачких листића“⁶⁵, чланак показује да овај процес не почиње са кутијом гласачких листића, већ много прије ње. Дакле, у тридесетој години од почетка транзиције, постоји имитација производа демократије⁶⁶, без изгледа у догледној будућности за њену пуноправну инфилтрацију у друштвено ткиво.

63 Ivo Hristov, „Pred pepelishteto na nestanaloto balgarsko obshtestvo“ (Sofia: Zahariy Stoyanov, 2017), p. 67

64 Antoaneta Dimitrova, *op. cit.*, p. 258

65 Steven Levitsky and Daniel Ziblatt, „Kak umirat demokratiite“ (Sofia: Siela, 2018), p. 11

66 Ivan Krastev and Stephen Holmes, „The Light That Failed: Why the West is Losing the Fight for Democracy“ (New York: Pegasus Books, 2019)

Библиографија

- Bland, Garry. "Elections and the Development of Democratic Local Governance", *RTI International*, pp. 2-30, 2006
- Bovenkamp, Hester M. and Vollaard, Hans. "Strengthening the local representative system: the importance of electoral and non-electoral representation", *Local Government Studies*, 45(2), pp. 196-218, 2019
- Brusaporci, Gianfranco. "The impact of EU multi-level regionalism strategy on Bulgarian local authorities: qualitative comparative analysis among nine border areas", *Southeast European and Black Sea Studies*, pp. 1-21, 2016
- Costabile, Antonio and Coco, Antonella. "Social actors and social ties in multiple modernity: Familism and social change in the South of Italy", *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 4(1), pp. 76-99, 2017
- Dimitrova, Antoaneta. "The uncertain road to sustainable democracy: elite coalitions, citizen protests and the prospects of democracy in Central and Eastern Europe", *East European Politics*, 34(3), pp. 257-275, 2018
- Dobratz, Betty, Waldner, Lisa and Buzzell, Timothy. "Power, Politics, and Society: An Introduction to Political Sociology". London: Routledge, 2016
- Dowley, Kathleen. "Local Government Transparency in East Central Europe", *Local Government Studies*, 32(5), pp. 563-583, 2006
- Eisenstadt, Shmuel N. and Roniger, Luis. "Patrons, clients and friends: Interpersonal relations and the structure of trust in society", Cambridge University Press, 1984
- Evans, Matt. "Democracy, Legitimacy and Local Government Electoral Reform", *Local Government Studies*, 40(1), pp. 41-63, 2014
- Fukuyama, Francis. "The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution", New York: Farrar, Straus and Giroud, 2011
- Fukuyama, Francis. "Political Order and Political Decay", New York: Farrar, Straus and Giroud, 2014
- Goerres, Achim and Funk, Evelyn. "Who Counts, Counts: An Exploratory Analysis of How Local Authorities Organise the Electoral Count in Germany's Most Populous State", *German Politics*, pp. 1-19, 2018
- Heath, Anthony, Mclean, Iain, Taylor, Bridget et al. "Between first and second order: A comparison of voting behaviour in European and local elections in Britain", *European Journal of Political Research* 35, pp. 389-414, 1999
- Hristov, Ivo. "Pred pepelishteto na nestanaloto balgarsko obshtestvo", Sofia: Zahariy Stoyanov, 2017
- Huntington, Samuel. "The Third Wave: Democratization in the Late

- Twentieth Century*”, Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991
- Ivanova, Evgeniya. “Local Elections 2003 – ethnic or political vote? Kirkovo Municipality, Kardzhali Area”, *Sociological problems* 1-2, 2004
  - James, Toby and Clark, Alistair. “Electoral integrity, voter fraud and voter ID in polling stations: lessons from English local elections”, *Policy Studies*, pp. 1-20, 2019
  - Kera, Gentiana and Hysa, Armanda. “Influencing votes, winning elections: clientelist practices and private funding of electoral campaigns in Albania”, *Southeast European and Black Sea Studies*, pp. 1-17, 2020
  - Killesteyn, Ed. “Polling Officials: The Strength and Weakness of Democratic Systems”, *Election Law Journal*, 14(4), pp. 411-423, 2015
  - Kitschelt, Herbert. (2001). “Divergent Paths of Postcommunist Democracies”, In: Diamond, L. and Gunther, R. (eds.). *Political Parties and Democracies*, pp. 299-323, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001
  - Kopecky, Petr, Sahling, Jan-Hinrik, Panizza, Francisko et al. “Party patronage in contemporary democracies: Results from an expert survey in 22 countries from five regions”, *European Journal of Political Research* 55, pp. 416–431, 2016
  - Krastev, Ivan and Holmes, Stephen. “*The Light That Failed: Why the West is Losing the Fight for Democracy*”, New York: Pegasus Books, 2019
  - Krebs, Timothy. “Local Campaigns and Elections”, In: Haider-Markel, D. (ed.). *Oxford Handbook of State and Local Government*, pp. 246-266, Oxford: Oxford University Press, 2014
  - Kumar, Satendra. “Uttar Pradesh local elections 2015: money, muscle and manipulation in a village”, *Commonwealth & Comparative Politics*, 2019
  - Kurniawan, Robi. “The Pattern of Clientelism in Lampung Local Election”, *MIMBAR*, 34(2), pp. 283-291, 2018
  - Levitsky, Steven and Ziblatt, Daniel. “*Kak umirat demokrasiite*”, Sofia: Siela, 2018
  - Lipp, Carola. “Kinship Networks, Local Government, and Elections in a Town in Southwest Germany, 1800-1850”, *Journal of Family History*, 30(4), pp. 347-365, 2005
  - Luhmann, Anna, Gastaldi, Lisa, Grahn, Sandra, et al. “Democracy Facing Global Challenges: V-Dem Annual Democracy Report 2019”, University of Gothenburg: Varieties of Democracy Institute, 2019
  - Maslow, Abraham. “A Theory of Human Motivation”, *Psychological Review*, 50(4), pp. 370-396, 1943

- Nonchev, Andrey. "State Capture of the Post-Socialist State: Challenges to European Integration", *Research Papers of UNWE* 3, pp. 203-213, 2019
- Pamporov, Alexey. "Saper vedere: The Observation as a Method of Data Collection in the Sociology", *Sociological problems*, 3-4, pp. 478-493, 2007
- Pastarmadzhieva, Daniela and Yarkova, Yliyana. "Electoral Behavior and Citizen Participation: A View from the Bulgarian Villages", *Balkanistic Forum* 1, pp. 200-214, 2020
- Peters, Guy and Pierre, Jon. "Politicization of the Civil Service. Concepts, Causes, Consequences", In: Peters, G. & Pierre, J. (eds.). *Politicization of the civil service in comparative perspective: The quest for control*, pp. 1-13, London: Routledge, 2004
- Pierzgaliski, Michal, Gorecki, Maciej and Stepien, Pawel. "Ballot Paper Design and Vote Spoiling at Polish Local Elections of 2014: Establishing a Causal Link", *East European Politics and Societies and Cultures*, XX(X), pp. 1-26, 2019
- Scott, James. *"Comparative Political Corruption"*, New Jersey: Prentice-Hall, 1972
- Slavov, Atanas. "Ten Years of European Membership: Defective Democracy, Dependent Institutions", *Sociological problems* 1-2, pp. 119-142, 2017
- Stanley, Ben. "Backsliding Away? The Quality of Democracy in Central and Eastern Europe", *Journal of Contemporary European Research*, 15(4), pp. 343-353, 2019
- Stockemer, Daniel. "Gender equality and electoral corruption: some insights from the local elections in Macedonia", *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, pp. 1-10, 2018
- Swianiewicz, Pawel. "An Empirical Typology of Local Government Systems in Eastern Europe", *Local Government Studies*, 40(2), pp. 292-311, 2014
- Tham, Joo-Cheong. "Deliberative Democracy and Electoral Management Bodies: The Case of Australian Electoral Commissions", *Election Law Journal*, 12(4), pp. 386-400, 2013
- Tilly, Charles. "Trust and Rule", *Theory and Society*, 33(1), pp. 1-30, 2004
- Todorov, Antoni. "Politicheski izbori i demokratsia", In: Kanev, D. and Todorov, A. (eds.) *Kachestvo na demokratsiata v Balgaria*, pp. 141-224, Sofia: Iztok-Zapad, 2014
- Tsoneva, Antoaneta and Georgiev, Svetoslav. *"Kmetove na lizing"*, Sofia: Fondatsia RiskMonitor, 2008
- Uslu, Zeynep, Bozkurt, Veysel and Tufekcioglu, Hayati. (2017). "The Factors Affecting Voter Behaviour in Local Elections Kocaeli Sample", *Turkish Studies*, 12(3), pp. 1-18, 2017

- Warsaw, Christopher. "Local Elections and Representation in the United States", *Annual Review of Political Science* 22, pp. 461–79, 2019
- Weber, Max. "Sociologia na gospodstvoto. Sociologia na religiyata", Sofia: UI "Sv. Kliment Ohridski", 1992

Документи:

District Development Strategy 2014-2020. https://pd.government.bg/?page_id=19547; accessed April 10, 2021

Election Code. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2136112596>; accessed April 10, 2021

National Statistic Institute. Census 2011, <https://www.nsi.bg/census2011/newsbg.php?n=68>; accessed April 7, 2021

Public Procurement Act. <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2136735703>; accessed May 3, 2021

Youth Plan 2019

Dragana Vilić¹
Ekonomski fakultet
Univerzitet u Banjoj Luci
Banja Luka

Pregledni naučni rad
UDK: 159.922.7:111.1
DOI: 10.7251/SOCSR2221069V
COBISS.RS-ID 136049665
Prihvaćeno: 20.03.2022.

IGRA KAO EGZISTENCIJALNI FENOMEN

Apstrakt

Brojni fenomeni javnog i skrivenog igranja (borba za nešto ili predstavljanje nečega) prisutni su kod čovjeka u svim životnim dobima, od prvobitne zajednice do danas. Igra, kao ophođenje sa imaginarnim prividom, jeste dio čovjekove individualne i kolektivne egzistencije. Svih pet egzistencijalnih fenomena: smrt, ljubav, borba, rad i igra, obuhvaćeni su igrom i izraženi su kroz igru (E. Fink). Igrom su prožete sve značajne iskonske djelatnosti zajedničkoga ljudskog življenja (govor, mit, kult i sl.). U činu igranja imaju korjen sve podsticajne sile društvenog života (od ekonomije do umjetnosti). Igra uzdiže ljudsko postojanje iznad onog čisto biološkog, vegetativnog. Ona ukrašava i dopunjuje život. Ovo upućuje na njenu važnost za pojedinca (biološka funkcija) i za društvo (izražajna snaga, stvaranje duhovnih i socijalnih veza, izraz ideala zajedničkog života) (J. Huizinga). Igrački impulsi i elementi, koji postoje u i izvan svijeta igre, određuju postojanje različitih vrsta igara: igre takmičenja, igre na sreću, igre prerusavanja i igre zanosa. Dominacija neke od ovih vrsta igara u nekom društvu oslikava to društvo – njegov stil i vrijednosti (R. Kajoa). U savremenom društvu sve više iščekavaju igrački elementi, a u igri se sve više manifestuju patološka stanja i sklonosti pojedinaca i grupa.

Ključne riječi: igra; egzistencija; čovjek; društvo

---

1 Korespondencija: Vanredni profesor za užu naučnu oblast Teorijska sociologija, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka, e-mail: dragana.vilic@ef.unibl.org.

Uvod

Značenje igre za čovjeka, društvene grupe i zajednicu oduvijek je bilo prisutno. Kako zapaža Eugen Fink (Eugen Fink)², igra „nije marginalna pojava našeg života i, takođe, nije samo prednost detinjstva“, ona je „fundamentalna crta našeg postojanja“. Među svim bićima, čovjek se jedino igra. Od primitivnih naroda do kasnijih naroda industrijske urbanizacije postoje, u raznovrsnim područjima života, brojni fenomeni javnog i skrivenog igranja. U igri učestvuju ljudi svih životnih dobi (od djeteta u sanduku sa pijeskom do starca koji igra „pasijans“)³. Čovjek može da se igra iznad nivoa djetinjeg zadovoljstva i odmora ispod nivoa ozbiljnog života: „to je igra ljepote i svetosti“⁴. Bez obzira u kom vremenu posmatramo igru, njena suština je jasna: „stalna promena, menjanje ustaljenog, dovršenog, istrošenog. Ona oslobađa stega i frustracija, podstiče, razvija maštu, individualnost, polet, posebnost, samopouzdanje, usmerena je protiv dosade i lenjosti. Igra nije zamena za stvarnost niti bežanje od nje (‘azil’, privremeno utočište, skrivanje), ona je sastavni deo stvarnosti, njena ‘svetlija’ strana, ‘korekcija’“⁵. Funkcije igre su “borba za nešto ili predstavljanje nečega“⁶.

Igra predstavlja osnovni egzistencijalni fenomen (uz smrt, ljubav, borbu i rad). Ona nipošto nije strana razumijevanju, ali ovaj fenomen doista u najvećoj meri odbija od sebe pojam. „Smisao igre nije nešto drugo od igre – igra nije sredstvo, oruđe, nije prilika da se izrazi neki smisao. Igranje je u samom sebi i kroz sama sebe smisleno. Oni koji se igraju kreću se u smislenoj atmosferi svoje igre“⁷. O samobrizi ljudskog postojanja za budućnost svjedoče rad i vladavina. Njima igra protivrječi. Čaroliju igre (usrećivanje i zavodljiva draž) čine njena duboka bezbrižnost, nesvrhovitost i nekorisnost, blaženo lebdenje i udaljenost od svake životne nevolje⁸. Fenomen koji divljaka pretvara u čovjeka, kako zapaža Fridrih Šiler⁹ jeste „uživanje u *prividu*, sklonost prema *kićenju* i *igri*“¹⁰.

2 E. Финк, *Основни феномени људској постојања* (Бања Лука: Филозофски факултет и Библиотека „Преводи“, 2004)

3 E. Финк, *op. cit.*, 343.

4 J. Huizinga, *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri* (Zagreb: Naprijed, 1992), 24.

5 I. Šidaković & D. Vilić, *Sociologija savremenog društva* (Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010), 241.

6 Huizinga, *op. cit.*, 18.

7 E. Финк, *op. cit.*, 362.

8 *Ibidem*, 347.

9 F. Šiler, *O lepom* (Beograd: Book & Marso, 2007)

10 *Ibidem*, 190.

Rože Kajoa govori o kulturnoj djelatnosti igara i navodi četiri vrste igara koje postoje u zavisnosti šta u njima prevladava: *Agon* (takmičenje), *Alea* (sreća), *Mimicry* (prerušavanje) i *Ilinix* (zanos)¹¹. O suštini, karakteru i usmjerenosti kolektivnog duha i života govori dominacija jedne od pomenute grupe igara, to jest „njihov izbor otkriva, sa svoje strane, lice, stil i vrednost određenog društva“¹². U savremenom društvu sve više iščezavaju igrački elementi u kulturi i društvu, a u igri se sve više manifestuju patološka stanja i sklonosti pojedinaca i grupa.

Pojam i karakteristike igre

Igra je poseban, smislen oblik i kvalitet djelovanja, koji ima društvenu funkciju. Igram su protkane gotovo sve značajne iskonske djelatnosti zajedničkoga ljudskog življenja - govor (metafora – igra riječi), mit (zemno se utemeljuje u božanskoj), kult (sveti obredi, posvećenja, žrtve i misterije izvršavane su čistim igranjem) i sl. S druge strane, sve značajnije podsticajne sile kulturnog života izvire iz kulta i mita: od prava i ekonomije do umjetnosti i nauke. Njihov korjen je u činu igranja¹³. U igri se ispoljava ono ljudsko – igra je za čovjeka ophođenje mašte sa mogućnostima, odnos prema imaginarnom prividu. To ne nalazimo kod životinja¹⁴. Kako zapaža Fridrih Šiler, kao i svako tjelesno oruđe, „i mašta u čoveku ima svoje slobodno kretanje i svoju materijalnu igru u kojoj ona, bez ikakve veze sa likom, uživa samo u svojoj samovolji i potpunoj slobodi“¹⁵. Naše postojanje se u igri „u izvesnoj meri delatno ogleda u samom sebi, mi sebi predočavamo ono što jesmo i kako jesmo“¹⁶. Igra je ogledalo same sebe i svih osnovnih međusobno prepletenih fenomena postojanja (smrt, ljubav, borba i rad), ona ih sve obuhvata, kao i samu sebe¹⁷. Prema Johanu Huizingi¹⁸, igra se određuje kao „dobrovoljna radnja ili djelatnost, koja se odvija unutar nekih utvrđenih vremenskih ili prostornih granica, prema dobrovoljno prihvaćenim ali i bez iznimno obaveznim pravilima, kojoj je cilj u njoj samoj, a prati je osjećaj napetosti i radosti te svijest da je ona ‘nešto drugo’, nego ‘obični život’. (...) Čini se da kategoriju igre možemo smatrati za najosnovniji duhovni

11 R. Kajoa, *Igre i ljudi: maska i zanos* (Beograd: Nolit, 1979), 65.

12 *Ibidem*, 94.

13 Huizinga, *op. cit.*, 12.

14 E. Финк, *op. cit.*, 346

15 Šiler, *op. cit.*, 198.

16 E. Финк, *op. cit.*, 378.

17 *Ibidem*, 380.

18 Huizinga, *op. cit.*

element života¹⁹. Iz ove definicije izdvajaju se neka prepoznatljiva obilježja igre: sloboda, izlaženje iz pravog, običnog života „u jednu privremenu sferu djelatnosti s nekom vlastitom težnjom“, završenost i omeđenost određenim granicama vremena i prostora, ponovljivost, poseban i bezuslovan red unutar igrališta i napetost (neizvjesnost, slučaj, ali i težnja za opuštanjem)²⁰. Prostor svijeta igre ne da se smjestiti i datirati u koordinatni sistem vrijednosti iako igra upotrebljava stvarno mjesto i stvarno vrijeme. „I taj čudnovati svet koji se otvara u igri, nije samo na odstojanju od obične stvarnosti, on ima mogućnost da u samom sebi ponovi svoje odstojanje i kontrast prema stvarnosti“²¹.

Rože Kajoa²² ističe značaj J. Huizingina poduhvata u istraživanju igre - u njenom pronalasku tamo gdje to drugi prije njega nisu uspjeli, istražujući nje-nu plodnost u domenu kulture. Ali, smatra da je njegova (Huizingina) definicija suviše opširna i skućena. Iako izvjesnoj aktivnosti igre služi tajna, igra se odvija na njenu užtrb - o igri nije riječ kada tajna ima obrednu funkciju, već o instituciji. Iako zauzimaju značajno mjesto u privredi i svakodnevnom životu raznih naroda, opklade i igre na sreću isključuje J. Huizingino određenje igre kao radnje oslobođene svakog materijalnog interesa. Igra ipak povlači za sobom određeni ekonomski interes. U nekim manifestacijama igara na sreću igra donosi dobit ili je do krajnosti upropašćujuća, ali to ne znači da i tada igra ostaje strogo neproduktivna. Igra se razlikuje od rada ili umjetnosti po tome što ne stvara ni bogatstvo ni neko djelo, ona je prilika za čisto trošenje (vrijeme, energija, domišljatost, vještine i novac za kupovinu rekvizita ili zakupa za lokal)²³. Dakle, igra je slobodna, dobrovoljna i nezavisna aktivnost (igramo se ako i kada želimo), kojoj se igrač predaje iz vlastitog zadovoljstva. Posebno zanimanje koje se odvija u tačno određenim vremenski i prostornim granicama s preciznim, izmišljenim i neopozivim pravilima (postoje igre bez pravila, u kojima fikcija zamjenjuje pravilo), s neizvjesnim ishodom do kraja. Igre su ili regulisane ili fiktivne, nisu i jedno i drugo²⁴. Svijetu raznovrsnih igara R. Kajoa dodaje dvije nove oblasti: oblast igara na sreću i opklada i oblast mimike i interpretacije.

Iako sama igra nije iluzija, kako zapaža E. Fink, „ona upotrebljava do izvesne mere iluzionističke efekte kojima inače operiše namerna prevara - ona prihvata elemenat obmanjujućeg, samo ipak ne da bi ga izdavala kao valjanu

19 *Ibidem*, 31.

20 *Ibidem*, 15 - 17.

21 E. Финк, *op. cit.*, 357.

22 Kajoa, *op. cit.*

23 *Ibidem*, 31 - 33.

24 *Ibidem*, 34 - 36.

stvarnost, nego da bi prividnô kao takvo imala kao medij izraza. Masku u igri ne treba da zavede, ona treba da ukroti, ona je rekvizit prakse čaranja. Igra se kreće u zajamčenom 'prividu', ona ga ne negira i ne izdaje ga nipošto kao obično-stvarnô. Svaka igra radi sa izmaštanim iluzornim²⁵.

Igra kao egzistencijalni fenomen i sadržaj egzistencije

Ljudska igra je jedan od pet osnovnih fenomena koji obuhvata samog sebe i ostala četiri (smrt, ljubav, borba, rad), „predočava ih u čudnovatom elementu imaginarnog i postiže time za ljudsko postojanje jedno čisto samoprikazivanje i samoopažanje u čudnovatoj igri čistog privida“²⁶. U igri se pojavljuju svi veliki sadržaji naše egzistencije²⁷.

Igra ukrašava i dopunjuje život što jasno upućuje na njenu neophodnost i pojedincu (biološka funkcija) i društvu (izražajna snaga, stvara duhovne i socijalne veze, zadovoljava ideale zajedničkog življenja)²⁸. Kako zapaža E. Fink, igra sprječava potonuće ljudskog postojanja u vegetativno. „Iz praktikovanja igre sigurno su se ulevali i mnogi smisleni motivi u životna polja rada i vladavine – iz igre je postala zbilja, kaže se. Otkrića učinjena u igri dobijaju ponekad odjednom realno značenje. Ljudsko društvo eksperimentiše mnogostruko u polju igre pre no što tamo ispitane mogućnosti postanu čvrsti običaji i navike, obavezujuća pravila i propisi“²⁹. Život u zajednici se putem igre „kita nadbiološkim oblicima, koji mu podaruju veću vrijednost. Takvim igranjem zajednica izražava svoje poimanje života i svijeta“³⁰.

Kroz istoriju postoje dvije apsolutne protivrječne teze o igrama. „U prvom slučaju, igre su sistematski prikazane samo kao degradacija onih aktivnosti odraslih koje, pošto su izgubile svoju ozbiljnost, padaju na nivo bezazlene razonode. U drugom, duh igre je u poreklu plodnih konvencija koje omogućavaju razvoj kulture. On podstiče razvoj domišljatosti, prefinjenosti i pronalazačkog duha. Istovremeno, on uči lojalnosti prema protivniku i daje primer takmičenja gde rivalstvo ne nadživljava susret. Pomoću igre čovek sebi stvara mogućnost da razbije monotoniju, pobedi ograničenost, zaslepljenost i brutalnost prirode“³¹. R. Kajoa smatra da je ovu protivrječnost teško razriješiti

25 E. Финк, *op. cit.*, 377.

26 *Ibidem*, 373.

27 *Ibidem*, 372.

28 Huizinga, *op. cit.*, 15 – 16.

29 E. Финк, *op. cit.*, 344.

30 Huizinga, *op. cit.*, 47.

31 Kajoa, *op. cit.*, 85.

- priroda igara nije promijenjena, ali njihova društvena funkcija jeste. „Prenos, degradacija koje su pretrpele oduzele su im njihovo političko ili religiozno značenje. Ali to opadanje samo je otkrilo, izdvajajući ga, ono što su igre u sebi zadržale, a što nije ništa drugo do njihova struktura“³². Autori koji su igri vidjeli beznačajnu i simpatičnu degradaciju aktivnosti punih smisla, prema R. Kajoi, nisu primijetili da su stalno i svuda igra i svakodnevni život antagonistički i simultani domeni – što znači da je igra suštastvena kulturi³³.

Možemo da primijetimo da od dječijih igara preko velikih igara vezanih za kult kod primitivnih naroda do naprednijih kultura za područje igre nemaju nikave vrijednosti zakoni i običaji svakodnevnog života – u igri mi „smo drugi“ i „drugačije“ to „činimo“³⁴. Značajna formalna obilježja igre jeste njena prostorna ogradaenost od svakodnevnog života u čijim okvirima vrijede njena pravila³⁵, te „svijest da se nešto obavlja tek tako“³⁶. Igrač djela na način da proizvodi jedan „privid“, irealitet, „koji ima fascinirajuću, ukročujuću i zanosnu snagu što nije protivstavljena igraču nego ga zapravo uvlači u sebe. Pojam ‘igrača’ je isto tako dvoznačan kao i pojam ‘igračke’. Kao što je ona realna stvar u realnom svetu i istodobno stvar u imaginarnom svetu privida sa samo tamo važećim prilikama tako je i igrač takođe čovek koji se igra, i istodobno čovek ‘uloge u igri’. Oni koji se igraju tonu tako reći u svoje karakterne uloge, ‘nestaju’ u njima i skrivaju svojim igranim ponašanjem svoje igrajuće ponašanje“³⁷. Svijet igre proizvodimo u igri. „U stvarnim delovanjima, koja su, međutim, postignuta magičnom proizvodnjom i smislenom snagom mašte, gradimo u zajednici igre s drugima (ili takođe katkad u jednoj posve imaginarnoj koezistenciji sa partnerima koje smo zamislili) svet igre ograničen pravilima igre i smislom predstavljanja – ali ne ostajemo naspram njega kao posmatrač naspram slike, nego sami ulazimo u svet igre i imamo u njemu jednu ulogu“³⁸.

Igra je imala suštinski značaj za razvoj i prenošenje drevne grčke kulture. Izdvajaju se dva obrasca grčke kulture izražena kroz shvatanje igre: spartanski i atinski obrazac igre. Prvi je kroz igru razvijao izdržljivost, hrabrost, samopozdanje, poslušnost i odanost, već kod djece od sedam godina da bi u kasnijoj životnoj dobi postali veliki borci i ratnici. U drugom obrascu izraženo je nastojanje da se čovjek razvija u ravnoteži duhovnih i tjelesnih sposobnosti.

32 *Ibidem*, 86.

33 *Ibidem*, 90 – 91.

34 Huizinga, *op. cit.*, 18.

35 *Ibidem*, 24.

36 *Ibidem*, 26 – 27.

37 E. Финк, *op. cit.*, 352.

38 E. Финк, *op. cit.*, 356.

„Organizovale su se *olimpijske igre* sa ciljem da se javno prikažu rezultati postignuti u razvoju raznih vještina, posebno borilačkih. Čak su se i ratovi prekidali da bi se održale olimpijske igre. Istina, borilački susreti u antičkim arenama ponekad su se završavali davljenjem jednog od učesnika, što govori da je igra već tada shvaćena i kao izraz nadmoći i želje za potpunom pobjedom, pa čak i kroz postupak eliminisanja protivnika³⁹. U odnosu na helensko, čini se da starorimsko društvo pokazuje znatno manje igračkih obilježja, koja imaju pretežno sakralni karakter tog društva, iako se to ne izražava u raskoši i bojama⁴⁰. U poviku *hljeba i igara!* (*panem et circenses!*), jasno se očitovao igrački element rimske države. Igre su bile temelj opstanka rimskog društva, ono na šta je narod imao sveto pravo. Prvobitna funkcija im je bila svečano slavlje zbog izborne sreće društva, ali i snaženje i učvršćivanje buduće sreće, putem svetog čina⁴¹. U svakom gradu amfiteatar je zauzimao veoma važno mjesto. U posljednjoj fazi veličine antičkog Rima u književnim i umjetničkim djelima dolazi do izražaja igrački faktor rimske kulture (napuhani panegirik i isprazna retorika, površinska dekoracija u likovnim umjetnostima), ne dajući im pečat velike ozbiljnosti. Kulturnom igrom postao je život, u kojoj je iz kulta iščezla svetost. Rimska kultura je usahla kada ju je hrišćanstvo otrglo od njene sakralne podloge. Igram je bio ispunjen život srednjeg vijeka, ali pravu kulturotvornu ulogu nema većina igračkih oblika (razuzdana pučka igra, viteška igra, profinjena dvorska igra Minne i sl.). Mjesta djelovanju igračkog faktora u srednjovjekovnoj kulturi bilo je u počecima viteštva i u početku feudalnih oblika uopšte⁴². U dobu renesanse samosvjesna i izdvojena elita pokušala je shvatiti život u sklopu savršene umjetničke igre – život po uzoru na starinu, snažna, duboka i čista odanost idealu plastičnog stvaranja i intelektualnog istraživanja. Igra je bila posvemašan duhovni stav renesanse – kultura u igri jeste tanana, svježja i snažna težnja za plemenitim i lijepim oblikom. Renesansa budi život književni i svečanosti. Sve ovo vrijedi i za humanizam, zatvoren unutar kruga posvećenih i upućenih, njegujući tačno formulisan životni i obrazovni ideal⁴³. U ispitivanju igračkog sadržaja sedamnaestog vijeka ističe se opšta stilska osobina barok koja dolazi do izražaja u građevinarstvu i vajarstvu, u slikarstvu, pjesništvu, pa čak i filozofiji, politici i teologiji. Potreba za pretjerivanjem svojstvena je baroku (na primjer, moda muškog raskošnog odijela, perike), možemo je shvatiti uzimajući u obzir posvemašniji igrački sadržaj stvaralačkog poriva, što dokazuje važnost

39 Šijaković & D. Vilić, *op. cit.*, 240.

40 Huizinga, *op. cit.*, 159.

41 *Ibidem*, 161.

42 *Ibidem*, 162 – 163.

43 *Ibidem*, 164.

igračkog faktora kulture koji govori naročito jasnim jezikom⁴⁴. Element igre nalazimo i u narednom razdoblju rokoka u kome su međusobno puno približili stil i moda, igra i umjetnost. U igri motiva elegantnih vitica i vriježa jednog rokoko-ornamenta, koje su poput muzičkog ukrasa zastirale ravnu liniju, duh osamanestog vijeka tražio je povratak prirodi u stilizovanom obliku⁴⁵. Stil i raspoloženje evropske kulture u drugoj polovini osamnaestog vijeka rodili su se u igri – neoklasicizam (ograđivanje emocionalnog i estetskog života u idealnu sferu prošlosti bez oštrih obrisa tajanstvenih i zastrašujućih likova i nadahnuće duhovnim svijetom romantike)⁴⁶. Nad duh društva već u osamnaestom vijeku bili su se uzdigli pojam korisnosti i građanski ideal blagostanja, što je pred kraj vijeka uspješno pojačavala svojim dostignućima industrijska revolucija. Širenje obrazovanja i naučno rasuđivanje postali su dominantni. Prirodnim plodom racionalizma i utilitarizma bio je u određenom smislu precjenjivanje ekonomskih faktora, a što je usmrtilo misterij i odriješilo čovjeka krivice i grijeha. U devetnaestom vijeku sva misaona nastojanja bila su usmjerena protiv igre u društvenom životu (uozbiljenje kulture). Činilo se da je u umjetnosti i u književnosti preovladali realizam, naturalizam i impresionizam⁴⁷. U vezi s igračkim elementima u savremenom društvu biće riječi u poglavlju rada koji slijedi.

Često se pojmu igri izražava kao suprotnost riječ stvarnost.⁴⁸ Stvarnost

44 *Ibidem*, 165 – 166.

45 *Ibidem*, 168 – 169.

46 *Ibidem*, 171.

47 *Ibidem*, 173 – 174.

48 Kod starih Grka za područje igre koriste se pojam »ono što pripada djetetu«, ali nije djetinjarija. Takođe, etimološki bliski s igrom su pojmovi borbene igre i takmičenja (agon – pokazuje sva formalna obilježja igre, spada pretežno u okvire svečanosti). Huizinga, *op. cit.* 32 – 33. U sanskritu među riječima za igru nema ni jedne riječi koja bi izražavala takmičenje kao takvo. Takođe, ni u staroj Indiji. *Ibidem*, 34. U Kini semantičko ishodište pojma igra jeste u „prihvatiti se nečega s pozornošću igrača“ (baviti se nečim, naći u nečemu zadovoljstvo, ludovati, šaliti se, opipavati, izgledati, pomirisati, uživati u mjesecini i sl.), ali ne označava igre spretnosti, takmičenje, igru kockom ili predstavu. *Ibidem*, 34 – 35. Indijanci prave razliku između dječijih igara uopšte (ono neozbiljno i ono organizovano) od igre poluodraslih i odraslih koja ima erotsko značenje (naročito, nedopušteni odnosi). U Japanu za funkciju igre uopšte postoji određena riječ koja podrazumijeva igranje uopšte, opuštanje, razveseljavanje, zabavu, izlet, rasonodu, razuzdanost, kockanje, dokolicu, nezaposlenost, nešto igrati, nešto predstavljati, oponašati, a njoj se priključuje i njena suprotnost pojam koji označava stvarnost. *Ibidem*, 36. U semitskim jezicima riječ igra sadrži istovremeno značenja igre u pravom smislu i značenje „smijati se“, „rugati se“. U arapskom jeziku pojam igra znači igru uopšte, ali obuhvata i zadirkivanje i zanovijetanje. U grčkom jeziku funkcija igre se izražava raznoliko i heterogeno, u latinskom jeziku se jednom riječju ludus-ludere opšti pojam za igru i igranje, izražava čitavo područje igre – „dječju igru, rasonodu, natjecanje, liturgijska

(pojam nalazimo u području pojmova „revnost“, „naprežanje“, „muka“) kao suprotnost igri posebno je izražena u grčkom jeziku i u germanskim jezicima. U posebnim slučajevima igri se suprotstavlja pojam rad, dok se stvarnosti može suprotstaviti šala⁴⁹. „Ako bez obzira na jezikoslovna pitanja poblize promotrimo pojmovni par igra-zbilja, utvrdit ćemo da oba ta termina nisu jednakovrijedna: igra je pozitivna, zbilja je negativna. Sadržaj pojma zbilja određuje se i iscrpljuje negacijom igre: zbilja jest ne-igra, i ništa drugo. Naprotiv, sadržaj pojma igra ne određuje se i ne iscrpljuje ni u kojem slučaju ne-zbiljom: igra je nešto samosvojno. Pojam igra višega je reda od pojma zbilja. Jer zbilja igru pokušava isključiti, dok igra može u sebi sasvim dobro uključiti zbilju“⁵⁰. U elementarna ostvarivanja ljudske egzistencije spada igra, koja „nas odvlači od obične i svakodnevne ‘zbilje života’, kako nam se ova obelodanjuje pre svega u trudnoći i mucu rada i borbe za moć, i mi takvim odvlačenjem bivamo katkad odvedeni u dublju zbilju, u ponorno-vedru, tragično-komičnu zbilju, gde postojanje gledamo kao u ogledalu. Iako se ljudska igra uvek zadržava u dvostrukom samorazumevanju, u kom „zbilja“ i „igra“ izgledaju suprotnosti, a ipak se kao takve opet ukidaju, čovek koji se igra zainteresovan je za misaono samorazumevanje, za pojmovno raščlanjivanje svoga okrilaćenog, veseljem intoniranog ostvarivanja“⁵¹.

U višim oblicima društvene igre (uigrano djelovanje neke skupine ili nekog društva ili dvije suprotstavljene skupine) treba tražiti vezu kulture i igre. Igra pojedinca, za sebe, biće donekle plodnonosna za kulturu. I u životinjskom svijetu postoje osnovni činioци igre: zajedničko igranje, borba, predstavljanje i prikazivanje, izazivanje, gizdanje, privid i pravila koja je ograničavaju (ples ttrijeba, ukrašavanje gnijezda i sl.). Kulturi prethode takmičenje i predstavljanje, oni iz nje ne proizilaze⁵². Uzdizanje igre prema kulturi podstiče njena podobnost pojačanja intenziteta života nekog pojedinca ili skupine. Dva oblika koja svuda nalazimo po kojima se kultura javlja kao igra i u igri jesu sveto prikazanje i svečano takmičenje⁵³. S igrom je u najtješnoj vezi pojam pobjede (javlja se tek u igri protiv nekog drugog) – dokazati svoju nadmoć ishodom neke igre, koja može poprimiti privid nadmoćnosti uopšte, od pobjede u samoj igri dobitak postaje

---

i uopće scenska prikazanja, te igre na sreću“. *Ibidem*, 37 - 38. Opštu riječ za igru i igranje nema germanska skupina jezika, svaki njegov ogranak upotrebljava različitu riječ za igru i igranje (*Ibidem*, 39), ali ovaj se pojam koristi za najozbiljniju borbu oružjem i za erotsku igru. *Ibidem*, 42 - 44.

49 *Ibidem*, 45.

50 *Ibidem*, 46.

51 E. Финк, *op. cit.*, 359.

52 Huizinga, *op. cit.* 47 - 48.

53 *Ibidem*, 48 - 49.

veći. Uspjeh postignut u igri trajno donosi ugled, čast, uvažavanje - redovno pripadaju cijeloj skupini (koja slavi klicanjem i veličanjem). Ovo je jedno važno obilježje igre. U važnosti sticanja pobjede (agonalni instinkt) susrećemo težnju preteći drugoga, biti prvi, te biti icjenjen zbog toga. Tu ne susrećemo žeđ za moć ni volju za vlašću⁵⁴. Pobjeda je nešto više od časti – u igri je neki ulog (vrijednost simboličke ili materijalne prirode ili isključivo idealne)⁵⁵. Element igre ima najodlučnije mjesto među funkcijama kulture. Sistem potpuno istovrsnih predstava i običaja agonalne prirode, nastalih nezavisno o vjerskim predstavama, bio je ovladao u cijelom svijetu životom ranih zajednica. Ovo se može objasniti samom ljudskom prirodom, njenom urođenom težnjom k višem (čast zemaljska i prevlast, pobjeda nad zemaljskim) koju ostvaruje igranjem⁵⁶, što dokazuje duboku ukorijenjenost agonalnog ponašanja u samim temeljima duševnog i društvenog života čovjeka. Koliko to društvo omogućuje, poriv za dokazivanjem prvenstva izražava se u toliko mnogo oblika (u hrabrosti, u izdržljivosti, u snazi i sl.). U svakom obliku, takmičenje je u suštini igra, u tom svojstvu jeste njegovo ishodište⁵⁷. Djelatan i izuzetno plodan faktor igre postojao je u stvaranje svih velikih oblika društvenog života. Kao impuls društva javljalo se igračko takmičenje oduvijek, ispunjavalo je život i podsticao na rast različite oblike arhaičke kulture (razvijanje kulta u svetoj igri, rađanje pjesništva u igri, muzika i ples bili su igra, u posvećenim takmičenjima svoj izraz dobijali su mudrost i znanje, pravo je proizašlo iz običaja društvene igre, na oblicima igre sagrađeno je regulisanje sukoba oružjem i sl.)⁵⁸.

Rože Kajoa iznosi podjelu igara prema onome šta u njima preovladava – takmičenje, slučaj, pretvaranje ili zanos: *Agon* (takmičenje), *Alea* (sreća), *Mimicry* (prerušavanje) i *Ilinix* (zanos, izazivanje igrom stanja zbunjenosti i strepnje u vlastitom organizmu)⁵⁹. O suštini, karakteru i usmjerenosti kolektivnog duha i života govori dominacija jedne od pomenute grupe igara. Istovremeno, sve ove igre moguće ih je rasoprediti između dva pola: *paidia* (nekontrolisana fantazija, prvobitna moć improvizacije i veselosti) i *ludus* (u kome se povlači spontana bujnost *paidia-e*, udružuje se sa željom za neobaveznom teškoćom, težnja da se arhaična i čudljiva priroda disciplinuje, zahtijeva više napora, strpljenja, domišljatosti i vještine)⁶⁰. *Paidia* podrazumijeva prvobitnu slobodu,

54 *Ibidem*, 50 – 51.

55 *Ibidem*, 51.

56 *Ibidem*, 72.

57 *Ibidem*, 98.

58 *Ibidem*, 158.

59 Kajoa, *op. cit.*, 65.

60 *Ibidem*, 40 – 41.

potrebu za opuštanjem, želju za rasonodom i davanje maha mašti. Da bi se došlo do raznih civilizatorskih igara *paidia-a* se udružila s *ludus-om* (želja za neobaveznom teškoćom). U njima su predstavljene moralne i intelektualne vrijednosti jedne kulture, *paidia* i *ludus* doprinose tačnijem određivanju i razvoju kulture⁶¹. „*Paidia* učestvuje u svakom izlivu radosti koji se izražava neposrednom i razuzdanom kretnjom, slobodno improvizovanom zabavom čiji nepredviđen i slobodan karakter ostaje glavni, ako ne i jedini, uzrok postojanja“⁶². Veza *paidea-e* i različitih igara je očigledna osim igara pasivnog iščekivanja odluke sudbine, dok mogućnosti *ludus-a* neograničene u pogledu njegove veze sa svim igrama⁶³. „Uopšte uzevši, *ludus* postavlja izvornoj želji za rasonodom i zabavom proizvoljne prepreke koje se stalno obnavljaju; on izmišlja hiljade prilika i hiljade rasporeda gde istovremeno nalaze zadovoljenje želja za opuštanjem i potreba koje izgleda čovek ne može da se oslobodi, da sasvim beskorisno upotrebljava svoje znanje, vrednoću, veštinu, inteigenciju kojima raspolaže, ne računajući moć samosavlđivanja, sposobnost izdržavanja bola, umora, panike i straha. U tom svojstvu ono što ja zovem *ludus* predstavlja u igri element čiji su domet i kulturna plodnost najuočljiviji“⁶⁴. U osnovne kategorije igara (*agon*, *alea*, *mimicry* i *ilinx*), *ludus* neprimijetno unosi čistotu i sadržaj disciplinovanjem *paidiae*⁶⁵. Sve ove kategorije igara ne podrazumijevaju usamljenost, nego društvo, sve one pokazuju podruštvljene vidove, svojom širinom i stabilnošću dobile su svoje mjesto u zajednici⁶⁶.

Agon je grupa igara koja se javlja kao takmičenje, kao borba, rivalstvo, koje se odnosi na jednu osobinu (brzina, izdržljivost, snaga, vještina i sl.), nameće disciplinu i postojanost, podrazumijeva napregnutu pažnju, neprestane napore, želju za pobjedom i posebno prilagođen trening, nastojanje da se na početku izjednače izgledi protivnika, a trijumf pobjednika ima preciznu i nepozivu vrijednost (služi za isticanje čiste forme vrijednosti pojedinca) iz kojeg proizilazi pobuda za igrom (atletika, boks, bilijar, mačevanje, fudbal, šah, sportska takmičenja uopšte)⁶⁷. *Alea* (lat. igra sa kockama) podrazumijeva sve igre u suštoj suprotnosti agonu, označava i otkriva naklonost sudbine, što dovodi igrača u pasivan položaj (nema nikakav uticaj na odluke), koji rizikuje svoj ulog, čiji ishod je krajnje neizvjestan (približava se pukom slučaju). Riječ

61 *Ibidem*, 55 – 56.

62 *Ibidem*, 56.

63 *Ibidem*, 58 – 59.

64 *Ibidem*, 61 – 62.

65 *Ibidem*, 62.

66 *Ibidem*, 69 – 70.

67 *Ibidem*, 42 – 43.

je o igri sa sudbinom – ona je jedini činilac pobjede (dječje razbrojavanje, opklada, rulet, lutrije obične, složene ili sa prenošenjem kocka i sl.), negira rad, strpljenje, okretnost, kvalifikaciju, ona je „drsko i nadmoćno ruganje sposobnosti“⁶⁸. Obje ove vrste igara – *agon* i *alea*, predstavljaju pokušaj da se idealnim situacijama zamijeni uobičajena zbrka svakodnevnog života (uloga zasluge ili slučaja u njima izgleda apsolutna i nesporna, nameću potrebe za jednakim izgledima za uspjeh ili da im se sreća osmijehne, u kojima se čovjek povlači od svijeta čineći ga drugačijim)⁶⁹. Preatvaranjem sebe u nešto drugo može se pobjeći od stvarnosti. Tome odgovara *mimicry* – igra koja se sastoji u tome „da lično postanemo neka izmišljena ličnost i da se shodno tome i ponašamo“, gdje se subjekt s ciljem da sam povjeruje ili da bi drugi povjerovali da on nije on nego nešto drugo, zaboravlja, prurušava, privremeno odbacuje svoju ličnost da bi oponašao nekog drugog (dečja podražavanja, opsjenarstvo, lutka, minijaturna oruđa i oružja, maska, maškara, pozorište, scenske umjetnosti uopšte)⁷⁰. Dodatne oblasti ovoj vrsti igara su oponašanje i prurušavanje. U njima se pokazuju sve osobine igara – sloboda, dogovor, isključenje realnosti, ograničeno vrijeme i mjesto, osim potčinjavanja neprikosnovenim i preciznim pravilima. Ona je neprestano izmišljanje, prikrivanje stvarnosti i privid druge realnosti, jedno pravilo se sastoji se u tome da igrač općini gledaoca, vodeći računa da ovaj zbog neke greške ne odbaci iluziju⁷¹. *Ilinix* podrazumijeva igre zanosne koje počivaju na izazivanju vrtoglavice (traženje specifične pometnje, trenutka panike, dospijevanje u neku vrstu grča, zanosna, vrtoglavice) i sastoje se u pokušaju da se za trenutak poljulja stabilnost percepcije i jasnom razumu nametne neka vrsta sladostrasne pometnje koji na prečac brišu stvarnost, ali s nesumnjivim odlikama igre umiješane u to (tjelesni pokreti derviša-okretača i meksikanski voladori, dječja „vrtoglavica“, ringišpil, ljuljaška, valcer, vašarske atrakcije, alpinizam, hod po konopcu)⁷². Različite aktivnosti mogu kod čovjeka da stvore zadovoljstvo i opijenost (brza vožnja automobila, igra na dječjim ljuljaškama i sl.), ali snagu i brutalnost tog osjećaja dale su snažno konstruisane mašinerije u eri industrije (aparati koji se sreću po vašarištima i luna parkovima)⁷³.

U mnogim formama ne-igrajućeg života upleteni su elementi igre (na primjer, ratne avanture i viteška pravila igre, lakrdije moćnika na političkoj

68 *Ibidem*, 45 – 46.

69 *Ibidem*, 47.

70 *Ibidem*, 47 – 48.

71 *Ibidem*, 49 – 51.

72 *Ibidem*, 51 – 53.

73 *Ibidem*, 54 – 55.

pozornici)⁷⁴. Izvan zatvorenog svijeta igre manifestuju se principi koji upravljaju raznim vrstama igara (slučaj ili vještina, sreća ili pokazana nadmoćnost). „Ali treba dobro imati na umu da oni igrama vladaju suvereno, bez otpora i, tako reći, kao fiktivnim svetom bez težnje i materije, dok u konfuznom svetu nerazmrsivih, realnih ljudskih odnosa njihovo delovanje nije nikad izolovano ni suvereno, niti unapred ograničeno, ono povlači neizbežne posledice“⁷⁵.

Umjesto zaključka – degradacija igre i gubljenje igračkih obilježja u savremenom društvu

Opasnosti izopačenja i upropaštavnja igre vodi svako miješanje igre sa svakodnevnim životom. Pojava „zaražavanja“ igre stvarnošću jeste specifična izopačenost principa igre. Ovo izopačenje proizilazi iz odsustva zaštite i kočnica (zadovoljstvo postaje fiks-ideja; bijeg postaje obaveza; rasonoda postaje strast, opsesija i izvor patnji)⁷⁶. Izopačavanje *agon*-a počinje tamo gde prestaje priznavanje sudije i presude - surovost, želja za vlašću, lukavstvo, izopačavanje alee rađa se sa sujevjerjem, astrologijom i sl.; do izopačavanja *mimicry* dolazi u trenutku kada se prerusavanje više ne uzima kao takvo - alijenacija, udvajanje ličnosti; i *ilinx* se izopačava u alkoholizmu i drogama⁷⁷. Uzrok zastranjivanja kod *agona*, *alee* ili *mimicry* je uvijek miješanje sa običnim životom, kada se pokretački instinkt igre proširi izvan strogih granica vremena i mjesta, bez unaprijed utvrđenih i neopozivih konvencija⁷⁸. Instinkte igre (takmičenje, potraga za srećom, prerusavanje, vrtoglavica) neophodno je disciplinovati i nametnuti im institucionalno postojanje, bez toga oni bi imali kobne posljedice⁷⁹.

U savremenom društvu u igri se sve više manifestuju patološka stanja i sklonosti pojedinaca i grupa. Svakim danom povećava se broj i sadržaj igara na sreću. Njihovoj popularnosti i dostupnosti doprinijela su dobrim dijelom sredstva masovnih komunikacija. One su se pretvorile od aktivnosti koje imaju za cilj zabavu, ugodnu relaksaciju, u borbu za sticanje novca i bogatstva praćenu povišenim emotivnim stanjima njihovih poklonika (frustracije, želje i nada). Ove igre postaju neka vrsta „društvene bolesti“. Visok stepen negativnih društvenih pojava pokazuju i sportske igre (njihov izvorni smisao razvijanje slobodne i pouzdane ličnosti sve više pretvara se u trku za bezobzirnim

74 E. Финк, *op. cit.*, 375.

75 Кајоа, *op. cit.*, 92.

76 *Ibidem*, 72 – 73.

77 *Ibidem*, 74, 83.

78 *Ibidem*, 77.

79 *Ibidem*, 82.

uspjehom, nasilje u sportu, huliganstvo)⁸⁰. Devetnaesti vijek obilježilo je odricanje mnogih igračkih obilježja ranijih vijekova. Čini se da je ovaj gubitak igračkih oblika u društvenom životu nadoknadio sport – značajna kompenzatorska pojava, šireći svoje značenje u društvenom životu. Međutim, sistematiziranjem i discipliniranjem igre (razrada strogih pravila, traženje sve većih dostignuća, podjela igrača na profesionalce i amatere), u sportu se postepeno gube igrački sadržaji⁸¹. „U današnjem društvenom životu sport stoji izvan pravo procesa kulture, i ovaj je izvan njega. U prastarim kulturama natjecanja su tvorila dio posvećenih svetkovina. Kao svete i blagotvorne djelatnosti ona bijahu neophodno potrebna. Ta povezanost s kultom u modernom se sportu posve izgubila. Sport je izgubio svaku svetost, on više nema organske veze sa strukturom društva, pa ni onda kada ga propisuje sam režim. On je daleko prije neko samostalno izražavanje agonalnih instikata nego što bi bio činilac nekog plodonosnog društvenog smisla“⁸². Sport ostaje neplodnom funkcijom u kojoj je izumro stari faktor igre, izgubio je ono najbolje od svog igračkog sadržaja, igračko raspoloženje je iščezlo iz igre koja je postala preozbiljna⁸³. Izreka *hljeba i igara!* vremenom je „postala sinonim za umorna, istrošena i bolesna društva, ili društva ophrvana populizmom, stanjem nekreativne svesti i bez jasne perspektive“⁸⁴.

U modernom smislu iskušenje igre može se pratiti kroz njen *odnos sa radom* - priliku da se rad oslobodi svih rutinskih, stereotipnih i zamornih elemenata, da postane slobodan, autonoman, nesputan i human pružaju moderna nauka, tehnika i tehnologija, na drugoj strani, igra postaje sve više rad, profesija (donosi uspjeh, zaradu, profit)⁸⁵. Sve više dolaze do izražaja pojave koje se suprotstavljaju težnji igre da postane ozbiljnom. „Djelatnosti čiji je razlog u materijalnom probitku, u nuždi ili u potrebi, dakle one koje se isprva ne očituju i igračkim formamam, naknadno razvijaju značaja koji teško možemo nazvati drugačije do igrački. Valjanost te radnje ograničuje se na jedno u sebi zatvoreno područje, a pravila koja u njemu vladaju prestaju služiti općenitoj svrsi. U prvom slučaju to je sport, dakle igra se uskraćuje do ozbiljnosti ali se još uvijek smatra za igru; u drugom, to je ozbiljan posao koji se izrođuje u igru ali i nadalje vrijedi kao nešto ozbiljno. I jednu i drugu pojavu obuhvaća snažan smisao za agon, koji se nadvio nad svijetom, ali u oblicima koji su drugačiji od

80 Šijaković & Vilić, *op. cit.*, 241.

81 Huizinga, *op. cit.*, 177.

82 *Ibidem*, 178.

83 *Ibidem*, 178.

84 Šijaković & Vilić, *op. cit.*, 240.

85 *Ibidem*, 242.

negdašnjih⁸⁶. Na javna takmičenja svuda podstiču tehnika, publicitet i propaganda - trgovačko nadmetanje se javlja sa tržištem, težnja za rekordima u privredi do koje su dovele uporedna trgovinska i proizvodna statistika, umjetničkoj produkciji i izvedbi nije stran element igre⁸⁷. U arhaičnim razdobljima rat je shvatan kao plemenita igra zbog poštovanja ratnih pravila. Svojstva igre bila su prisutna u engleskom parlamentarnom životu, u američkim političkim običajima i u francuskoj politici. Međutim, danas je drugačije – ako nalazimo tragove igara u unutrašnjoj politici savremenih država, u međunarodnim odnosima malo je povoda za to. Ali nipošto nije razlog da isključimo pojam igre iz međunarodnih odnosa iako su oni zapali u tako velika i ekstremna nasilja i opasnosti⁸⁸.

Literatura

- Финк, Е. *Основни феномени људскої постојања*. Бања Лука: Филозофски факултет и Библиотека „Преводи“, 2004.
- Huizinga, J. *Homo ludens: o podrijetlu kulture u igri*. Zagreb: Naprijed, 1992.
- Kajoa, R. *Igre i ljudi: maska i zanos*. Beograd: Nolit, 1979.
- Šijaković, I. & D. Vilić, *Sociologija savremenog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010.
- Šiler, F. *O lepom*. Beograd: Book & Marso, 2007.

86 Huizinga, *op. cit.*, 179 – 180.

87 *Ibidem*, 180 – 181.

88 *Ibidem*, 186 – 188.

SOCIOLOŠKI DISKURS
-bibliografija članaka-
God. 11, br. 21 (2022)

1

DĄBROWSKA-Prokopowska, Ewa

Modeli društvenog identiteta pograničnih stanovnika iz perspektive teorija složenih sistema i kulturne evolucije / Ewa Dąbrowska-Prokopowska. -

Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCSR2221023D>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - God. 11, br. 21 (2022), str. 23-42
316.774:930.85(100)

COBISS.RS-ID [136048897](#)

2

DĄBROWSKA-Prokopowska, Ewa

Social identity models of borderland inhabitants in reference to complex systems and culture evolution theories / Ewa Dąbrowska-Prokopowska. -

Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCEN2221023D>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - Vol. 11, No. 21 (2022), pp. 23-42
316.774:930.85(100)

COBISS.RS-ID [136050433](#)

3

GADŽO-Šašić, Sabira

Soil work with migrants – illusion or reality: the case of Sarajevo canton

/ Sabira Gadžo-Šašić, Valida Repovac Nikšić. - Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCEN2221005G>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - Vol. 11, No. 21 (2022), pp. 5-21
364-787-054.7:316.662-054.7

COBISS.RS-ID [136049921](#)

4

GADŽO-ŠAŠIĆ, Sabira

Socijalni rad sa migrantima – privid ili stvarnost: primjer kantona Sarajevo / Sabira Gadžo-Šašić, Valida Repovac Nikšić. - Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCSR2221005G>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - God. 11, br. 21 (2022), str. 5-21
364-787-054.7:316.662-054.7

COBISS.RS-ID [136047873](#)

5

NANOV, Plamen

Electoral process for local authorities in Bulgaria: patron-clientelistic relations, kinship networks and imitation of democracy / Plamen Nanov. -

Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCEN2221043N>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - Vol. 11, No. 21 (2022), pp. 43-67
342.826:321.74(497.2)

COBISS.RS-ID [136050945](#)

6

VILIĆ, Dragana

Igra kao egzistencijalni fenomen / Dragana Vilić. - Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCSR2221069V>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - God. 11, br. 21 (2022), str. 69-83
159.922.7:111.1

COBISS.RS-ID [136049665](#)

7

VILIĆ, Dragana

Play as an existential phenomenon / Dragana Vilić. - Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCEN2221069V>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - Vol. 11, No. 21 (2022), pp. 69-84
159.922.7:111.1

COBISS.RS-ID [136051201](#)

8

НАНОВ, Пламен

Изборни процес за локалне власти у Бугарској: покровитељско-клијентелистички односи, родбинске мреже и имитације демократије

/ Пламен Нанов. - Dostupno i na: <http://dx.doi.org/10.7251/SOCSR2221043N>. - Abstract

U: Sociološki diskurs. - ISSN 2232-867X. - God. 11, br. 21 (2022), str. 43-68
342.826:321.74(497.2)

COBISS.RS-ID [136049153](#)

REGISTAR NASLOVA

Electoral process for local authorities in Bulgaria: patron-clientelistic relations, kinship networks and imitation of democracy [5](#)

Igra kao egzistencijalni fenomen [6](#)

Modeli društvenog identiteta pograničnih stanovnika iz perspektive teorija složenih sistema i kulturne evolucije [1](#)

Play as an existential phenomenon [7](#)

Soail work with migrants – ullusion or reality: the case of Sarajevo canton [3](#)

Social identity models of borderland inhabitants in reference to complex systems and culture evolution theories [2](#)

Socijalni rad sa migrantima – privid ili stvarnost: primjer kantona Sarajevo [4](#)

Изборни процес за локалне власти у Бугарској: покровитељско-клијентелистички односи, родбинске мреже и имитације демократије [8](#)

REGISTAR AUTORA

Dąbrowska-Prokopowska, Ewa (autor) [1](#), [2](#)

Gadžo-Šašić, Sabira (autor) [3](#), [4](#)

Nanov, Plamen (autor) [5](#)

Repovac Nikšić, Valida (autor) [3](#), [4](#)

Vilić, Dragana (autor) [6](#), [7](#)

Нанов, Пламен (autor) [8](#)

Izvor: lokalna baza podataka COBISS.RS/NUBRS, 20. 4. 2022

На основу члана 39. став 2. тачка 20. Закона о локалној самоуправи („Службени гласник Републике Српске“, бр. 97/16, 36/19 и 61/21), члана 38. Статута Града Бања Лука („Службени гласник Града Бања Лука“, бр. 14/18 и 9/19) и члана 15. Одлуке о наградама и признањима („Службени гласник Града Бања Лука“, бр. 12/00 и 15/21), Скупштина града Бања Лука је, на 12. сједници, одржаној 24.3.2022. године, донијела

О Д Л У К У
о додјели награде

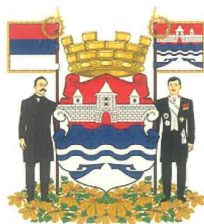
I – Поводом 22. априла – Дана града Бањалуке, Скупштина града Бањалука додјељује награду – „Плакета Града Бањалука“ - за изузетна остварења у области образовања и науке:

Душку Вејновићу

II – Ова одлука ступа на снагу са даном доношења, а биће објављена у Службеном гласнику Града Бањалука.

Број: 22-013-175/22.

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ ГРАДА
Младен Илић, дипл.правник

Град Бања Лука

*Скупштина Града
Бања Лука*

*додјељује
Плакету*

ГРАДА БАЊА ЛУКА

Душку Вејновићу

за изузетна остварења у области образовања и науке

Бања Лука, 22.04.2022. године

Предсједник Скупштине Града
Младен Илић